

Чужинець
Сімона Вілар

Давня Русь, IX століття. Впевнено й жорстоко правлять варязькі князі Аскольд і Дир, але наближається епоха нових правителів. І ось уже сіє смуту серед племен на Дніпрі загадковий Торір, таємно засланий до стольного граду за велінням новгородського князя Олега, прозваного Віщим. Помічники Торіра – волхви Перуна – поливають брудом славні імена тутешніх владик, славлячи мудрість і велич князів новгородських. Суворий Торір не зупиниться ні перед чим, щоб виконати волю Олега й посадити на київський престол нового володаря. Несподівано шлях варягу заступає прекрасна й горда слов'янка Карина, яку він за іронією долі врятував від смерті... Підступи ворогів і зрадництво друзів, небезпеки і битви, боротьба за владу, лід і полум'я – хоробра слов'янська діва і холодний скандинавський воїн зійдуться в протистоянні і падуть, переможені любов'ю...

Сімона Вілар

Чужинець

© Гавриленко Н. Г., 2017

© Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», видання українською мовою, 2018

© Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», переклад та художнє оформлення, 2018

* * *

Передмова

Дія роману Сімони Вілар «Чужинець» відбувається наприкінці IX століття – то був час, коли зароджувалась наша державність, час, про який у літописі мовиться: «звідки почалась Руська земля». І хоча ця епоха надзвичайно важлива для становлення всіх трьох східнослов'янських народів, на жаль, про неї відомостей зовсім обмаль. Та й те, що нам відомо, належить радше

до царини легенд, аніж справжньої історичної дійсності. Проте талант письменника в тому й полягає, щоб вдихнути життя навіть у той неймовірно далекий від нас світ. І книжка вводить читача в атмосферу покликаного до життя минулого – воно насичене звуками, запахами, барвами і людськими переживаннями.

Сімона Вілар змальовує Давню Русь такою, якою її народжує творча уява письменниці. Цей світ напрочуд гарний, привабливий, але й жорстокий – людські бажання, саме життя в ньому знецінені. Величезна Русь ще тільки-но починається, її племена роздроблені й живуть кожне власним життям, за своєю правдою. Що їх об'єднує? В основному віра у спільних богів. Але якщо в глушині, де ще сильні родові пережитки, більше шанують прабатька Рода, то там, де князі спираються на силу оружних загонів – дружин, уже звеличено захисника воїнів і князів Перуна, а де ведуться торги і призбирується багатство, більш шанованим стає бог торгівлі Велес.

Пригодницький роман не можна уявити собі без інтриги й динаміки сюжету, драматичного кохання та яскравих персонажів. При цьому герої давнього минулого живуть у зовсім іншій ментальності, аніж та, до якої призвичаїлись ми. Адже ми вже давно прийняли і зжилися із християнською мораллю, яка зовсім не була властива нашим язичницьким пращурам. Звідси інші погляди героїв роману на навколишній світ, інше розуміння ними вірності й кохання, кривди спорідненості й честі. Та все ж вони багато в чому зрозумілі нам, бо завжди «добро залишається добром – у минулому, майбутньому і сьогодні».

Якими були стародавні руські князі? Палали вони патріотизмом чи, як здебільшого й сьогочасні політики та можновладці, передусім дбали про власну вигоду? Якими були служителі старих богів – сповненими фанатизму, схильними до інтриг чи, може, свято вірили в те, що несуть у народні маси волю своїх богів? Яким було кохання в ту сувору добу, що дістала в науці визначення «воєнна демократія»? Вирішальну роль відігравали почуття конкретних людей чи на перше місце ставилися загальні справи общини? А втім, авторка звернулася до часу, коли родові відносини та племінний лад уже відходили в минуле, коли тон у суспільстві все більше задавала особистість, коли люди прагнули виділитися, піднятися, стати багатшими, значущішими.

Герої роману «Чужинець» різні й самобутні. Історичний князь Дир передусім воїн, варяг, котрий ще не позбувся на слов'янській землі тієї люті у своїй скандинавській крові, яка іноді перетворює його на берсеркера (воїна-звіра); Аскольд – старший літами, багато в чому мудріший і терплячіший; Олег – воїн-волхв, що прагне понад усе влади.

Непроста доля головної героїні роману – слов'янської дівчини Карини. Народжена в невеликому племені, гідна князівського терему красою й гордою вдачею, вона пізнала розкоші та злидні, возвеличення і приниження, щастя кохання й гіркоту самотності. Але рішуча вдача змушує її шукати ліпшої долі, і вона вирушає до Києва, сподіваючись розшукати там свого батька, славного співця Бояна. Маючи енергійний розум, сильну волю й велике самолюбство, Карина обирає столий град як єдине місце, де людина може досягти гідного становища завдяки власним заслугам, усупереч невеличкому походженню.

Ще один герой роману – варяг Торір – вовк-одинак, таємничий месник і посланець Олега Віщого. Йому доручено втертися в довір'я до київських князів, розірвати їхні угоди із союзниками і зробити все, щоб полегшити завдання Олегові домогтися влади на Дніпрі. Заради цього він готовий пожертвувати і власною безпекою та честю, і навіть життям тієї, котра його безмежно кохає.

Є в романі й інші герої: поет-співець Боян, волхв Волдут, відчайдушний воїн-жартун Кудряй, вразливий і ніжний, мов дівчина, боярський син Любомир, київська співунка Біляна... Усі вони органічно вписуються в колоритний і самобутній світ Давньої Русі, в його складну ментальність і сувору дійсність.

Роман «Чужинець» – це книжка про час і про людей. Вона гостросюжетна й пізнавальна одночасно, адже долі людські вершаться в ній на тлі реалій такої далекої давнини.

Пролог

Літо 862 року

Ясноок першим відчув: сталося щось непередбачуване.

Ще хвилю тому він із княжичами завзято стинав дерев'яною зброєю кропив'яні хащі біля гостроколу, та раптом завмер, прикипів до місця, немов до чогось дослухаючись.

Невдовзі й наставник Бьоргульф, зачувши недобре, сердито циткнув на галасливих дітлахів. А й справді, щось відбувалося: заметушилася сторожа на заборолах[1 – Заборола – захищені галереї на фортечній стіні. (Тут і далі прим. авт., якщо не зазначено інше.)] фортеці, забігали воїни-руси, залунали закличні вигуки. І одразу ж хрипко засурмив ріг – тривога!

На верхній галереї терему, де маленька Мила бавилась лялькою, з'явилася занепокоєна княгиня.

– Що се за гвалт, Бьоргульфе?

Але старий воїн уже поспішав на стіну. На ходу кинув через плече:

– Забирай дітей, вельможна пані! Та хутчіш!

Відколи це він посмів наказувати дружині Хорива Київського?

Проте горда княгиня не виказала свого обурення. Підхопивши на руки Милу, заходилася скликати синів. Гукнула й Ясноока – та де там! Нехай княжичі ховаються за жіночими подоломи, а він, Ясноок, син вікінга! Його місце на заборолах фортеці – там, де й належить бути воїнам. Не звертаючи уваги на

окрик княгині, хлопчина, розмахуючи дерев'яним топірцем, помчав за Бьоргульфом.

Звуки рогу продовжували тривожно пронизувати тишу спекотливого полудня. Звідусіль поспішали воїни-руоси, нашвидку застібаючи шоломи, підв'язували поручі, зручніше перехоплюючи зброю. Ясноока грубо штовхали. Хтось гримнув, щоб забирався геть і сховався за запорами. Але хлопчик, чіпляючись за поручень сходнів і протискуючись між чоловіками, все ж видерся на майданчик оглядової вежі над ворітьми.

Та його помітили й тут.

– Заберіть геть Егільсона! Чому щеня плутається під ногами?

Проте Ясноок мов кліщами уп'явся в поручень на майданчику і раптом заволав:

– Мама... Там моя мама!

Він уже бачив її: без шолома, зі світлим волоссям, що маяло на вітрі. Кінь її мчав учвал і з розгону влетів у воду – туди, де був брід через річку Стугну, на підступах до фортеці Вітхольм.

Воїни, що з'юрмилися вгорі, загукали, підбадьорюючи вершницю. Певна річ: відважна дружина ватажка Егіля не гнатиме верхи без причини, мов навіжена. Разом із кількома воїнами вона втікала від ворога, і хоча переслідувачів ще не було видно, та з боку бору за Стугною вже долітав гомін і чувся глухий тупіт копит близької гонитви.

Що б це могло бути? Хто насмілився напасти на воїнів, які служать київському князю Хориву?[2 – Відомі імена трьох князів-засновників Києва – Кий, Щек, Хорив. Авторка взяла на себе сміливість зробити ці імена династичними в роду київських князів. Так, чоловік однієї з героїнь роману, князь Хорив, не є тим легендарним засновником, про котрого оповідає «Повість минулих літ», а просто зображений як один з його нащадків.]

Тим часом утікачі, співаючи води Стугни, проминули брід і, безжально шмагаючи коней, поспішили на дорогу, що вела вгору до Вітхольма. І зараз же на протилежному березі показалися переслідувачі. Все нові й нові вершники виринали із заростей. Попереду, люто горлаючи, щодуху скакав воїн у шоломі із золоченими рогами, і у Вітхольмі його одразу впізнали.

– Оскальд! Вичекав слухного часу в Києві, Рюриків пес...

– А ондечки й кияни з ним. Боярин Гур'ян зі своїми людьми... І Вавила з дружиною. Хай згинуть ці зрадники в обіймах крижаної Хелі!..[3 – Хель – у скандинавів володарка потойбічного світу, крижаного пекла Хельгейму (названого за іменем цієї великанші), хтонічне чудовисько із гниючими ногами.]

– Що ж, схоже, матимемо насолоду від славної пісні списів![4 – Пісня списів – битва. Такі поетичні метафори, що мають назву кенінги, часто

вживалися в мові скандинавів.] – майже весело мовив хтось. – Покажемо ж цим киянам, що не дарма ми їли хліб Хорива Київського!

Ясноок не слухав. Його охопила тривога. Де ж батько – сильний і відважний ярл[5 – Ярл – (букв. шляхетний) скандинавський вельможа, за станом рівний бояринові у слов'янських племен.] Егіль? Як він допустив, щоб ці люди напали на матусю?

Однаке, хоч як пильно хлопчик вдивлявся в обличчя вершників, що наближалися до фортеці, батька серед них він не помітив.

Погоня наспівала, хоча втікачі вже прогуркотіли божевільним чвалом по першому з містків через рови, що оточували Вітхольм. Один із супутників дружини ярла, вистрибнувши на ходу із сідла, перерубав мотуззя, і місток злетів угору під вагою вантажу, миттю перетворившись на заслону. Кінь не сповільнив бігу й помчав за іншими, тож спішеному воїнові не лишалося нічого іншого, як кинутися до залишків зрубаних на підступах до фортеці сосен – він сподівався у такий спосіб дістатися до найближчих заростей, а відтак сховатися в лісі.

Проте хтось із переслідувачів пустив безжальну стрілу, що наздогнала воїна, – і той упав сторч, покотившись по схилу просто в одну із ям-пасток.

Вітхольм – колодяна цитадель північних найманців князя Хорива – стояв на пагорбі й був непогано укріплений. На крутих схилах та підступах до стін приховано чимало ям-пасток із загостреними кілками на дні, влаштованих для того, щоб кіннотники не могли упритул наблизитися до фортеці. Три ряди ровів із містками, які будь-якої миті могли перетворитися на заслони, утворювали наступну лінію укріплень. Дорогою втікачі встигли перерубати мотузки, що утримували ще два містки, – і щоразу сміливцям доводилося платити життям за кілька виграних хвилин.

Нарешті й переслідувачі змушені були стримати коней. До них ще не могли долетіти стріли, пущені зі стін кріпості, та заслони й пастки вже почали робити свою справу. Коли остання трійця втікачів ступила на підйомний міст біля кріпосної брами, воїни на забороллах нарешті змогли полегшено зітхнути. Зарипіли канати, підіймаючи міст, сторожа навалилася на ворітницю, величезні колоди-засуви вляглися у свої пази.

Вершниця заледве не впала на руки руосів, що миттю підбігли до неї. На її щоці кривавилося садно, світлі пасма впали на обличчя, плащ був подертий, а на обтислій торс кольчузі проступали сліди крові та кінська піна.

– Швидше! – повторювала вона, задихаючись. – Ми маємо бути готові! Оскільки не відступить. Київські бояри пообіцяли зробити його князем, тож тепер ми йому кісткою стоїмо поперек горла. Старого Хорива Оська сам підняв на списа... А жерці Велеса[6 – Велес – язичницький бог давніх слов'ян, покровитель скотарства, торгівлі та подорожей.] прославили вбивцю..

– А де наш ярл? Вальгерд, заради всіх богів – скажи, що з Егілем?

Судом спотворила обличчя жінки. Насилу подолавши клубок у горлі, вона гордо підвела голову.

– Мій чоловік помер як герой, до останнього подиху залишаючись вірним Хориву. І валькірія вже переносить його променистим Біврьостом до палаців Валгалли! [7 – Валькірія – небесна діва, посланниця богів, що переносить душі воїнів-героїв; Біврьост – райдужний міст до скандинавського раю – Валгалли.]

Не гаючись, вона віддавала накази. Веліла розпалити жаркий вогонь під казанами зі смолою, віднести усі списи і дротики на стіни, а тим часом готувати кати [8 – Кати – важкі обрубки колод, що їх спускають на ворога зі стін під час облоги.]. Їй підкорялися, бо Вальгерд на прізвисько Легконога була дружиною ватажка, ще й до того ж мала славу неабиякої войовниці. Вона напевно знає, що робити!

Серед загального сум'яття перед Вальгерд постав Ясноок.

– Мамо! Я буду з тобою, я повинен битися!

І зараз же повис на ній, тремтячи всім тілом і схлипуючи. Він уже зрозумів, що батько загинув, та все ще не міг повірити у страшну звістку. Його охопили страх і гіркота, він навіть забув, що дев'ятирічному вікінгові, до того ж синові ватажка, не личить поводитися, мов нетямущому глуздирю [9 – Глуздир – нерозумна дитина (насмішк.).].

Вальгерд відкинула із синового чола пасмо волосся – такого ж золотавого, як і в неї. Гостро поглянула в сині очі, за які кияни прозвали сина княжого найманця на свій лад – Яснооком. Але зараз із уст жінки зірвалося його скандинавське ім'я – немов нагадування про те, якого він роду.

Хлопчик виструнчився.

– Так, мамо! – він дивився на неї, стримуючи сльози.

Вальгерд здавалася величною і спокійною.

– Ти не зможеш допомогти мені тут, сину. Але ти повинен повернутися до княгині Тьорд і охороняти її та княжичів.

Ясноок здогадався: вона хоче просто одіслати його – і спробував заперечити. Та Вальгерд його вже не слухала. Воїни відвертали її увагу, щось запитували, чекали наказів. Серед них хлопчик помітив Бьоргульфа – і наставник миттю прочитав німе благання в очах Ясноока.

– Тобі, Вальгерд, теж слід піти до господині, – промовив він, торкаючись плеча войовниці. – Ти маєш розповісти Тьорд про останню годину життя її чоловіка, князя Хорива Київського. Та й про себе саму варто потурбуватися – перев'язати рану і хоча б трохи передихнути перед битвою.

Шум довкола посилювався настільки, що Ясноок вже погано тямив, що відбувається. Раптом немов кулак велетня гупнув у стіну – та так, що аж здригнулася земля під ногами, а з навісів заборол посипався дерновий настил. Скрізь порохнява, голосний лемент, над киплячими казанами зі смолою клубочиться масний дим... Сходнями, зовсім поруч, скотився простромлений стрілою воїн-варяг, забився, засукав ногами, хапаючи ротом

суху землю. У синьому небі над головою описували темні дуги запалені стріли. Хтось волав, благаючи води; зруб, охоплений полум'ям, закидали землею.

Ясноок смикнув матір за руку, і Вальгерд нарешті зрушила з місця. Вони квапливо проминули оточені земляними валами господарські будівлі, житлові зруби, пройшли повз довгу стіну великого терему і почали спускатися до підземелля. Тут збилися тісними гурточками перелякані княгинині служниці, двірські карлики, стара мамка. Княгиня з дітьми ховалися углибині, за масивними дубовими дверима, і Вальгерд ледве достукалася до неї.

Нарешті княгиня відчинила. Бліда і перестрашена, вона брязкотіла скроневиими підвісками об дороги прикраси барм і плаття.

– Вальго, ти? – скрикнула вона, побачивши войовницю. – О пресвітлі боги!.. Що ж на нас чекає?

У непроглядній пільмі підземелля, яку майже не розсіювало світло скалки, подруги посідали на земляну лаву і заговорили стиха, схилившись одна до одної. Поява Вальгерд дещо підбадьорила княгиню Тьорд, і навіть звістку про смерть чоловікову вона сприйняла без сліз. Коли ж дізналася, що в усьому винен Оскальд, у її голосі почулася ненависть:

– Клятий варяг!.. Чула я, що намислив він лихе, не раз говорила князю. Та ж ні, не послухав мене Хорив, тільки й мови було, що про святість гостинності. Та не ті нині часи, щоб усякого вовка радо приймати...

– Варягів і жерці Велеса підтримали, – тихо мовила Вальгерд.

– Чи ба! Змієві служать і самі стали як ті змії, – спалахнула княгиня.

Ясноок уместився у протилежному кутку біля княжичів і Мили. Спочатку він прислухався до жіночої перемови, але княжичі термосили, допитувалися, що там, нагорі. Старший, одноліток Ясноока, раз по раз хапався за дерев'яного меча. Молодший, названий на честь батька Хоривом, навпаки – шморгав носом, розпускав нюні. Маленька княжна Мила, вся у світлих кучериках, з родимкою в куточку губ, спершу заусміхалася, радіючи приходові Ясноока, але, помітивши сльози в братових очах, і собі запхинькала. Ясноок посадовив її на коліна, почав утішати – нарешті Мила заспокоїлася.

Коли княгиня туго стягла вузол пов'язки на руці Вальгерд, войовниця підвелася й переперезала кольчугу.

– Невже ти туди? – ахнула княгиня. – А ми ж як?

– Не знаю, – зітхнула Вальгерд, не спускаючи очей із малечі. Потім вийняла із піхов кинджал і простягла княгині. – Ти дружина князя, Тьорд. Сама знаєш, що мусиш учинити, коли не буде іншої ради.

Княгиня німо заголосила, стискаючи скроні важкими від перснів пальцями. Вальгерд уже не дивилась на неї. Ступивши крок до сина, скуйовдила йому волосся. У багрянім світлі скалки мати здалася Яснооку дивовижно прекрасною, стояла, оточена саявом.

- Бережи княжичів, сину. Доки я не повернусь по тебе.

Вона пішла, і Ясноок подумав: чи ж побачить він матір знову? Як справжній воїн, він поставив свій дерев'яний топірець між колін, склав на гладкому держалні руки і застиг у якомусь чеканні. Топірець витесав із ясенка його батько - Егіль Вагабанд. Спершу хлопчик, як і велів звичай, дав своїй зброї свейське[10 - Свейське - старосведське (від свеї - старосведи, Свеонія - Швеція).] ім'я - те, яким звали тролиху, що мешкала, як оповідали, у лісах далеко на півночі. Та чомусь це звучне ім'я не пристало до топірця, і невдовзі Ясноок перейменував його на місцевий лад - Лісункою. У кожного вікінга зброя повинна мати своє наймення..

Час минав томливо. Скалка догоріла, і вуглинка із шипінням впала у цебрик із водою. Княгиня засвітила нову, потім ще одну, і ще... Вони щосили напружували слух, вловлюючи кожен звук. Від темряви і страшної напруги Ясноок не міг домислити до кінця жодної думки. Княжичі з Милою поснули на скринях із казною, тісно притулившись одне до одного. На якусь мить задрімав і він, а прокинувшись, побачив усе тих же сплячих дітей і княгиню Тьорд, що міряла кроки у підземному притулку.

Що там, на волі - день чи, може, вже місяць зійшов на небо? Чи все-таки над світом людей ще сяє сонечко - світлий Хорос, як звуть його слов'яни? У темряві однаково, лише вуглинки шипінням міряють час. Княгиня ж ніяк не вгамується, снує з кутка в куток та перебирає пальцями прикраси. Іноді підходить до скринь - у них привезли з Києва казну Хорива. Піднявши важке віко, княгиня дивиться на золото, думає про щось своє.

Ясноок уже встиг пригадати майже все своє коротке життя. Найбільш ранні, зовсім невиразні спогади про лодію, на якій він плів кудись разом із батьками. Обабіч увесь час простягалися береги, змінюючи свої обриси. Він лежав у хутряному мішку поряд з матір'ю, а вона щось наспівувала неголосно. Іноді з'являвся батько, саджав сина високо на плече. Зрідка вони ненадовго зупинялися, і воїни з батьком кудись ішли. Поверталися то веселі й збуджені, то стривожені, мов чорна хмара. Тоді лодія швидко відчалювала, квапливо віддавав команди стерновий, задаючи ритм гребцям, а ті дружно попарно налягали на довгі весла.

Нарешті вони прибули до багатого града Києва й залишилися тут. Та ж ні, залишився тільки Ясноок, а батько з матір'ю знову попливли надовго, і хлопчик знав куди - до великого Міклегарда[11 - Міклегард - так вікінги називали столицю Візантії Константинополь, у слов'ян - Царгород.], здобувати славу і багатство разом з іншими руосами.

Руосами - чи просто русами - їх почали називати тут, у Києві. А раніше, як і всіх, хто приходив з півночі, кликали варягами. Самі ж вони називали себе вікінгами.

Весь цей час він жив у великому теремі князя Хорива Київського разом із його дітьми, і виховували їх однаково. Коли ж батько з матір'ю повернулися, цілий місяць шуміли великі учти, а потім батько сказав, що далі вони нікуди не підуть, залишаться служити за плату старому Хориву.

Ясноок був радий, він уже встиг прижитися у Києві й здружився із княжичами. Батько і мати тепер будуть із ним - про що ще можна мріяти?

Усе почало змінюватися цієї весни, коли у Київ-град припливла лодія варяга Оскальда. Новоприбулих прийняли з великою шанобою, адже Оскальд заявив, що вирушає на південь пошукати військового щастя. Та щось не надто він поспішав устривати в битви, зате багато часу проводив із київськими боярами та зі старшинами племені полян[12 – Поляни – слов'янське плем'я, що жило на берегах Дніпра та в пониззях Десни.]

Це чомусь вельми тривожило ярла Егіля. І хлопчик, за прикладом батька, теж із острахом поглядав на бородатого вікінга в золоторогому шоломі. Надто ж не злюбив він молодшого брата Оскальдового рудого Дира. Дир був на шість років старший за Ясноока, а вже вважав себе улюбленцем богів і великим воїном. Ось хто не проминав нагоди посміятися над сином Вальгерд з його дерев'яною Лісункою! А якось знахабнілий Дир навіть наважився чіплятися до матері, та вже за мить котився по землі, діставши доброго стусана. Рука войовниці була по-чоловічому важкою. Ясноок пам'ятає, як він тоді зміг досхочу посміятися!

Та невдовзі сталося щось зовсім несподіване. Ясноока з княжичами і княгинєю Тьорд серед ночі непомітно вивезли із Києва, наказавши скакати таємними стежками до Вітхольма – кріпості, яку збудував ярл Егіль на річці Стугні. За її надійними стінами вони і жили до сьогодні.

Від спогадів Ясноока відволік голосок Мили, яка саме прокинулася. За нею пробудилися й княжичі. Хорив вередливо запросив їсти, і Ясноок теж відчув голод. Скільки ж вони сидять тут у пітьмі?

Княгиня нарізала хліба, намастила густим медом, розлила по чашах солодкуватий квас із глечика. Попоївши, діти пожвавішали, навіть здійняли грайливу метушню. Тьорд була прикрикнула на них, та раптом застигла, притиснувши руки до грудей і вся перетворившись на слух.

Тепер і Ясноок розрізняв звуки. Ззовні долинали шум, гамір, грізний гуркіт. За дверима почувся жіночий вереск і плач. Княгиня тужливо скрикнула, піднесла руку до рота, закусивши кісточки пальців. У двері загрюкали і – хвала богам! – пролунав голос Вальгерд:

– Тьорд, одчиняй! Це я!

Ясноок першим кинувся до отвору. Звідки й сили взялися відсунути важкий засув! Двері одчинилися, і він насилу встиг підхопити матір, яка, здавалося, от-от упаде. Вальгерд ледве трималася на ногах, притискаючи руку до боку, звідки крізь вічка кольчуги просочувалася кров.

– Ходімо!.. – поклікала вона.

– А ми? А я?.. – вигукнула княгиня.

Вальгерд поглянула на неї, немов не впізнаючи.

– Що ж, і ви...

Враз княгиня заметушилася.

– А як же казна? – майже змолилася вона. – Золото, срібло? Допоможи мені, Вальгерд!

Струснувши головою, Вальгерд повторила:

– Ходімо. Але пам'ятай: на все воля богів. Тут я нічого не можу пообіцяти...

Шум і крики хвилику вихлюпнулися з-за її спини, а за ними густі, гострі запахи – диму й крові. Вальгерд ступила крок уперед, тягнучи за собою за руку сина. Княгиня якусь мить вагалася, та враз підхопила на руки Милу, гукнула синів і поспішила услід.

Прохід був оповитий сизим димом. Десь верескнула жінка. З-поза рогу раптом вискочив воїн, замахнувся мечем, та Вальгерд вправно відбила випад, миттєво завдала удару у відповідь. Її клинок прохромив нападникові груди. Войовниця переступила через тіло, що сповзало долу.

– Хутчіше, сюди!

Вони завернули за ріг терему. Навколо палали будівлі, земля була слизькою від крові, повсюди валялися мертві тіла. Гуркіт, вигуки, брязкіт заліза. Пекельним жаром пахнуло в обличчя.

Вальгерд ішла з мечем наготові, другою рукою стискаючи зап'ясток сина. Серед диму і пороку несподівано виник Бьоргульф, і войовниця наказала йому допомогти княгині з дітьми. Старий воїн підхопив на руки меншого, Хорива, старший княжич біг слідом, ухопившись за вікінгів пояс.

Вальгерд простувала швидко, не оглядаючись, туди, де крізь дим проступали будівлі, яких ще не сягнуло полум'я. Ось і ганок. Звідси сходні вели у верхнє житло, де простяглася галерея на стовпах-опорах. Княгиня верескнула, помітивши язика полум'я, та Вальгерд рухалася рішуче, так, ніби достеменно знала, куди слід прямувати.

Тепер і Ясноок здогадався, що мати веде їх до клітей позаду спалень дружинницького помешкання, які майже не пошкодив вогонь. А позаду все палало – і дерев'яні вежі кріпості, і високий дах гридниці [13 – Гридниця – просторе приміщення для бенкетів та зібрань дружини.], і заборонила з майданчиками для сторожі.

Усе пливло в диму, немов у страшному сні, від якого немає пробудження. Ясноок машинально стискав у руці свою дерев'яну Лісунку – іншої зброї не мав, а з нею все ж почувався надійніше. Та йому й на думку не спало скористатися нею, коли на них знову напали у вузькому переході. Проте мати і Бьоргульф, ставши пліч-о-пліч, відбилися й цього разу. Перелякана на смерть княгиня голосила так, що Вальгерд довелося затиснути їй рота, забруднивши щоки Тьорд кров'ю і сажею.

– Мовчи! Відходити треба тихо.

Вони вже майже проминули довгий перехід, коли позаду пролунали люті вигуки, брязкіт зброї. І нестямний крик княгині. Вальгерд, яка вже стояла на східцях, замерла, не відпускаючи синову руку, і глухо застогнала. Вона

не хотіла оглядатися, не хотіла нічого знати про цю нову небезпеку, тому що сили войовниці вичерпувались.

Ясноок усе ж озирнувся назад. Проходом наближалися незнайомі варяги. Хтось ухопив княгиню і поволік, вона відчайдушно відбивалася, несамовито скрикуючи. Маленьку Милу віджбурнули до стіни, і дівчинка з плачем поповзла, все ще притискаючи до себе ляльку. Старий Бьоргульф шалено рубався одразу з двома воїнами. Обидва княжичі також опинилися в руках ворогів, та старший зараз же вчепився зубами в руку воїна, що роздирав парчу на княгині.

Яснооку все обірвалося всередині, коли розлючений варяг обрушив на княжича секиру і його приятель по дитячих забавах упав під ворожими чобітьми. Що сталося з молодшим із братів, він уже не бачив. Бьоргульф широкою спиною заступив прохід. В одній руці він тримав меч, у другій величезну булаву із шипами, що невідомо звідки в нього взялася. Старий варяг ярла Егіля бився, як кращий із синів бога війни Одина.

– Вальгерд, утікай!.. – долетів із виру сутички його звіриний рик.

Войовниця на якийсь час залякла на місці, немов заціпенівши. Усе навколо огортав дим.

– Треба йти!.. – чи то скрикнула, чи то простогнала вона.

Тепер вона знов тягла сина за собою, і він ледве встигав за нею, спотикаючись і падаючи. Його нудило, перед очима пливли кола, ідкий дим роздирав легені.

Несподівано дим порідшав. Мати штовхнула якісь двері. Замкнуто. Вона штовхнула сильніше і голосно вилаялась. Але хлопчик бачив, що вона ледь не плаче. Ще удар плечем, ще один... Вальгерд застогнала, хапаючись за бік.

«Скільки крові!» – охнув Ясноок, кидаючись, щоб підтримати її.

– Мамо! Мамо!..

Тепер настала його черга. Схопивши матір за лікоть, він щосили потягнув її за собою до дальньої кліті, де зберігався челядницький одяг.

– Сюди!..

Маленьке, зроблене з колод приміщення, уздовж стін дебеті скрині, покриті баранищами. Угорі, під даховим скатом, підсліпувате віконце. Ясноок знав, що за ним тягнеться дощатий дах бічної галерейки, прилеглої до кріпосної стіни, а там, за стіною, – пологий спуск до лісу, що розкинувся за Вітхольмом. Колись вони з княжичами гралися тут і навіть потайки вибиралися з фортеці. Ото був переполох, коли схопилися, що їх нема!

Усе це Ясноок говорив матері на ходу, коли, відкинувши непотрібну Лісунку, почав дертися до віконця. В'юном протиснувся назовні і, вже лежачи на дашку галерейки, простягнув до матері руки. І похолов.

Вікнина була занадто мала для неї.

Ясноок заплакав, повторюючи крізь сльози:

– Піднімайся нагору, мамо, у нас вийде!

Вальгерд стояла внизу, притискаючи долоню до рани у боці, і дивилася на нього з напівусміхом. Нарешті вона знайшла в собі сили промовити:

– Утікай, сину. Але пам'ятай, хто ти. Пам'ятай про свій рід. І доки ти живий – живі й ми з батьком.

Та він уже почав протискуватися назад. Вальгерд виштовхувала його, наказувала. А потім він злякався і шарпнувся убік, коли за спиною матері пролунали кроки, почулися голоси. Ясноок утиснувся в нагрітий сонцем дах.

І сам вилаяв себе за страхопудливість. Підповз до віконця.

Тепер він знову бачив матір. Вона стояла спиною до вікна, витягнувши вперед руку з мечем, а навпроти неї – не хто інший, як сам золоторогий Оскальд. Вони про щось говорили, та хлопчик, розгубившись, не розібрав слів. Потім... Короткий брязкіт мечів – і мати похитнулася, випустивши зброю. Оскальд навис над нею, його бородате обличчя з холодними світлими очима залишалося байдужим.

– Добий, коли в тобі є хоч крапля честі, Гнойовик! – прохрипіла, захилинаючись кров'ю, Вальгерд.

Ноги вже не тримали її, і вона почала посуватися долу, тримаючись обома руками за шию. Вальгерд говорила північною мовою – тією, яку Ясноок, живучи в Києві, вже погано пам'ятав. Проте головне він зрозумів і трохи не скрикнув, та горло немов щось здушило.

Знову кроки, і поряд з Оскальдом, ледве не зіткнувшись із ним, постав ще один варяг. Високий, тонкий станом, із закривавленим мечем у руках. Личина шолома приховувала верхню частину його обличчя. Побачивши поранену вояковницю, він розреготався:

– О, та це ж омела золота[14 – Омела золота – дуже гарна жінка, вродливиця (кенінг).], сама Вальгерд Легконога!

– Наскільки я пам'ятаю, вона була тобі до сподоби, брате, – байдуже кинув Оскальд. – Ось ти й добий її.

Він обернувся і вийшов.

Ясноок бачив, як молодший варяг зняв шолома, і він одразу впізнав ненависне худорляве обличчя Дира. Руді кучерики волосся прилипли до його розпашілого чола, він хижо посміхався.

– Звісно, доб'ю, присягаюся Валгаллою. Але спершу...

Чіпляючись за стіну, Вальгерд сповзала на підлогу, спливаючи кров'ю, та Дир підхопив її. Жінка була вищою на зріст, і мала неабияку силу, але

зараз Дир легко зламав її опір і шпурнув на скрині. Кілька хвилин він височів над нею, квапливо розпускаючи очкур на шкур'яних ногавицях.

Шия Вальгерд була в крові, золоте волосся також злиплося від крові. Підвівшись з останніх сил, вона зробила одчайдушну спробу відштовхнути насильника ногою, та Дир лише розсміявся. Задерши їй кольчугу і шкур'яну підколючужницю, він заголив живіт і стегна жінки, один бік у якої чорнів запеченою кров'ю. Ривком, зірвавши із жертви решту одягу, він одним рухом розсунув їй ноги і навалився згори.

Ясноок дивився широко розкритими очима. Бачив, як Дир брутально гвалтує матір, щось вигукуючи – образливе, зле. Бачив її білу й закривавлену кисть руки, що хапала Дира за коротку руду чуприну. Потім рука безсило впала. Дир же продовжував робити своє, рухаючись усе швидше і швидше.

Хлопчик не пам'ятав, як знову опинився у кліті. Спершу він заціпенів, не знаючи, що робити. Та ось на очі Ясноокові потрапила його дерев'яна Лісунка. Досить замашна, утім, хлопчикова рука давно звикла до її ваги. Він підняв зброю, коротко змахнув нею і з усього маху отрів насильника по голові.

У дев'ятирічного хлопчика не так уже й багато сили, а проте Дир обім'як і застиг, завалившись на Вальгерд. Ясноок уперся йому в плече, і, хоча вар'яг був досить важкотілий, усе ж лантухом сповз на підлогу і залишився лежати нерухомо.

Ясноок більше не дивився на Дира. Зараз він бачив тільки матір і криваву рану вище її ключиці, крізь яку витікало життя. Очі Вальгерд ще не засклепили і були ясними, ніби вона усе ще жива. Але його мати, прекрасна войовниця, справжня валькірія, вже покинула цей світ. Покинула в час поразки і ганьби. Він лишився сам-самісінький на цілім білім світі.

Хлопчик не думав, що Дир може опритомніти, що сюди можуть увійти, не помічав пасемець диму, що просочувалися у щілину під дверима. Він довго дивився в мамине обличчя, а потім заходився вдягати її – натягнув шкур'яні ногавиці, опустив важку, просяклу кров'ю кольчугу. Потім за північним звичаєм закрив їй очі, стулив і вирівняв губи та стиснув ніздрі, підняв із підлоги її меч і вклав у холоначі руки. Тепер Вальгерд була готова вирушити в дорогу променистим Бівр'юстом.

– Мамо... Я йду, мамо. Але я... присягаюся. Присягаюся кров'ю предків, присягаюся своїм місцем у Валгаллі – я ще повернуся. І помщуся за вас із батьком. Вір мені!

Усе навкруги швидко огортало димом. За дверима раптом почувися голоси.

Ясноок, мов ласка, прошмигнув у віконце і швидко скотився дахом. Тепер він був коло самого гостроколу. Не роздумуючи, хлопчик перебрався через стіну із затесаних велетенських дубових колод, на мить повис на руках і, розтиснувши пальці, полетів униз. Боляче забився і покотився вниз крутим схилом. Якби він утратив до однієї з ям-пасток із кілками – йому прийшов би кінець. Та все склалося добре. Повзком, огинаючи численні мертві тіла, що валялися скрізь, хлопчик перебрався через рови і невдовзі вже був серед заростей.

Нарешті Ясноок зміг віддихатися. Очі сліпило призахідне сонце. Угорі, на пагорбі, палав Вітхольм, від просмолених дерев'яних стін і будівель до багряного неба здіймався чорний дим. Ось воно – похоронне вогнище його матері й воїнів-руосів, кожного з яких він знав змалечку!

– Я повернуся... – прошепотів Ясноок.

Та щойно він заглибився в гущавину, як трохи не зіткнувся ще з однією людиною, що спостерігала пожежу фортеці. Хлопчик не встиг навіть злякатися. Це був чоловік із довгою, посрібленою сивиною бородою, у просторому білому одязі. На його грудях, відбиваючи вже слабкі передсутінкові промені, блищав золотий знак Перуна[15 – Перун – верховний бог-громовержець, покровитель воїнів у слов'янському язичницькому пантеоні.] – стріла-зигзагиця. Волхв!

– Славно билися ці руси з Півночі, – мовив волхв, не зводячи очей із пожарища. – Майже два сонця тримали облогу... Але, мабуть, удача була не на їхньому боці, а у Велесових людей. Таке вже бувало, хлопче. Іноді й Велес бере гору...

Тепер він говорив з Яснооком, поклавши на його плече велику теплу долоню. У голосі волхва вчувався смуток.

– Ти ж бо син Егіля Вагабанда і красуні Вальгерд?

І тоді Ясноок не стримався – голосно заридав. Вимовлені вголос імена загиблих батьків немов прорвали глуху загату, хлопчик не міг спинити гірких, невтішних сліз.

Волхв дивився на нього глибокими карими очима.

– Ходімо зі мною. Я чув, ти обіцяв повернутися. А щоби повернутися, треба спершу знайти сили піти. Ну ж бо, не опирайся!

І Ясноок пішов за волхвом.

Частина I. Наворопник[16 – Наворопник – розвідник-дозорець і нападник у давніх слов'ян, тут і далі у значенні «шпигун».]

Розділ 1

Рік 880

Як на розуміння людей, зимі був саме час відступати – березозол[17 – Березозол – березень у давньоруському календарі, який ще в народі називають березолем. (Прим. пер.)] уже на Масницю весняну повернув. Проте знов подули з півночі студені вітри, снігом замели все довкруг. Таке і за давніших часів траплялося, але цього разу, після третього поспіль недороду, довга зима здавалася особливо важкою.

Сю ніч мороз видався як ніколи лютим. І коли староста села терпеїв[18 – Терпеї – одне з найбільших слов'янських племен на землях спільноти радимичів.] Збуд трохи прочинив двері хати, холодна пара так і заклубочила біля його ніг.

– Не бажає Морена-Зима розмикати землю на весну, – похмуро пробурчав староста.

– То, може, й не треба мені йти? – запевняливо спитала Збуда його молода дружина.

– Не гніви богів, Ясенко, – грюкнувши дверима, обурився Збуд. – Ти моя дружина, ти старостиха, тобі й вести жіноцтво вигонити Коров'ячу Смерть[19 – Коров'яча Смерть – злий дух, що викликає падіж худоби.], приклад показувати.

Ясенка невдоволено закусил губу. Виходити на такий мороз голяка, бігати по снігу... Вона недобре покосилася на темноволосу дівчину, що сиділа на лаві під стіною.

– А вона ж як? Їй чому не дозволив іти?

– Цить мені, зараз же! – розгнівався Збуд. – Відчепися від Карини, Ясенко. Сама знаєш, важка вона, княжого сина носить. Його зберегти потрібно.

– Завжди так, – набурмосилася Ясенка. – Мені на мороз, а їй... Бач, ходить із косою, ніби й не вдова, усе із себе дівку вдає. І тепер у теплі відсиджуватиметься, поки ми... Одне слово – Карина! – і докинула злісно: – Кара!..

Дівчина біля стіни, здавалося, ніяк не відреагувала. Її звали Кариною, а коли злостилися – Карою. Їм'я таке недобре їй дали від народження, після того як мати її, промучившись у важких породах понад три доби, розродилась нарешті донькою, а сама померла, зішовши кров'ю. Баби-повитухи говорили, що рідко коли жінка таких мук у породах зазнає. Тож і назвали новонароджену Карою – Кариною. І вона звикла до цього ймення. Та щораз, коли її називали Карою, груди їй стискалися.

Ясенка не даремно на неї злилася. Одній вродливій жінці завжди заздрісно, коли поряд жаліють іншу вродливицю. А до Карини ставилися дбайливо. Вона для Збуда була всього лиш небога, донька сестри, а виростив він її як свою. У нього ж бо самі синочки народжувались, от і балував єдину дівчинку в домі, лелівав, обдаровував.

Коли Карині сплигло сім рочків, її хотіли віддати на жертву самому Велесу. Жерці-волхви одразу вирізнили в натовпі напрочуд гарну дівчинку, вказали на неї. Але Збуд не віддав їм племінницю, сказавши, що, коли Боян у село

заходить, завжди звертає увагу на Карину. Адже відомо – Боян співець рідкісний, улюбленець Велеса. Хто розгніває Бояна – самого Велеса образить. Тож волхви й відступили. Коли ж Карині тринадцять було, знову її вирізнили серед інших. Цього разу сам князь радимичів Бори́гор. Терпе́ї на його землях жили, зобов'язані були утримувати дружину княжу. В один зі своїх наїздів і запримітив Бори́гор серед дівиць у танку красуню незвичайну: з очима сірими, променистими, з товстою чорною косою, тілом ще напівдитячим, але легким, приемним. У тринадцять дівчина – вже справжня відданиця. От Бори́гор і зробив терпе́ям честь, вирішивши узяти менщицею[20 – Меншиця – за часів багатоженства молодша дружина.] до терему юну терпейку з Мокошиної П'яді. Та Карина виявилася з недоспілок, не стала жінкою до тринадцяти. Коли Бори́гору повідомили про це, думали, відмовиться. Проте князь усе одно погляд від ніжного Карининого личка відвести не міг, а від'їжджаючи, покликав до себе вуй[21 – Вуй, вуйко – дядько по матері.] дівчинки Збуда та й передав йому віно, а нареченій багатий подарунок – намисто з трьох разків, усе суціль зі срібних дирхемів[22 – Дирхеми – арабські срібні монети; за часів, коли слов'яни не карбували свою монету, дирхеми використовували і як гроші, і як прикраси.] новеньких. Велів, щоб Карина носила його на знак того, що вона вже князеві радимичів обіцяна.

Так і проходила Карина у срібному намисті три літа. Бори́гор же не з'являвся, навіть гінців не слав дізнатися, як підростає його обраниця. Але на те причина була: вість про те, що Бори́гор самому Дирові Київському відсіч дає, навіть до Мокошиної П'яді дійшла. Але з Карини все одно кпили: мовляв, тепер їхня перша красуня усе життя у старих дівках проходить – і не дружина князеві, і не вдовиця. Та розмови вщухли, коли Бори́гор усе ж приїхав у Мокошину П'ядь. Дивився на підрослу красуню, слова мовити від захвату не міг. А вона підвела очі на його спотворене шрамами обличчя, на сиву бороду, мішки під очима... Ох, нехай би й вік не з'являвся по неї князь Бори́гор Радими́цький! Гірко було молодість і красу йому віддавати, коли за нею молоді та гожі парубки, немов ручні, ходили, в очі зазирали. Та віно було вже сплачено, ще й терпе́їв щедро обдарував князь за те, що зберегли для нього красуню: п'ять возів із зерном передав селу, сукно, руду для ковалень. І Карину віддали князеві. Потяглися два роки її обридлого шлюбу. Але зараз їй усе частіше здавалося, що не так вже й погано жилося їй за старим Бори́гором.

По ногах у хаті знову потягло холодом. Це Збуд ще раз трохи прочинив двері, вдивлявся в морозні зірки, визначаючи час.

– Пора, – нарешті прорік він. – Ходи, Ясенко. Тобі ходу починати.

Карина знову відчула на собі невдоволений погляд молодої дружини вуйка. Але та чоловікові перечити не посміла, підвелася, різко зірвала з голови кичку[23 – Кичка, волосник або очіпок – старовинний головний убір заміжніх жінок, різний у різних племен.], струснула рудою косою.

– Прийми, Ясенко, – подала їй Карина горщик із розтопленим салом.

Надворі мороз лютий, а Ясенці як мати вродила бігати по холоду до першої зорі, виганяти геть із Мокошиної П'яді Коров'ячу Смерть. Хоча подекуять, що бабське плем'я в гонитві за Коров'ячою Смертю так розпалюється, що й

холоду не відчуває. Та все ж Ясенці поберегтися не завадить – молода ще, не народжувала.

Проте Ясенка не стала лагіднішою від уваги чоловікової небоги.

– Що, прислужитися намагаєшся, провину чуєш? Усім відомо, що Кара кого завгодно зведе зо світу, а сама далі піде, подолу не замочивши, очей безсоромних не...

– Та вгамуйся вже, бабо дурнувата! – украй розсердився Збуд.

Карина ж не гнівилася, не кривдувала. Просто дивилася величезними очима кольору дощових хмар. Люди казали – погляд у неї справді князівський, та й манера гордовито тримати голову вельможна. Така, що навіть норавлива Ясенка не витримала, відступилася, тільки буркнула щось ображено. Мовляв, усі проти неї: і Кара, і рідний чоловік, і пасинки, які тільки й робили, що реготалися, сидючи на лежанках та чекаючи, коли молода мачуха на гін піде. Ясенка раптом відчула злість, та таку, що й напій для бадьорості пити не треба. Ну що ж, коли їм так весело, то вже й вона повеселиться. І швидко, просто на очах у чоловіка і пасинків заходилася роздягатися, скинула тілогрійку, різким рухом задерла поділ сорочки, зняла через голову.

Збудові сини, урвавши репіт, пороззявляли роти. Навіть маленький Бусько, що був уже задрімав, підвів голову. А старші... Вони вже з дітей вийшли, парубки, он Каплюша сам у ніч на Купала дівок по кущах валяв. А тут молода мачуха вся перед ним, ач яка ладна, з круглими великими персами, міцним животом молодухи, що не знала родива, з рудуватим пушком поміж крутими молочними стегнами.

– Постидилась би! – сторопів Збуд. – У закутку б роздяглася.

– Нащо в закутку? – переможно всміхнулася Ясенка. – А безстидникам своїм скажи, щоб не витріщалися.

Сама ніби й не помічала, як хлопці на неї дивляться. Стоячи біля хатнього вогню, повільно, похитливо розтирала по тілу жир, усміхалася чомусь своєму.

Староста суворо велів синам лізти на лежанки, запнув за ними завісу. Процідивши крізь зуби лайку, простягнув Ясенці п'яний, заговорений відудами напій для гону Коров'ячої Смерті. Щойно та випила, підштовхнув до дверей.

– Геть!

Морозний серпанок ураз обхопив її біле тіло. Узнявши заздалегідь наготований вигострений серп, вона ступила в нічну темряву – легка, оголена, масно блискуча – і заголосила, завилала люто, як і належить. І, як очікувалося, загрюкали то там, то тут хатні двері, залунали звідусіль навіжені жіночі верески, крики.

Коров'ячий гін – вигнання мору, що на худобу напав і губить годувальниць домашніх. Його тільки жінки і можуть вигнати – традиція давня, утім

надійна. Біжать гольцем жінки навкруг селища, тягнуть на лямках плуга, оборюючи всі оселі, і при цьому голосять, стогнуть, завивають дико. Свої злість і лють показують хазяйки Коров'ячій Смерті. Не витримує «скотська лихоманка» такого. Або здохне там-таки в селищі, або сховається, втече геть. Аби лише жінки їй як слід дошкулити зуміли. На те й напувають їх зіллям особливим, для того й бігають по снігах оголені та розпатлані, із серпами, ножами, важкими сковородами, голосять. Усі біжать: і дівки, і старші жінки, і молодиці. Лише непорожніх[24 – Тобто вагітних.] на це дійство не пускають – щоб майбутній дитині полювання нічне не нашкодило.

Карина чула дике завивання жінок за стінами. Чоловіки ж тим часом по хатах сидять, не потикаючи надвір носа. Не можна на жінок у цей час дивитися, інакше від ворожби жодної сили не буде. Але траплялося, що Коров'яча Смерть сама назустріч жінкам ішла, немов притягнута, – то заблукалим подорожнім прикинеться, то дитям нерозумним, що вилізло за мамкою в ніч. Але тут у жінок жалощів немає, обдурити себе не дадуть – ураз розірвуть, розкремсають. Якось Коров'яча Смерть у діда-бортника, що самотньо жив на околиці села, втілилася. От він, духом злим наповнений, і вийшов жінкам навстріч. І нічого від нього не лишилося. Розтерзали, розкидали бортника так, що тільки шматки м'яса навколо валялися. Щоправда, дехто казав, що, мовляв, старого просто хвороба його дошкулила. Самотою він жив, та й помагати йому селище вже втомилося. Тож і вирішив бортник прийняти в себе Коров'ячу Смерть, вийти назустріч шаленим жінкам. Та тільки дарма старався дідуган. Не увійшла в нього Коров'яча Смерть, учуяла каверзу, розлютилася, і худібкок-годувальниць під ту зиму полягло більше, ніж будь-коли. Це було того року, коли Бори́гор Карину забирав, тож його підношення Мокошиній П'яді тоді й урятувало людей. Довго ще потім згадували його добрим словом. Та й Карину благословляли. Але це було давно. Нині ж славетний Бори́гор селищу не підмога. Його свої ж – радимичі – на жертву богам віддали.

Дикі голоси жінок пролунали зовсім поряд. Вили злісно, верещали, били залізними серпами по казанах, каструлях, шкребли ножами по денцях. У дворах валували пси, рвалися із прив'язі від вселенського шаленства. Карина не витримала, затисла вуха долонями. Важко це все терпіти, самій завити хочеться. Краще відволіктися, думати про щось інше... Про що завгодно. Згадувати...

І, зібгавшись в купочку, вона полинула думками в минуле. Згадала терем у Єлані, граді біля верхів'я Десни, де жила Бори́горовою княгинею, згадала віконця з блискучої слюди, різьблення на сволоках, ложе з перинами з лебедячого пуху, яскравий розпис на стіні, запахи чистоти, багатства. Ах, як їй зараз усього цього бракувало! Адже й тут вона жила в кращій хаті, старостиній. Та тепер те все інакше сприймалося: помічала і дим, і кіптяву, і холод земляної долівки, і те, що жили усі гуртом, не було куточка затишного, кімнатки хоча б якоїсь простенької, де можна було б усамітнитися. А ще їй згадалися поїздки з Бори́гором, коли брав її князь із собою на всі торжища, із града у град возив, а ще на звірині лови потішитися брав. Світ простої дівчини з терпеїв раптом одразу розширився, став великим, людним, цікавим. Уже тоді безглуздим здавалося, що можна прожити увесь свій вік, не покидаючи рідного порога. Карина навіть жаліти почала вуй свого, дядька улюбленого, який, окрім як у навколишніх від Мокошиної П'яді сел, ніде й не бував. Усе повторював: «Чоловік сильний своїм місцем». Ет, знав би він, який цікавий світ, як хочеться до всього доторкнутися... Але виявилось, що саме Збуд і мав рацію. Тож як спіткало її

лихо, подалася Карина не куди-небудь, а в Мокошину П'ядь, під захист старости-родича. І він не образив крівницю-небогу, обігрів біля димної кам'янки[25 – Кам'янка – невелика, викладена з каміння піч.], прихистив. Та все одно Карина не почувалася тут спокійно, тоскно їй було. Навіть дитя, що росло в ній, не тішило, як інших жінок, тільки тягарем, зайвою морокою здавалося.

Тут на плече Карини лягла важка Збудова рука, і вона стрепенулася, прочувшись від спогадів. Обличчя ж дядька чомусь було напружене. Він хмурився, дослухаючись.

– Що се? Чуеш?

Голос був схвильований, тихий. Старший син, Каплюша, стояв поруч, розгублено крутив головою, ловлячи звуки.

– Неначе скоїлося щось?

Тепер і Карина розрізнила: кричали жінки якось не так, вищали, декотрі кликали злякано. Звук долинав з дальнього кутка селища, звідти, де городи впиралися в ліс.

– Може, жінки з Коров'ячою Смертю зітнулися? – висловила здогад Карина.

Проте, скоро й вона виразно почула серед жіночого вереску важкий чоловічий гомін. Чоловічих голосів було занадто багато, вони лунали все голосніше, лютіше, майже заглушаючи божевільний жіночий вереск. Несподівано зовсім близько почулися грубий окрик, тупіт, гучне кінське іржання. Собака у дворі, що до цього валував, раптом тонко болісно вискнув, заскавчав. І злий чоловічий голос виразно прокричав одне, страшне слово: «Пали!»

– Ой, лишенько! – простогнав раптом Збуд.

Карина побачила, як він стрімко схопився за топір, кинувся, як був, у самій сорочці, до дверей. Ледве встигла метнутися навперейми.

– Не ходи!.. – заблагала, із жахом розуміючи, що там, за брусованою стіною, страшне – там смерть.

Поки вуй, лаючись, вивільнявся з її чіпких рук, Каплюша вже кинувся до дверей з луком, розчинив і укляк на порозі. У хату одразу ввірвалися зойки, гамір, полиски вогню. Невідомий вершник проїхав дуже близько, метнув у дверний отвір запалений смолоскип. Полум'я влучило в юнака, той відскочив, затоптав вогонь і, вже не озираючись, кричачи побіг у пільму. Двері за ним захряслися.

Карина мовчки втупилася у Збуда. У старости сіпалося обличчя.

– До порубу! Хутко! – процідив він крізь зуби. – Хапай молодших дітей і ховайся.

Вона підкорилася. Схопившись за кільце, відкинула важку ляду над порубом. Узавши маленького Буська, який увесь час пхивкав, опустила малюка в темний лаз. Семирічний Гудим раптом закомизився, плачучи, заметався по

кутках, намагаючись утекти. Гудим боявся мороку підземелля, де ховається домовик. Але Карина все ж упіймала, майже за волосся підтягла хлопчика, що впирався з усіх сил, до лазу, змусила спускатися. Озирнулася – нікого більше. І Збуд, і четверо його старших синів, одне за одним після Каплюші, вже вискочили надвір, побігли захищати жінок, рятувати селище.

Вона зачинила за собою лаз. Тепер навкруги був тільки сирий холодний морок порубу. Карина обмацала руками колоди стінок. Уздовж них зазвичай стояли короби, діжки, цебра, в яких зберігались запаси, і молода жінка з двома заплаканими малюками ледве знайшла навромацки вільну місцину.

– Тихіше, тихіше, – шепотіла Карина, притискаючи до себе дві дитячі голівки. – А то почує нас нечисть лісова і пробереться сюди.

Вони замовкли, тільки нервово гикали, ковтаючи сльози. Нечисті побоювались усі: і діти, і сама Карина, проте зараз вона розуміла: те, що сталося, – гірше за нечисть. Чужі, лихі злодії напали на селище, напали, коли ні оборонитися, ні запобігти цьому не було можливості. Чи зможуть тепер свої мужі відбитися? Скільки тих нападників? Звідки вони?

Карина намагалася триматися, навіть почала щось неголосно наспівувати дітям. Скоро, дослухавшись до їхнього розміреного дихання, вона зрозуміла, що налякані малюки поснули. Дітям і належить спати нічної пори. Коли б не галасливий гін Коров'ячої Смерті, вони давно спали б на теплих шкурах при кам'янці. Та й зараз поснули, пташенята, солодко і мирно, вона ж місця собі не знаходить, сидить, немов кам'яна, розслабитися не може. А раптом зараз підіймуть ляду вгорі, і у відлисах полум'я виникне лиха мармиза зі скривавленим ножем...

Скільки Карина просиділа так – не відала. Поступово напруження минуло, вона відволіклася, знову почала згадувати минуле. Пригадала, як колись іздила поряд із чоловіком, князем Борибором, одягнена в хутра, взута в привізні хозарські чобітки. Тоді вона пишалася собою і не боялася нічого у світі. Попереду і позаду їх супроводжували князівські кметі[26 – Кметі – кінні воїни, дружинники князя.] з луками за плечима і довгими списами біля стремен, усі в добротних куртках із турячої шкури. Князь же мав кольчугу – міцну, справжню, варязьку, з дрібних клепаних кілець. Невразливим здавався старий Борибор, а вона, княгиня наймолодша, улюблена, теж почувалася захищеною. Князь її балував, розважав, нікому не давав скривдити. Навіть на владну княгиню Параксеvu grimнув, коли та почала надокучати Карині. А Параксеvu ж була старшою дружиною. У князя Борибора були ще три жони, та всю свою пізню несподівану любов він віддав меншиці, тільки її своєю Лелею[27 – Леля – богиня весни, символ чистого кохання, юності.], Лелічкою називав. Ох і злостилася ж на Карину за це Параксеvu! Проте мовчала, не наважуючись суперечити князеві. Борибор – він славетний і грізний був, зумів плем'я радимичів оборонити, навіть коли жорстокий Дир Київський заповзявся підбити під себе і полян, і сіверян, і дреговичів[28 – Давні слов'янські племена.]. Дира боялися, матері дітей лякали жорстоким київським варягом. Борибор же змагався з ним уміло, проганяв із земель племінного союзу радимичів, за те й у пошані був у дрібних племен, що під руку Бориборову просилися, благаючи про захист. Усі гідним володарем уважали Борибора. А ось Карині була відома його таємниця, знала про слабкість чоловіка з перших ночей шлюбу. Не було вже в князеві радимичів чоловічої сили, бажання було, а сили бракувало. І те, що робив з нею

ночами уславлений Бorigор, викликало в його молоді дружини замішання і непевність. Утім, і жалість. Поки одного разу, у напівсні, не піддалася вона на його пестоші, не вигнулася молодим тілом, застогнавши блаженно... Бorigор мов несамовитий після цього був. Карина ж розуміла, що хоч і не так належить у подружньому ладу жити, та поступово почала відчувати в тому, що робив із нею князь, якусь соромітну насолоду. Однак прикро чомусь почувались обое.

Але одне Карина втямила: їй подобалося бути княгинею, подобалося жити в пестошах і пошані, подобалися далекі переїзди, зміна вражень. І ще подобалося їй, що Бorigор їй одній усе звіряє, говорить іноді не як із наложницею дурною, а як із мужем нарочитим[29 – Нарочитий – шанований, обраний, вельможний.]. Усі біди його вона знала, усі тривоги. Іноді навіть порадити дещо могла. Лестило їй, що великий Бorigор прислухається до думок жінки з терпеїв, що й інші її вплив на князя помічають і особливу повагу їй учиняють.

Карина знала, що головною турботою Бorigора на старості літ був його син Родим.

Первісток князя Родим, син владної Параксеви, давно подорослішав, свою дружину мав. Владний був Родим не гірше за матір, а головною перешкодою до князівського столу вважав отця рідного. Доки мудра мати не підказала, як князя Бorigора приборати з дороги.

Здавна існував такий закон: якщо трапляється великий недорід, якщо неврожай стається три літа поспіль – отже, провина в тому правителя, неугодний він богам і приносить людям нещастя. І ось, коли на третє літо недороду на священній галявині зібралися волхви, наперед виступив Родим-княжич і нагадав племінним вождям зі старійшинами про цей закон. Мовляв, усі біди радимичів минуться, якщо волхви на вівтарі оддадуть за жертву його батька, князя Бorigора. Старійшини визнали, що такий звичай є, а волхви мудрі порадилися, погодали на крові й диму і виснували, що Родим має рацію.

Проте старий Бorigор не вірив у ворожіння волхвів і не побажав сам, як вівця, прийти на закляння. Сховався він таємно, пішов у ліси, де навіть досвідченим мисливцям не усі стежки відомі. І Карину із собою взяв у вигнання. Ох і набідувалася ж вона з ним по болотах і трясовинах, ховаючись, перебираючись із місця на місце, коли післані ловці зганяли їх із чергового пристановища. А Бorigор уже вирішив, як учинить з улюбленою меншицею. Якось під час ночівлі на лісовій заїмці, у глушині дикій, мовив їй князь:

– Я ж розумію, що рано чи пізно мене наздоженуть ловці й уб'ють безжально і жорстоко. А потім з великими почестями поховають у княжому кургані. Тебе ж – як дружину улюблену – поряд зі мною живцем закопають. Княгиня Параксева обов'язково простежить, щоб саме ти мене на той світ супроводила. Навіть коли я зараз відпущу тебе, самі волхви на тебе, Лелічко моя люба, таку облаву влаштують, що, хоч би й сам Лісовик сховав, знайдуть неодмінно і до кургану притягнуть. І тільки одне тебе може врятувати. Ніхто не наважиться ховати жінку, якщо у неї під серцем нове життя б'ється.

Від спогадів Карину відвернув глухий шум над головою. Нагорі загуділо, глухо і важко стукнуло, навіть зруб порубу здригнувся, а з бурсованої ляди посипалася земля. Карина повільно підвела голову, судомно глитула слину. Здогадалася, що це прогоріла, обвалилася дядькова хата. Отже, все. Чи живий ще хто з терпеїв, чи усі полягли – вона не знала. Але так моторошно, так гірко і страшно раптом зробилося, що заридала тихенько, кусаючи губи, щоб не завити голосно, не налякати діточок, що мирно сопіли поряд. Плакала довго, ковтаючи сльози. А потім думки і почуття загальмували. Вона сиділа, впірівшись у морок нерухожим поглядом, і сама не помітила, як заплющились очі, думки геть зникли. Прийшов сон.

Розбудив її дитячий плач. Бусько прокинувся першим, розштовхав Гудима, і вони удвох термосили її, просили їсти. Діти завжди голодні, коли їсти нема чого. От і тепер Карина нишпорила в темряві у порожніх засіках, шкребла по днищах коробів. Усе ж їй вдалося знайти горщик з липовим медом літнього збору. Його й попоїли. Осоружно було їсти той солодкий мед із землею, що похрускувала на зубах.

– Треба спробувати вибратися, – чи то собі, чи то дітям сказала Карина.

Сказати легше, ніж зробити. Згори їх завалило намертво. Карина піднялася вище, знайшла між товстими колодами зрубу щілину і, вставивши в неї обидві ступні, упираючись плечима і головою в ляду, спробувала відчинити поруб. Намагалася знову й знову. Від натуги тремтіло всеньке тіло, скрипіла на стиснутих зубах земля. Діти знизу щось запитували, Бусько навіть давав поради. Її зараз це тільки дратувало. Подумалося мимохідь: чи мислимо череватій такий тягар, як дім, підіймати? Вона захекалася, робила нові спроби, аж поки в якусь хвилину таки впала у розпач. І тоді стала кричати, битися об важку ляду, кликати на допомогу, вже не думаючи про те, що може злякати малих, що нагорі можуть бути прокляті вбивці. Боги пресвітлі!.. Та краще вже швидко смерть від меча прийняти, ніж задихнутися в морокові холодного порубу.

І тут немов хтось допоміг їй згори, щось загуркотіло, і ляда зрушилася. В очі вдарило різке світло. У першу мить Карина навіть нічого не могла розгледіти. Потім закусилася кісточки пальців, щоб не закричати. Поруч стояв староста Збуд. Та вона насилу впізнала улюбленого дядька під цією бурою маскою запеченої крові. У Збуда не було очей – лише дві криваві рани зяяли на обличчі. Їй знадобилася вся її воля, щоб не заголосити. Вибралася нагору. Огледілася. Все. Тепер кричи не кричи – марно.

Не було більше Мокошиної П'яді. Раніше було велике селище, до двох десятків дворів налічувало. А тепер навкруги лише купи сірого попелу, скелети кам'янок і димок стелеться над колишніми стінами, сволоками і кроквами, що подекуди догорають. У ніздрі війнуло гаром і солодкуватонудотним запахом горілої людської шкіри. Замість снігу повільно кружляли в зимовому повітрі легкі пластівці попелу. А в чистому блакитному небі холодно світило ясне Хорос-сонечко.

Карина дивилася навкруги розширеними від жаху очима. Збуд любив повторювати, що людина сильна своїм місцем. Але нині це місце вже було не її, вона не впізнавала його. І трупи... Купи трупів! Хто ж це не боїться кари, залишивши тіла непохованими, не боячись, що душі вбитих просвітку йому не даватимуть?

– Дир, – немов прочитавши її думки, ледве чутно прошепотів Збуд. – Князь-розбійник Дир проклятий...

Карина схилилася над вуєм. Від горя так і похолола вся. Обличчя осліплене – суцільна страшна машкара, і на животі сорочка побуріла від крові. Рука посічена, покалічена. Як же він живий досі, де набрався сили, щоб відкинути, відкотити обгорілу колоду, що привалила ляду порубу?

Він щось пробурмотів. Схилившись, Карина розчула:

– Дітей дістань нарешті, дурна княгине.

Він усе ще називав її княгинею. Вона ж була розгублена, перестрашена. Слухняно витягла брудних, заквацаних медом Буська і Гудима. До меду миттю прилипла сажа. Вигляд у малюків був би навіть кумедний, якби вони не були такими настраханими, жалюгідними, не тремтіли б так від переляку й холоду, притискаючись до батька. Але й рідного батька немов не впізнавали, боялися. Гудим заревів. Бусько й собі розплакався услід за братиком.

Молодший усе ж запитав:

– Тату, а де Каплюша? – навіть підвівся трохи, озираючись, та зараз же знову пригорнувся до батька: – Татку, мені холодно. Спинка мерзне.

Зимове золоте сонце світило, та не гріло. У холодному сирому повітрі запах гару відчувався особливо різко. Діти плакали, не могли зігрітися, Збуд спливав кров'ю. Необхідно було щось робити.

Дійсність здавалася страшним сном, коли Карина, блукаючи серед обгорілих, порубаних тіл селян, намагалася хоч щось відшукати, що могло б допомогти вцілілим, або сподівалася, що ще хто-небудь опритомніє, озветься до неї. Та скрізь було тихо, тільки каркало вороняччя, під ногами хрускотіли тліючі головешки та хлюпала снігова сльота упереміж із попелом. Розбійники не пощадили нікого, постраждали і старе, і мале, і пригожі жінки з Мокошиної П'яді. Розбій зазвичай розпалює хіть, але жінки під час гону Коров'ячої Смерті скажені, їх убити легше, ніж повалити. Ось і вбили. Карина побачила Ясенку. Жахлива рана пролягла в неї від ключиці, розтинаючи ребра. Карина схилилася, накрила рукою розплющені порожні очі Ясенки.

Вона намагалася опанувати себе. Звичайно, їй не до снаги поховати усіх родичів-селян. Проте не кидати ж їх так на поталу звірові... І коли там, де колись була ковниця, Карина знайшла серед попелу гнутий серп, вона заходилася зрізати ним куші, що росли навкруги села, і, як змогла, покривала тіла загиблих.

Вона працювала швидко, квапилася, скоро навіть жарко стало, хоча була тільки в сорочці, в'язаній безрукавці та поньові[30 – Поньова – слов'янська спідниця особливого крою, якою жінки обгортали стан.] з вишитим подолом. А на руках недоречними, навіть блюзнірськими зараз видавалися дорогі наруччя з каменями, оздоблені різнобарвними склицевими[31 – Емальованими. (Прим. пер.)] квітками, на шиї кілька разків коштовного намиста – усе, що лишилося від колись князівського життя. Та й

чи було те життя насправді?... Тепер Карина радо обміняла б усі ці багатства на потерту бараницю, щоб укрити дітей, самій прикритися від холоду. Довелося Карині з односельців останнє стягувати, напинати на дітей зашкарублі від чужої крові сорочки, одну поверх іншої. Адже скоро зовсім споночіє, тоді вже напевно холод дошкулить. Чимось укрила, вкутала непритомного Збуда. Решту ганчір'я надягла на себе, не думаючи, який у неї жакликий вигляд: уся в попелі, у страшному скривавленому лахмітті, розпатлана, але з багатим княжим намистом на шиї. Карина сховала його за пазуху, шию до підборіддя обмотала обривками чиеїсь пухнастої шалі. Як же славилася колись Мокошина П'ядь майстринями плести з вовни місцевих кіз такі ось розкішні м'які вироби!... Більше цього не буде. Бо немає більше Мокошиної П'яді...

Вона все ж розплакалася. Накрила останні покладені у ряд тіла гіллям. Усе. Більшого зараз вона для них не годна зробити. А що зробить – то це вирушить услід призахідному сонечку. Шлях вона знає, йтиме, поки не дістанеться до найближчого капища бога Рода. Мешканці Мокошиної П'яді волхвам цього капища завжди великі треби приносили, тож ті не посміють відмовити їй у захистку.

Карина уклала нерухоме дядькове тіло на зрубані серпом лапи молодих сосонок, спорудивши щось схоже на мисливські волокуші. Зробивши з ганчір'я посторонки, упряглася в них. Коли зрушила з місця волокуші, Збуд усе ж застогнав, мовив:

– Залиш мене, Карино. Біла[32 – Біла – злий дух, передвісник скорої смерті.] вже біля мене. Ти краще про дітей подбай.

Вона навіть не обернулася, тягла по снігу волокуші, лише гукнула на Бузька з Гудимом, щоб не відставали. На слабкий поклик вуя не відповідала. Карина взагалі була не надто балакуча, а зараз у її сердитій німоті Збуд угадував властиву дівчині впертість. Карина зроду була норовливою, завжди по-своєму чинила.

Сніг був пухкий, глибокий. Вона відчула, що втомлюється, але заборонила собі зупинятися, лише іноді озиралася на дітей. Скільки так зможуть іти малюки, що мають сім і чотири роки? Нічого, як утомляться, додумаються покликати чи прилаштуються біля батька на волокушах. Першим не витримав старший, вередливий Гудим. Карина тільки зціпила зуби, коли посторонки волокуш сильніше врізалися в плечі. Бусько – той довше дибав, доки Карина сама, побоючись, що хлоп'я відстане, веліла йому примоститися поруч із батьком і братом.

Збуд іноді тихенько постогнував. Осліплений, він не бачив сонця, але запитував у Гудима: чи високо світило? Карина й сама розуміла, що часу в неї обмаль – лише до перших сутінок. Щоб не піддаватися похмурим думкам, знову поринула в минуле. Пригадала, як колись, іще дівчинкою, бігала тут зі Збудовими синами, пізніше полювала з ними. Брати, та й сам Збуд, казали, що з Карини вийшла чудова мисливиця: і слід звіриний знаходила вміло, могла й вивірці в око поцілити. Ніколи полювання її не було порожнім, видно, полюбляв її Лісовик-хазяїн за те, що першу здобич дівчина завжди йому залишала, не забувала й домашнього гостинчика – пиріжок чи яечко варене – на пеньок покласти. А ось із домовиком Карина не надто дружилася, не допомагав їй запічний дух – то юшка в неї перевариться, то

хліб хилиться вершечком не в той бік, а іноді й молоко гаряче просто на очах, буває, збіжить білою піною. Одне слово, доброї господині-кухарки з неї не вийшло. Перша Збудова жінка взялася навчати Карину, але іноді не витримає, то незграбою дівчину, то нездарою назве. І кому така неповоротка потрібна? Хто її в жони візьме? Та ба, узяли ж, сам Бorigор узяв. А за ним і Родим прийняв на ложе, перлами рідкісними прикрасив, навіть дружиною називав. Та тільки втекла вона від Родима.

Гостроколи капища вже мали от-от показатися за найближчим ялинником, коли увагу Карини несподівано привернули сліди. Не звіра дикого, а коней підкованих. Схоже, загін пройшов. Рухався він навколо ялинника, туди ж, куди й вона, до капища. Проте саме на повороті ще один слід ішов, так, ніби вершники, побувавши в капищі, вже покинули його. І прикро стало на душі у дівчини. Здогадувалася, що то міг бути за загін кінний, який тиняється округою.

Карина рухалась обережно, сторожко прислухаючись. Ніби спокійно все. А потім, коли вже виднілися колоди гостроколу капища, вона побачила служителя-волхва. Він стояв коло воріт, зодягнений у вивернутий лінтвар[33 – Лінтвар – верхній одяг, зроблений із баранячої шкіри. (Прим. пер.)], накинутий на плечі – довговолосий, з довгою бородою. Дивився, як вони наближаються, потім обернувся, сказав щось, і ще трое волхвів вийшли на розмоклий від снігу брамний прохід. У Карини аж сльози на очах затремтіли від полегшення. Дійшла-таки. Зараз їм допоможуть, нагодують, обігріють, Збуда зарядують. Адже усім відомо, які з волхвів знані лікарі.

І раптом служителя капища, виступивши наперед, заступили дорогу, тримаючи напереваги довгі палиці.

– Куди йдеш? Геть!

І, бачачи, що вона сторопіло мовчить, один з них пояснив:

– Моровиця в окрузі. Верхогризка[34 – Верхогризка – морова язва, чума.] косить людей цілими селами. Тому й не можемо нікого прийняти.

– Моровиця... – тільки й пробурмотіла Карина.

Так, авжеж, у домі старости про те подейкували. Утім, моровиця десь далеко була, терпейських лісів не сягнула. Моровиця – це єдиний час, коли навіть священний закон Рода щодо гостинності втрачає силу. Але що ж їй тепер робити?

Карина дивилася на волхвів, змучена, втомлена, у лахмітті. Адже волхвам відомо, хто вона. Так вона їм і сказала: мовляв, не признати мене не можете, а не допоможете – не прощу. Бачила, як вони презираються. «Теж мені, волхви всемогутні».

– Зі мною двоє малих дітей і поранений староста з Мокошиної П'яді. Там набіг був...

– Знаємо.

– Знаєте?

Вони немов зникли.

– Мокошину П'ядь би не зачепили, але там жінки самі винні. Дружинники Дира тільки подивитися хотіли. І ти винна. Кара ти. Ні Бorigору від тебе не було радості, ні Родиму. Та й у своє селище ти лихо принесла.

Коли таке говорять волхви віщі, можна збожеволіти. Та Карина вже не була тією наивною дівчинкою з терпейського племені. І замість того, щоб заголосити, завити і прохати волхвів її, таку погану, геть прогнати, сама пішла в наступ. Що ж таке: вони її звинувачують, а слід ворогів радимичів, дружини Дирової, так і в'ється навколо їхнього капища? І чи це не волхви, аби відкупитися від киян-находників[35 – Находники – зайшли люди, що здійснюють набіги; грабіжники.], відпровадили тих до багатого селища терпеїв?

– Зла ти, – прорік нарешті один з волхвів. – Кара.

– Карою я стану, якщо ви мене не послухаєте та не допоможете. А я вже розповім, як ви змогли Дира від себе відвадити.

Та сама вже розуміла, що перегинає палицю. Що, як уб'ють її зараз тут служителі Рода, а всі вирішать, що і її, красуню Карину, згубили Дирові люди в терпейському поселенні. І доки волхви злісно шипіли, що, мовляв, нічого ти, дівко, не доведеш, вона вже їм змову запропонувала. Скинула із зап'ясть карбовані, у квітах склицевих наруччя і, простягнувши їх волхвам, запропонувала: вона піде геть, але заплатить їм за те, щоб прихистили дітей та її дядька.

Волхви пристали на це. Сказали, що візьмуть по наруччю за кожну дитину. А Збуд...

Карина наполягала:

– Він же очей позбувся... Груді кровоточать.

Але староста сам обізвався ззаду:

– Та за себе проси. Мене ж облиш. Моя смертна година недалеко. Чи не однаково, де вона настане...

Ох і накричала б на любого дядька Карина, аби не такий слабкий був. А волхви так і вхопилися – мовляв, така остання воля помираючого. Карина ж одне знала: вона не вона буде, якщо любого Збуда покине, якщо не зробить усе, щоб урятувати його. Ось і залишилася з ним.

– Завжди впертою була, – ледве прошепотів Збуд.

Вона не відповіла. Дивилася, як волхви забирають хлопчиків. Думала про те, що на них чекає. Чи судилося їм зустрітися ще колись? А якщо ні... Що ж, у капищах завжди були діти, яких навчали, тримали за служок, але хто виявляв себе, той і волхвом стати міг. Та все одно на очі навернулися сльози, коли вже біля самого гостроколу хлопчики озирнулися, помахавши руками.

Проти ночі підморозило. У лісі почулося вовче виття.

Збуда лихоманило, він бурмотів щось безладне. Навколо ні душі, ні вогника, самий тільки ліс.

Карина ще здалека помітила це дерево – міцний кряжистий дуб, немов зрощений із кількох стовбурів. Вирішила: якщо вилізти вище, то там, де стовбури розгалужуються, можна влаштуватися і з пораненим, перечекати ніч.

Самій вилізти на дерево було легко. Багато важче – підняти дядька. Від болю Збуд упав у нестямі. Коли ж опритомнів – для нього однаково морок навколо, та він чув поруч важке, втомлене дихання Карини.

– Послухай мене, дівчинко, – насилу зміг розтулити губи дядько. – Говорити цього тобі не повинен був, слово давав... та все одно тепер. Тобі в Київ треба йти, розшукати там співця Бояна. Адже ти знаєш його, пам'ятаєш? Ось і шукай. Батечко він твій. Породив тебе, селище з нього ніколи нічого за тебе не питало. Але тепер ти сама, ти жінка, беззахисна, та ще й у тяжі. Тож нехай допоможе...

– Тихо, тихо лежи, – шепотіла Карина, гладячи його по волоссю, що злиплося від крові. Але він намагався говорити, крізь гарячковий дріж, крізь усе більшу слабкість, що насувалась на нього.

– Боян – отець він твій. Іди до нього. Чуєш?

Вона чула, але мовчала. Отець... Пам'яталося, Боян у селищі з'являвся зрідка. Вродливий, з темною пещеною бородою, у корзні[36 – Корзно – елітна мантия-накидка з найдорожчих імпортих паволок, на відміну від порівняно більш «приземлених» мятіля, луди, волопа, гуні та ін. Корзно, як і подібні мантиї, застібалася на правому плечі, лишаючи праву руку відносно вільною, по канту часто оторочувалося золотом або хутром. У джерелах корзно згадується тільки як князівська відзнака (можливо, на знак наділеності небесною харизмою-благодаттю), хоча припускається, що й шановані співці як натхненні богами гіпотетично могли одержувати корзно як князівський дар – нагороду на знак визнання їхніх заслуг. (Прим. ред.)] розшитому, в добротних чоботях, з гусями за плечима. І всі говорили: Боян – великий поет-співець, під покровительством самого бога Велеса, йому дар особливий дано, і в дорозі його, безоружного, жодна зла сила не торкнеться, вітри вбережуть, лихі люди обминуть. Ось і йде він по землі – вродливий, пригожий, ласкавий. Без меча, із самими лише гусями. А потім повертається до великого полянського міста Києва, що на пагорбах над сивим Дніпром стоїть, і сам князь Аскольд приймає його у своїх палатах, обдаровує щедро.

Заслаблого Збуда чи то мороки взяли, чи просто заснув. Холодно було, а він увесь горів. Карина припала до нього, намагаючись не думати про вовче завивання в лісі, про холод, що пробирав до кісток. Боян... Коли він заходив до Мокошиної П'яді, вона тоді ще зовсім дівчинкою була. Чому ж приховував? Адже відвідував, приходив, няньчив, пестував. Пісні співав так, що люди звідусіль сходилися послухати. А Карина пишалася тим, що Боян її біля себе садовить. Але те, що він її рожденик, отець...

– Я до Києва тебе не дотягну, Збуде, – втомлено мовила Карина. – У Єлань підемо, до Родима. Адже він мене своєю дружиною як-не-як перед усіма об'являв.

Ніч тяглася нескінченно довго. Карина тремтіла від страху, холоду, втоми. А іноді немов усе байдуже їй ставало, тоді провалювалася у глибоку дрімотну втому. Староста часом стогнав, і це приводило її до тями. Він починав метатися, і вона тримала його, просила потерпіти ще. Ось скоро притягне його до людей, перев'яже, проміє рани цілющими відварами, змастить мазями...

– Ми доберемося, Збуде. Адже я вперта, ти сам казав. Ось і дотягну тебе. Не до самої Єлані, так до людей. Вони допоможуть.

Збуд ніби без пам'яті був, але раптом відповів, слабко, немов вітер прошелестів:

– Не пустять нас. Верхоризки побояться.

Дядько таки мав слухність. У першому ж селищі, куди вранці дотягла пораненого Карина, на них мало не спустили псів. Чолов'яги повиходили страшні, із дрючками. І Карина знову пленталася невідомо куди, вгрузаючи у глибокому снігу, тягла волокуші зі Збудом, а той забалакувався, марив тяжко. Авжеж, лихोї години вони опинилися тут, у хашах, без вогнища, без притулку. Вона зрозуміла це, коли раз у раз почала помічати на стежці замерзлі трупи – чи то лихих лісових людей, чи то калік перехожих. Найбільше їх було біля перехрестя, де за радимицьким звичаєм на стовпах при дорозі височіли домовини – маленькі дерев'яні дімки, в які складали прах спалених предків-небіжчиків. Здавалося, волоцюги тяглися до цих поховань на роздоріжжях, перед смертю благаючи померлих родичів скоріше узяти їх до себе, відвести до світлого Вирію[37 – Вирій, Ірій – слов'янський рай, де панує вічна весна.], щоб не мучитися у цьому жорстокому земному світі.

Тепер Карина намагалася йти битим шляхом, який вів через ліси радимичів до річки Десни, де велися торги і де місцеві князі вибудували свій град Єлань. Селища, що траплялися уздовж того шляху, стояли принішклі, мов нежилі. Надвечір, утомившись, ослабнувши, вже погано розуміючи, що діється навколо, Карина все ж спробувала постукати в якусь хижку. І – о диво! – двері відчинили. Перед Кариною з'явилася стара баба в темній намітці[38 – Намітка – скручений поверх очіпка на голові й довкола шиї шмат полотняної тканини у заміжніх і літніх жінок. (Прим. ред.)], навіть посміхалася, запрошуючи увійти.

– Чого дивишся, дівице? Заходь-но.

Карина хотіла була сказати, що залишила коло плоту пораненого, проте якоюсь дивною здалася їй посмішка старої, і Карина промовчала. Мовчки увійшла в оселю, огледілася. Темно в хижі, холодно, видно, давно не топили. Тільки ледь тліє вогник скіпки, і в його світлі серед мороку побачила Карина, що стара схилилася біля когось, хто лежав на лежанці.

– Чого ж ти стала? Підійди. Бачиш, синок мій лежить. А поряд з ним хто, бачиш? Вона і є, Верхогризка. А ти лягай поруч. Може, і тебе Верхогризка приголубить, а синочка мого й облишить.

І захихотіла радісно, нестямно. Але зараз же на крик перейшла, як помітила, що гостя до виходу задкує.

– Куди ж ти?!

І кинулася, наскочила, схопила за руки, почала тягнути. Худа, мов бездомна кішка, а сили де тільки взялися. Карина ледве змогла відтрити стару, вибігла, кинулася геть. Бігла, не тямлячи себе, затискаючи вуха, щоб не чути її божевільних стогонів, криків, дикого реготу із підвиваннями.

Але переляк немов додав бідолашній дівчині сили. Знову налягла на лямку, поволокла пораненого далі. Повторювала тихенько:

– Нічого, щось придумаємо.

А тут ще знову почулося жахливе і люте завивання голодних вовків. Карина, зціпивши зуби, тягла волокуші. Думалося про лихе: знала, як хижакі наздоганяють, як нападають – один під ноги кидається, валить додолу, інший одразу на горло стрибає.

Коли вже почала розрізняти позаду в сутінках силуети сіроманців, раптом угледіла попереду темний зруб напівземлянки. Кинулася до неї, штовхнула скрипучі двері й одразу відчула затхлий дух покинутого житла. Схоже, на чийсь зимівлю набрела. І саме вчасно.

Карина опустила засув на дверях. Напомацки заходила серед павутини за піччю-кам'янкою. Так і є – світ не без добрих людей. Ідучи, зимувальник залишає в хижці сухий трут і кресало, дрова для розпалу.

Дівчина розклала вогонь. Зазвичай мовчазна, зараз від напруги Карина торохтіла, не замовкаючи. Мовляв, потерпи ще трохи, ось зігрію тебе, огляну, а там, – із поміччю богів, – одужувати почнеш. Я тебе виходжу, вилікую, у самої Морени[39 – Морена – злий дух, смерть.] відніму.

При світлі вогню в кам'янці вона схилилася над дядьком. Пов'язки на його очах закрижанили, а на порубаній руці ні – отже, кров просочувалась, як і раніше. Та найгірше з'ясувалося, коли, розмочивши, заходила знімати пов'язки з грудей Збуда. Від країв рани так і війнуло гнилизною, Карина аж закашлялася. Що ж... Вона скоса глянула на двері. Вовки вили, але ніби не близько. А замети під саму хижку намело.

Карина набрала за дверима в казанок снігу, розтопила на вогні, відтак обмила Збудові рани. Сумно стало. Була у відчаї. Не допомогло, навіть коли знайшла на лавиці окраєць цвілого хліба й шмат засохлого сиру. Просто гризла їх, запиваючи гарячою водою. Сяк-так розмочивши хліб, спробувала погодувати старосту. Він тільки відсморбнув трохи, поїсти не вийшло. Але зараз їй і це було байдуже. Лягла на зваляну, збиту соломку на підлозі, думала, зараз же засне. Та не спалося. Спогади знову обступили...

Коли Боригора цькували, наче звіра, він сказав Карині, мовляв, якщо їх упіймають, то її від звичаю бути живцем похованою разом із ним врятує єдине – якщо непорожньою буде. Карина не відразу зрозуміла, що у старого князя на думці. А ввечері він привів до неї в лісову хижку одного з трьох кметів, що залишалися з ними. Медведьком його звали – величезний такий паруб'яга, бура борода лопатою.

– Покриєш сьогодні княгиню, – велів йому Боригор. – А ти ж, Каринко, не опирайся. Така моя воля.

Вона й не опиралася. Сама все зрозуміла. Тільки раптом озлилася вельми, відвернулася, аби Боригор не бачив її очей. І покірно терпіла Медведька, коли той, сопучи як ковальський міх, трудився над нею. Звуку не видала, тільки губи стиснула, коли боляче стало. Медведько лише заусміхався. Йому не заважала навіть Боригорова присутність. Аж коли підвівся, натягаючи ноговиці, подивився на князя так, як раніше ніколи б не посмів глянути на вождя радимицького, – глузливо. Вже зрозумів, що воїн Боригор красуню-меншицю не зміг цноти позбавити.

Боригор же дивився лише на Карину. В очах стояли сльози.

– Зрозумій, Лелічко моя, тільки так зможу тебе порятувати. Знаю, не захочеш ти з власної волі мене до Вирію супроводжувати. А те, що боляче Медведько тобі зробив, то у жінок завжди так спочатку. Потім навіть приемну усолоду від того почувають. І ти так жива залишишся, радіти Удовій[40 – Уд – бог хтивості і плотських бажань.] пристрасті навчишся. Я ж знаю, яка ти в мене чуттева, ніжна.

Медведько приходив до неї і наступної ночі, і ще раз. Лягав згори, проймав сильними поштовхами. Карина знала, що це саме те і є, що відбувається між чоловіками й жінками. Але яка ж у тім усолода? І ще нестерпним було князеве сопіння поруч.

– Та йди вже ти геть... осоружний!

Боригор вийшов, спотикаючись. Скінчивши свою справу, за ним вийшов і Медведько, скабрезно посміхнувшись їй наостанок. Карина відвернулася, лежала обличчям до стіни, доки сон нарешті зморив її. А прокинулася вона тієї ночі від криків, голосів, брязкоту мечів, стогонів. Як була, в самій сорочці, вибігла на поріг.

З мороку голос Родима збуджено кричав:

– Змирися, батьку! Це твоя доля!

Але Боригор відбивався відчайдушно. А з ним і останні вірні кметі. Усіх посікли. Самому князеві стягли голову. Вона так і покотилася під ноги Карині, втупившись у неї здивованим поглядом. Карина закусилла косу, щоб не закричати. Метнулася назад у хижку, втислася в куток.

Родим увійшов, зігнувшись під низьким надвірком. У руці тримав скривавлений меч. Чи не він і зарубав свого отця? Пожбуривши зброю, подивився на Карину, осміхаючись.

- Ну, ось і ти, моя красуне.

Одним ривком розірвав на ній сорочку, кинув на лавку, навалився, вдавляючи в її ніжну шкіру булатні пластини обладунку.

- Ну, ну, не шарпайся так. Адже знаєш, що давно мені люба. Тож не скривджу, в терем до себе візьму. Не наложницею - княгинею зроблю.

Незважаючи на біль і приниження, Карина зрозуміла, що мусить робити. Припинила борсатися, вириватися, не пхикала, усміхалася йому в бороду. Жити ж хотілося...

Родим і раніше завжди накидав оком на батькову меншицю, аж руки тремтіли при ній. Що, втім, не заважало за найменшої нагоди то ляснути її нижче спини, то по стегну погладити. Бори́гор помітив якось - одразу кулак до синкового обличчя приклав. Тепер же Бори́гора не було тут, лише мертві очі з його відрубаної голови дивилися, як син-убивця насолоджується його коханою дружиною.

Усе ж поховав Родим батька із почеснями. Карина ж під час тризни сиділа біля Родима, косу за звичаєм удовиним не зрізала, одразу кичкою заміжньої жінки покрила. Ох і зло ж косувала на неї стара княгиня Параксева!

Напевно, Карина тоді навіть переможницею себе відчула. Та недовго так тривало. Родим у батька не вдався; той би нікому собою попихати не дозволив. А цей тільки що - до матері за порадою бігав. А та й рада підучити сінка. Вже на другий день після тризни він ввалився в опочивальню Карини п'яний, ні з того ні із сього вихопив з-поза халяви чобота батіг і заходився її шмагати. Поки до крові не розсік, не заспокоївся. Ледь відсапавшись, прорік повчально:

- Усякий рільник повинен орати свою земельку, аби знала, хто її хазяїн.

Карина промовчала, хоча про себе й вирішила, що не дозволить ні Родиму, ні його матері попихати собою. Завжди жила в ній якась гордість, частково через усвідомлення своєї вроди, частково через те, що впертою була. Та як учинити, коли заступитися, оборонити нема кому?

Уранці чорнявки плакали, лікуючи її розсічену батожиськом шкіру.

- Пропала ти, княгиненько, геть пропала! Родим - він завжди лихий був, а тут його ще Параксева на тебе нацьковує.

Карина мовчала. За мовчанням ховалася, мов за щитом. Але для себе вже вирішила: піде геть. І хоча грудень уже закінчувався, таємно покинула Єлань.

У Мокошину П'ядь прийшла швидко. І тільки коли відігрілася біля родинного вогнища з вуєм Збудом, із прикрістю та гнівом зрозуміла, що непорожня. А чия то дитина - Медведькова чи Родимова, - не відала...

Проте нині, коли вона, мов побитий собака, повертається в Єлань-град, на це дитя в неї усі сподівання. Скаже Родиму, що це його дитина. А потрібно буде - і руку у вогонь покладе, щоб правоту свою довести. Нехай вірить.

Вона провела рукою по лону. Якщо не помиляється, то четвертий місяць вона з дитям, а лише опуклість невелика під долонею відчувається. Стан дівочий, як і раніше, тоненький, ноги легкі, а ось груди обважніли, ниють зранку. Добре, хоча б минула ця нудота, що виснажувала, мучила її спочатку. І вона усе ще гарна і знадлива, щоб знову привабити до себе Родима. Чуттям, відомим тільки жінкам, Карина відчувала, що любя вона йому. І тепер зла Параксева буде змушена змиритися з її поверненням. Княжича ім Карина принесе. Але спершу треба зуміти принести. Дістатися...

Уночі знову задув вітер, розгулялася завірюха. Навіть вовків розігнала. Карина під її завивання солодко виспалася у димній хижці. А над ранок напилася гарячого хвойного відвару, старосту напоїла. Він ковтав, навіть не приходячи до тями, але рана його здулася, запах ішов гнильний. Карина розуміла, що Збуда потрібно показати досвідченим волхвам-лікарям. Отже, мусить поквипитися.

Напрямок їй вказували все ті ж домовини на стовпах, і вона знову змогла вибратися на битий шлях. Колючий вітер весь час налітав, сік обличчя крижаною крупю. Але тут їй пощастило. Казна-звідки з'явилися сани легкі, в них було запряжено прирученого лося. Чоловічок у теплому кожусі спочатку тільки глянув, але, вже проїхавши, зупинився.

– Замерзнеш тут, небого. Ходи, підвезу.

Карина трохи не розплакалася. Поглянула на бородатого, усього в шкурах, чоловіка із вдячністю.

– Самим небом тебе мені послано, чоловіче добрий. Мені до Єлані. Близько тут.

Лось легко біг по глибокому снігу, тільки пара від нього летіла. Візник не озирався, мовчав відлюдно. Дівчина навіть задрімала під розмірене скрипіння полозів по снігу. Прокинувшись, побачила, що ідуть вони вже обжитими місцями, все частіше тепер траплялися селища, але, як і раніше, були вони принишклі, рідко де дим здіймався над шапками снігу на дахах. Собаки – й ті не гавкали. Коли сторожові вежі почали траплятися, дозорці навіть не виходили.

– Усе, злазь, – несподівано сказав візник. – На Єлань – це тобі туди. Я в інший бік іду.

Вона скорилася. Знову впряглася у волокуші.

На тлі сірого зимового неба радимичеве стольне місто Єлань вражало. Міцні гостроколи, такі високі, що міських будівель не видно за ними, зате промовисто здійсмаються до неба брусовані складені з колод дозорні вежі. Карина навіть розгледіла темні силуети сторожів на заборах.

Їй чомусь зробилося моторошно. Затягла волокуші з нерухомим Збудом під лапи найближчої ялини.

– Ти зачекай тут трохи. Сама я швиденько впораюся і по тебе пришлю.

Вийшла на відкритий простір. Підковзуючись, проминула обмерзлий міст через річку. Біля високих гостроколів граду помітила, що охоронці згори спостерігають за нею.

Вона їх окликнула.

– Гей, впустіть до граду! До Родима я. Невже не впізнали? Жона я його, Карина.

Вони, як і раніше, тільки дивилися, потім почали перемовлятися. Відтак ніби послали одного кудись. І Карині довелося чекати, стоячи на вітрі, розшарпаній, змученій.

А потім нагорі з'явилася княгиня-мати Параксева. Карина тільки слабо охнула, помітивши її огрядну постать. Параксева – ворог. Стоїть собі у високій хутряній шапці поверх жовтого покривала, обличчя широке, суворе.

– Геть іди, волоцюго вбога! Немає тобі більше доступу в Єлань.

– Родима поклич!

– Хворий син мій. А ти геть іди, поки я не веліла стрілою тебе підштовхнути.

Карина зрозуміла, що це кінець. Немає сенсу просити, благати. Параксева напевно її впізнала, перемогою своєю насолоджується зараз.

– Будь ти проклята! – прошепотіла Карина. – Нехай сам Род покарає тебе, тлуста сучко.

І, підвівши голову, пішла геть. Але що далі вона відходила, то сильніше опускалися плечі. Почала сходити на пагорб, але сніг не пускав, осідав під ногами, стягував назад. І якоїсь миті вона сіла. Заплакала від слабкості, безсилля, безнадії.

Дивний звук позаду привернув її увагу. Ніби рипнули ворота, стукнуло деревом. Карина озирнулася, побачила, як із граду виїхав вершинець. Може, Параксева послала когось добити її? Вершник переїхав міст і тепер скакав у її бік легким аллюром. І саме в цю мить щось змінилося у світі, він засяяв золотистим променем західного сонця, що несподівано продерся крізь шерехи хмар.

Карина дивилася на вершника, і очі її розширилися. Але не від страху. Просто подумалося, що нічого прекраснішого в житті вона ще не бачила. Вершник не їхав – поволі летів риссю, плавно погойдується у сідлі. Його надзвичайно гарний кінь скакав, немов ширяв, високо несучи хвіст. Сяяв на руці вершника круглий щит, з-під облямованої хутром шапки розліталася довге світле волосся. Легкий, стрункий, освітлений західним сонцем, він здався Карині нереальним, сяючим, як сам Хорос, ясний і грізний.

Вершник наближався. Тепер вона розрізняла дзенькіт металу, поскрипування снігу, бачила пару, що клубочилася над розпашілим конем. Навіть помітила, як хвилюється на плечах вершника хутро заможного, з чорно-бурої лисиці, козушка. Незвичайний витязь, молодий, незнайомий. Зараз він уб'є її...

Але вершник тільки поглянув. Карина побачила його яскраві сині очі під темним хутром шапки, стиснуті губи на незвично голеному обличчі. Він навіть не уповільнив ходи коня. А вона, чи то благаючи, чи то захищаючись, підвела руки, потяглася до нього.

Він проминув її. Карина чула, як дзвенить, віддаляючись, набір на збруя коня, як глухо рипить сніг. І поникла. Вітер накинув їй волосся на очі.

– Боги... Роде добрий... Дайте сил.

І раптом знову побачила його. Незнайомець повертався до неї.

Розділ 2

Ще коли Торір виїздив із Новгороду, його попередили про радимичів: новий князь Родим на вдачу гарячий, гомінливий, але головну силу все ж являє його мати, княгиня Параксева. І зараз, дивлячись на них – сина й матір, – Торір розумів, як це правдиво.

Князь Родим, який, ще не оклигавши від хвороби, кашляє, злісно лається, був би мов м'яка глина у Торірових руках. Слухаючи його мову, вдоволено усміхався:

– Оце так славно! Звісно ж, по руках!

Інша річ – княгиня-мати. Немолода, огрядна, жовтолиця, здавалася геть восковою через жовтий шовк, що облягав їй щоки, з підозрою слухала розмови прийшлого варяга. А він же пропонував саме те, що мало їм сподобатися, – підтримати воеводу новгородського Олега у поході проти Дира й Аскольда Київських.

– Хіба самі не знаєте, що Дир шастає лісами вільних радимичів, мов своїми мисливськими угіддями? А Олег, насправді, єдиний, хто може варягів київських приборкати.

– Правду говориш!.. – зараз же поривався підвестися Родим, але, ніби натикнувшись на материн погляд, знітився, заходився кашиканням.

У Параксеви погляд важкий, маленькі очиці тьмяно блищать під набряклими повіками.

– Поясни ти нам, варяже прийшлий, чому це ми, радимичі, мусимо допомагати Олегові? Ми плем'я вільне, ні з ким рядів[41 – Ряд – заст. договір, угода.] не укладаємо, проте й самі нікого не слухаємо.

І вкотре змушений Торір пояснювати: Дир уже підім'яв під себе союз сіверян, і дреговичі з лісових боліт йому дань сплачують, і більша частина в'ятичів його на полюддя пускають. А про малі племена годі й казати. Дир, князь київський, живе з набігів, дружина в нього чудова. Але Дир воює, а

руку його направляє Аскольд, що в Києві на Горі сидить. Уже не раз нападали київські князі на радимичів і ще прийдуть, доки нарешті візьмуть під свою руку. Він же, Торір, пропонує певну справу – радимичам сповіщати щоразу, коли Дир похід проти них замислить. Ось тоді їм на підмогу від Рюрика Новгородського з'явиться його воевода Олег. А вже з Олегом, якщо радимичі підуть під його прапори, вони кого хочеш відіб'ють, а то й до самого Києва доберуться.

От про що говорив Рюриків посланець в окремому натопленому покої. Сидів на лаві під стіною. Параксева ж біля сина влаштувалася, а той розпростерся на лежанці під ведмежими шкурами. Хвороба його щойно відпустила, ще був надто слабкий. Княгиня Параксева сама за улюбленим сином доглядала, нікого до нього не допускаючи. Лише для варяга виняток зробила, та й то тільки після того, як полюбовником її став. Сподобався їй, удовиці, чужоземець пригожий, отож і прийшла до нього вночі. Торір прийняв її, розуміючи, що інакше владну бабу вгвотати не вдасться. Та хоча княгиня і дозволила йому зустрітися із сином, проте волі особливої не давала.

– У нас, чоловіче добрий, – говорила посланцеві новгородському Параксева, – є така приказка: добра добувши, кращого не шукай. Ось ти й поясни, яка нам вигода віддати перевагу Олегу Рюриковому над Диром? Дир навколишні племена під себе підім'яв, а Рюрик хіба не те саме робить? Де, питаю тебе, вільні старшини весі? Де князі полочан? Де чудь вільна?[42 – Весь, полочани, чудини – назви угро-фінських і слов'янських племен, що мешкали на півночі.] Усі під варягом опинилися. Бо в цьому вся ваша порода варязька – владу над іншими брати. Та Дира Кривавого ми бодай знаємо, воювати з ним навчилися. Інша річ – Рюрик. Невідомий він нам, а невідоме завжди небезпечне.

– Одне ти тільки забуваєш, княгинечко, – статечно розсівшись на лаві, зауважив Торір. – Рюрик від вас далеко на півночі, а Аскольд – ось він, під самим боком. Про Рюрика ж таке скажу: у нього одна мета – покарати своїх ратників Аскольда з Диром, які оманом в нього захопили частину війська, кажучи, що на Царгород підуть, а самі, на силу Рюрика спираючись, влади у киян добилися. Тепер самі Рюрикові умови виставляють і заважають новгородським суднам на південь плисти.

Голос у Торіра низький, з ричинкою, дарма що лице у самого вродливе, мов у отрока юного. А ім'я старшого київського князя Торір вимовляє по-місцевому – Аскольд, не Оскальд, як раніше називали. І щораз ніби хмарка набігає на чоло, сині очі спалахують, коли вимовляє оте – Аскольд. Параксева це помітила, скривила в посмішці рота.

– Ох і не любиш ти русів із Києва, варяже, ох і не любиш.

Параксева усе ще сумнівалася. А от Родим совався під шкурами, на матір поглядав майже гнівливо. Але мовчав. Батька рідного згубити не зупинився, а матері й слова наперекір сказати не сміє.

Та ось на порозі з'явився кметь, мовив щось неголосно княгині, і та вийшла. І Торір негайно підсів до Родима, почав говорити, мовляв, що це ти, князю, все матері потураєш, ну ж бо, змовомся по-чоловічому, а там і підемо, покажемо молодечу відвагу, потіснимо Дира. І добився-таки свого, дав обітницю Родим. Та ще яку обітницю – клинок при вогні поцілував, що не

обдурить. У слов'ян ця клятва священною вважається – вогонь Сварожич її бачив, булат гартований від Перуна прийняв. О, як добре, що Параксеvu відкликали.

Щоб княгиня нічого не запідозрила, Торір зараз же змінив тему. Почав розповідати про справи новгородські. Про те, що Рюрик останнім часом усе частіше нездужає, а всіма справами заправляє його воевода Олег. Олег – він сам волхв. Перуна, покровителя воїнів, над іншими богами поставив і сам жерцем його зробився. Віщим звуть Олега, бо сила йому від богів надана. І щоб зберегти її, не розмінювати на марне, Олег навіть од шлюбу відмовився, присвятивши себе Громовержцеві, бо ж відомо, що ніщо так віщу силу не віднімає, як жінки та родинні справи.

Родим слухав пильно. Адже сам він до жінок був страх який ласий. Навіть поділився сокровеним із Торіром: як упала йому в око меншиця батькова, як він узяв її по смерті отця. Кариною її звали, вродлива, мов сама Зоря-Зоряниця. От тільки непокірлива дівка виявилася, образилася й пішла. Але нічого, як зійдуть сніги, він звелить розшукати її й назад привести.

Тут Родим несподівано осікся і замовк. Торір озирнувся, а Параксеvu поруч стоїть, слухає. І як зуміла підійти так тихо, що й стелина-дощечка не рипнула? Чимось схвильована була, на сина глипнула похмуро, та раптом заметушилася, заходила коло слабкого упадати, а варягові веліла вийти, мовляв, утомився князь.

Торір вийшов. Що ж, задумане зроблено, а провести ще одну ніч у Єлані – хай боги боронять. Притомила його ненаситною хіттю підстаркувата Параксеvu, та й справи не чекали. Тому варяг одразу пішов на стайню, почав сідлати вірного Малагу. Кінь у нього був рідкісний: легкий, стрункий, витривалий, – такі на вагу срібла цінувалися. І масть у Малаги особлива, ігренева – на темно-бурому тлі розсіпані світлі яблука плям, грива й хвіст майже білі.

Торір уже виводив коня, коли побачив Параксеvu.

– Либонь від'їжджаєш уже, Торірку? Пощо проти ночі зібрався? Ось зранку б, із сонечком, і вирушив у дорогу.

Але Торір відмовився. Сказав, що вже й так загостювався в Єлані, мовляв, кличуть справи невідкладні.

– Що ж, рушай, – мовила княгиня. – Адже в тебе шлях далекий, до самого Києва. Думаєш, зможеш при князях прилаштуватися? Небезпечно ти задумав, Торірку. Але поради доброї послухай: скакуна свого позбудься. Самотній подорожній ні для кого не примітний, а ось на коня такого будь-хто увагу зверне. Благородний він у тебе, якраз самому каганові хозарському на такому їздити. Тож і полетить легкокрила чутка, що їздить, мовляв, лісами верхівець невідомий на коні яскравому, плямистому. Так звістка й до самого Аскольда Київського дійти може. А той уже неодмінно замислиться: не простий він, очевидно, той вершник. А що про тебе дізнається – не сумнівайся. Він тому й Київ за собою зміг утримати, що розумом боги його наділили неабияким.

Торір задумливо погладив круту шию жеребця. Мала слухність княгиня. Та тільки варягові ще потрібний був Малага. Не пояснювати ж Параксєві, для чого саме. Тож, попрощавшись якомога привітніше, Торір легко скочив у сідло і поспішив до відчиненої брами.

Знадвору обдало вітром. Торір щільніше загорнувся у козушок, стиснув коліними боки коневі. Малага так і пішов легким клусом-риссю, ніби неквапно полетів. Торір же думав про своє. Йому поблизу Єлані ще потрібно було навідатися до капища Перуна, поговорити з місцевими волхвами, знак посланця показати. По всіх неосяжних просторах, від варязьких морів до хозарських степів, ховаються в лісах такі капища-урочища волхвів-перунників. Хоча «ховаються» – не те слово. Знають про них люди, сходяться з підношеннями, благають суворого Громовержця. В одних місцях, таких як Новгород, Перуну поклоняються з особливою шанобою, в інших перевагу надають іншим богам, тому ж Роду, Даждьбогу родючому, Сварогу ковальському. Проте у перунників зв'язок між собою краще налагоджений. Головне, слово заповітне знати – і тоді волхви приймуть того, хто так само посланцем Громовержця виявиться, вислухають.

Торіра відвернула від думок нищунка, що трапилася на очі. Стояла на шляху, руки благально здійнявши. Убогі прошаки зазвичай дратували Торіра. Їх завжди багато, всім не допоможеш. А ця... Зовсім ще дівчисько. І гарненька, сама тільки грива довгого чорного волосся чого варта. Чому ж вона поневіряється по світу, такій вродливиці хіба важко покровителя собі знайти? Але якщо розуму бракує – пропадай.

І, стьобнувши Малагу, Торір проминув її.

Варяг уже здолав підйом до лісу, аж раптом побачив слід на снігу. Торір притримав коня. Тому, хто сам таїться, не гріх і на будь-яку дрібницю увагу звернути. Тут же зовсім недавно щось волокли. Слід вів під навислі гілки ялин. Варяг спішився, пішов по сліду і, відсунувши гілля, побачив у схованці чоловіка на волокушах. Видно, той постраждав од нападу, на обличчі, на очах пов'язка вже побуріла від крові. Варяг одразу визначив, що незнайомиць уже помер, навіть іній проступив на вилицях. А хтось же тягнув його, приховав тут, сподіваючись допомогти. Видно було сліди, що вели від волокуш убік Єлані до людей.

І тут Торір зрозумів. Та дівка-нищунка притягла за собою пораненого. Той був чималий чолов'яга, важкувато було їй волочити такого, та ще по холоду і глибокому снігу. Ким доводився їй цей мрець: чоловіком, батьком, випадковим приятелем? Однак прорахувалася дівчина. Не врятувала, мертвим притягла до негостинної Єлані. Та й саму її не прийняли. Загине тепер, хіба рідко жебрущі люди біля самого житла гинуть. І все ж... Ні, жінка, яка так самовіддано рятувала ближнього, заслуговує на те, щоб їй допомогти.

Торір повернувся до коня, одним махом скочив у сідло і поскакав назад.

Дівчина усе ще сиділа на снігу, звисивши голову, в чорному її волоссі закрижанів сніг. На вершника, що під'їхав, глянула байдуже, лише коли він спинився і нахилився в сідлі, її очі здивовано розширилися.

Торір подав руку:

– Ну, не гайся. Із собою візьму.

Вона підкорилася, поставила ногу в обмотках на стремено, схопилася за сильний зап'ясток. Він легко підняв її, уместив поперед себе боком на сідлі. Від нього йшло тепло, а дівчина змерзла. Ветхі шкури ледве прикривали її тіло, навколо шиї було намотане якесь дрантя.

Коли в'їхали в ліс, вона захвилювалася, засовалася на коні.

– Не можу поїхати з тобою. Дядько зі мною поранений.

– Немає більше твого дядька, дівчино. Тіло лежить, а душа вже у світлий Вирій полетіла. Тож облиш його.

Вона мовчала. Через якийсь час Торір зрозумів, що вона плаче.

– Не похований же, – схлипувала дівчина. – Душа його не заспокоїться.

– Ну хочеш, я залишу тебе? Повернешся до нього, але знай: я не чекатиму.

Вона пригнічено мовчала. Тільки головою ще більше поникла.

– Чи довго ти його тягнула?

– Довго. Терпеі ми, з Мокошиної П'яді.

Торіру це ні про що не говорило. Але, розпитавши, зрозумів, що селище її десь на межі трьох великих племінних союзів лежало – радимичів, голяді та в'ятичів. Отже, справді чималий шлях вона здолала.

– От що, дівко, заспокойся. Ти стільки для родича свого зробила, що душа його на тебе не покривдиться.

А про себе подумав: а мені вона навіщо? Що з негаданою попутницею робитиму? Та якщо вже підібрав, не кидати ж тепер? І, щоб якось заспокоїти її, сказав, що іде на капище до волхвів-перунників і там попросить, щоб поховали її родича.

Вона зітхнула. Сказала, якщо він завидна хоче дістатися до капища, вона вкаже коротший шлях. Варяг здивувався:

– Ти ж терпейка. Звідки місцеві краї знаєш?

– Жила тут.

Більше вони не розмовляли, тільки іноді попутниця вказувала, де завертати.

До капища вони під'їхали, коли вже геть смерклося. Дерев тут стояли стіною, Торіру довелося спішитися, вести коня на повіді. Капище розгледів по вогнях, що виднілися за міцним гостроколом. Тепер було видно і голі черепи, що здіймалися на палях: турячі, ведмежачі, людські. Варяг рушив просто до воріт святилища. Голосно постукав.

Волхв-брамник вийшов, високо тримаючи смолоскип.

- Чи тебе ждемо? Слово заповітне скажи.

Торір мовив слово неголосно, щоб супутниця не розчула. Вона сиділа збайдужіло, а коли служитель присвітив на неї смолоскипом, навіть відворотилася, сховавшись за розсипаним волоссям.

- Нащо привіз її? - запитав волхв. - На вівтар, на жертву?

- А ви, бачу, вже й жінок почали перед Громовержцем класти?

- Усякого бувало.

- Негоже це. А до дівки зась. Вона моя. Вели краще на ніч її прилаштувати. Та щоб у лазні пропарили, бо так і захворіти недовго.

Чи розумів його турботу волхв, Торіру було байдуже. Але волхви взагалі-то народ кмітливий, абикого у служителі не беруть. Люди часто на службу до капища просяться, та не всіх приймають, а якщо й виберуть кого - випробний час призначать. Не витримаєш - геть іди. Та значно частіше волхви самі служителів підбирають, приглядаються, хто який дар має. Але відбір суворий, через те волхви зазвичай люди особливі й обдаровані.

У відунським домі на капищі перунників волхви слухали, що скаже їм посланець. Він говорив і бачив у їхніх очах схвалення. Та й чи могли вони не схвалювати, адже посланець пропонував їм об'єднання усіх служителів Громовержця. До сього часу різноплемянні волхви осторонь один від одного трималися, але розуміли: в єднанні сила. А те, що посланець від перунників новгородських прибув, їм лестило. Ніде такої влади перунники не мали, як у новгородській землі. Тут же над Перуном велику силу давній бог Род забрав. Тож і виходило, що на півночі перунники були головними, а тут - ті, хто Роду служить. У Києві ж узагалі Змій-Велес[43 - Бога Велеса часто зображували у вигляді змія.] за головного був. Хоча ще не забулося, як колись і на Горах київських Перуна шанували. Доки Аскольд із Диром його в ліси не зігнали, а головне капище Велесу віддали. А для перунників немає нічого гіршого, ніж волхвам Велеса шляхом поступатися. Усім відомо, що ці два боги - Перун-Громовержець і Велес, «скотій бог», - одвічні суперники. Так і жерці їхні змагалися між собою. І те, що пропонував прибулець - допомогти повалити тих, хто Велеса звеличив, - любо їм було чути.

Для себе Торір зауважив, що волхви цікавилися не так князем Рюриком, як його воеводою Олегом. Чи правда, що Олег сам із волхвів? І що буде, коли хворобливий Рюрик одійде од влади? Чи не займе його місце в княжому домі воевода-волхв Олег Віший? Князь, який шанує Перуна, був би їм вельми до вподоби.

- Не про те говорите, божі люди, - усміхнувся Торір. - Рюрик сина має - Ігоря. Він і є наступником новгородським. А якщо Олегом цікавитесь, хочете, щоб князь-перунник у Києві сів, потрібно спочатку зробити все, аби прихильників Велеса, Аскольда та Дира, погубити.

Один із волхвів, перебираючи нагрудні амулети, пробурчав:

– Їх не так-то просто погубити. Он яку силу в полях узяли. До того ж, Дир Київський – воїн. Останнім часом він багаті треби і Перунові приносить.

Торір напружився. Це було несподівано і неприємно.

– А хто все-таки верховний правитель Києва – Аскольд чи Дир?

Волхви зітхали. Відомо – Аскольд. Правлять брати-варяги на хозарський кшталт: Аскольд ніби каган на престолі сидить, суди править, а Дир при нім за шада[44 – Шад – одна з кількох назв військово-адміністративного заступника хозарського кагана в арабських джерелах. (Прим. ред.)] – у походи ходить і війни веде.

– А в Аскольда, після того як болгари зарубали сина, не лишилося більше спадкоємців, – говорив той найстаріший волхв із амулетами. – У Дира ж і жони, і сини є. Йому після Аскольда й Київ дістанеться. А там диви...

– А якщо ні? – перебивав інший, хоча й молодший, але із золотим зображенням здвоєної блискавки на грудях – отже, був головніший. – Дир і Аскольд завжди на багатих волхвів Велеса спиралися. А ось Олег хоча й варяг, а нашого Перуна за верховного бога визнав. То що ми втрачаємо, коли підсобимо йому?

Торір вирішив більше не тиснути на волхвів. Самі мусять розібратися, це їхня воля. Підвівся. Щоправда, сказав перед тим, як іти:

– Ви тут порадьтеся, але майте на увазі: не ви, так інші племена допомогти захочуть. Навіть у деревлян Перуна-Громовержця шанують.

– А ти і до деревлян підеш? – ахнув хтось.

Деревлян боялися усі. Торір бачив, як змінилися на виду волхви. Розуміли: якщо цей чужинець із деревлянами змовиться, велику силу матиме.

Торір ледь кивнув.

– Піду. А ви мені провідника дасте.

Посланцеві волхви зобов'язані допомагати. Але за умови, що він не наслідив і не привів за собою погоню. Адже мусять зберігати таємницю своїх зв'язків.

Молодший із волхвів повів гостя на постій до невеликого селища неподалік. Біля капищ часто розташовуються такі поселення мирян. Вони зазвичай обслуговують перунників, наглядають за їх господарством. Тут же й гості волхвів зупиняються.

Торірів проводжаний постукав до найбільшої хижі. Гостя тут чекали. Хазяїн нагодував варяга, навіть до лазні кликав – після його супутниці вона ще не вичахла. Але Торір відмовився. Ще сьогодні вранці він парився у княжій лазні в Єлань-граді, а зараз просто хотів залишитися сам, обміркувати дещо. Та побути наодинці в хаті селян-огнищан непросто. Хатина хоч і простора, але живуть тут усі скопом, звички усамітнюватися не мають. Похилих літами тут кладуть ближче до вогню, до тепла, хазяїн із хазяйкою і

молодшими дітьми на лежанці за занавіскою вмощуються, старші, вже одружені діти по лавках, решта – молодь, отроки – просто на долівці, сінця підстеливши, шкури розгорнувши. Доводилося переступати через сплячих.

Піч-кам'янка прогрілася за вечір так, що в хаті навіть жарко. Хазяїн провів гостя за занавіску, поступившись своїм місцем. Там під пухнастою ведмедячою шкурою вже спала дівчина, яку Торір підібрав дорогою.

Варяг скинув кожушок, почав роздягатися. На дівчину спершу не дивився, вкотре передумував усе те, про що на капищі обговорювалось. Окремо про те, що в Аскольда вбито сина. І посміхнувся недобре.

Торір хотів був посунути дівку, але та роздратовано відштовхнула його руку.

– Геть іди! Не хочу зараз.

Ого, як владно! Спросоння вона мало що розуміла, зате характер свій так мимоволі показала. Торір узяв із виступця глиняну лампу із гнітом, присвітив на сплячу. І задивився. Якою ж вродливицею раптом виявилася підібрана прибула! Її одягли в сорочку із семиряги[45 – Семиряга – груба, домоткана, нефарбована тканина.], торочки на пазусі не стягнуті, видніються ніжне горло, лінія ключиць, округлості пишних грудей. Чисте чорнісіньке волосся мов шовк розтікалося по узголів'ю, вилискуючи сажею. А личко напрочуд привабливе, тільки тепер і розгледів як слід. Шкіра шовковиста, біла, витончені контури щік, підборіддя, ніс невеликий, немов виточений. І довжелезні загнуті вії. Брови над ними розлітаються до скронь, мов яструбині крила. А рот... Торір затримав на ньому погляд. Пухлі соковиті губи дівчини несподівано викликали бажання доторкнутися до них, мов до солодкого плоду, скуштувати, а там і заволодіти цією красунею, яка безтурботно спала. Адже вона його знахідка, тож належить йому... І після великої драглистої Параксеви пружне дівоче тіло було таким бажаним.

Торір обережно доторкнувся до щоки супутниці, запустив руку в її волосся, пропускаючи крізь пальці довгі чорні пасма.

І, як і перед тим, дівчина тільки відмахнулася, повернулася на бік, невдоволено бурчачи. Це навіть розсмішило варяга. Але вирішив не чіпати її. Натомилася, бідолашна, у дорозі. І знову згадалося тіло здоровенного чолов'яги, якого ця дівчина волочила на собі.

Торір скинув решту одягу і, легко перескочивши через супутницю, ліг до завішеної шкурою стіни. Вогник на носіку каганця слабо блимав, окреслюючи вкрите хутром тіло поруч. Слабко шаруділо сіно під шкурами, доки він ворочався. А потім, ніби в одну мить, Торір провалився в заспокійливий глибокий сон.

Прокинувшись, Карина не відразу зрозуміла, де вона. Потім посміхнулася. Як же привітно її прийняли вчора, у лазні до сьомого поту пропарили, нагодували хай і скромно, але ситно. Тепло й увага людей мали цілющий вплив: вона перестала плакати, жаліти себе, побиватися за Збудом. У місцевому поселенні її, певна річ, упізнали. Не раз навідувалася до капища Перунового ще з Бorigором. І от нині...

У хаті чулося шамотіння. Агукала дитина, стиха кашляв хтось старенький. За перегородкою хазяйка доїла корову, було чутно, як молочна цівка б'є у дійницю. Рано ще було, не всі повставали. Карина потяглася солодко, повернулася...

Незнайомець, який підібрав її, спав поруч. Вона тихо охнула, відсахнулася. Але ж не втікати тепер? Цей хоча б на погибель не покинув, утішав дорогою, не віддав волхам. Згадалося навіть, як потурбувався він, щоб у лазню її відвели, не дав занедужати. Та пощо вона йому? Зрозуміло пощо. Вродливі жінки завжди чоловікам потрібні. Сказав же: «Моя вона». Раба, отже. Але рабою бути не хотілося. Проте що їй тепер робити? Сама як палець. А чужинець цей до вподоби їй.

У хаті прокидалися, ходили, чулися голоси. За звичаєм, розпалюючи піч, хазяйка наспівувала замовляння вогню Сварогу:

Змилуйся, Свароже-батечку,
Засвітись, обігрій, душею зчервоній!
Пошли тепла доброго,
Житниці догідного.

Коли Сварог відгукнувся і кам'янка загула, Карина вийшла, побажала господині доброго дня. Та напоїла її шойно процідженим, ще теплим молоком, а потім налила конопляної олії в лампадку, підпалила гнотик. Цим ніби давала зрозуміти, що Карині слід повернутися до гостя-постояльца. Жінка не надто брала собі у голову, ким раніше була Карина, розуміла тільки, що та мусить бути з тим, хто її привіз.

Карина повернулася до лежанки, запнула занавіску і, піднявши каганець вище, почала розглядати свого нового повелителя. Майже так само, як і він розглядав її раніше. Карина цього не знала, але віддала належне супутнику, що не розбудив її вчора, дав відпочити. І мимоволі посміхнулася. Бач, спить собі, як дитя. Навіть обличчя не як у воїна, а ніби в отрока доброго. Можливо, так їй здалося тому, що незнайомець був чисто поголений, а вона звикла, що чоловіки здебільшого бородою заростають. А волосся у сплячого, як і в багатьох радимичів, довге, світло-русьве, з красивим золотавим полиском. Темні брови були дуже виразні. І Карина знову вирішила, що чужинець цей подобається їй надзвичайно. Подобається лінія його чуттєвих губ, тверде підборіддя, міцна шия. Їй було приємно дивитися на його сильні рамена, на могутній рельєф грудей, там, де з них сповзла хутряна шкура.

І раптом Карина зрозуміла, що незнайомець не спить. Не розтуляючи очей, не змінюючи розслабленого виразу обличчя, чужинець повільно простягнув до неї руку, розкрив вузьку тверду долоню, немов щось беручи або вимагаючи дати. Карина тільки зітхнула, слухняно вклавши в неї кисть руки. Чужинець повільно стиснув її пальці, ледь потягнув на себе. Вона спершу піддалася, але потім усе ж відсахнулася. І тоді він розплющив очі. Яскраво-блакитні, немов морозна тінь на снігу. Але холодними вони не здавалися. Навпаки, в них пламенів вогонь. Незнайомець дивився палко, ніби закликаючи. Та Карина не відреагувала. І за звичкою гордовито задерла підборіддя.

Брови незнайомця здивовано поповзли вгору. Але в очах не гнів – насміх.

– Що, не хочеш відплатити мені за добро, красуне?

Говорив він із легким акцентом. Голос мав сильний, не як у юнака, скоріше як у бувалого мужа, із приглушеною рикаючою хрипотою.

– Що ти добром називаєш, чужинцю?

– Ач яка недогадлива. Хіба не я врятував тебе вчора, не давши загинути на холоді?

Вона судомно ковтнула слину.

– Я б не загинула.

– Ха! Ну й куди б ти пішла?

А й справді, куди? Вона мовчала нерішуче. І навіть плечі поникли.

– Мабуть, тебе мені самі боги послали, чужинцю.

– Тоді змирися.

Він трохи підвівся на ліктях, схилювався до неї. Хвиля його довгого світлого волосся спустилася, затінюючи сині очі.

– Ти ніби боїшся мене?

Так, вона його побожувалась. Але дивно, під його грайливим поглядом немов тепло розливалось в ній. А він розглядав її так, ніби торкався. І від цього по-дурному, як у дівчиська наляканого, гупало серце. Ще подумалося їй, що поводитьсь вона з ним справді не так, як повинна. Тож зітхнула покірливо, лягла поруч, заплющивши очі.

Торір дивився на її напружене обличчя, на легку борозенку між гарними бровами. Дика, як і всі жінки спочатку. Адже хоч і молода, та вже не здавалася просто дівчиськом незайманим. Щоб таку красу та ніхто не приручив? Вона-то, звісно, покірлива, але ніби знехотя. А Торір звик, аби жінки самі йшли до нього. І він раптом захотів, щоб і ця сама потягнулася, щоб не просто взяв він її, як здобич. Узяти підвладну жінку і дурень зможе, а от добитися взаємності – тут потрібне вміння. А воно у варяга, який пізнав багатьох жінок, було. Знав він, як цілувати уста ромейським[46 – Ромеї – мешканці Східної Римської імперії, чия столиця Константинопіль образно і офіційно звалася Другим Римом. Звичні у наш час назви «Візантія», «візантійці», виникли пізніше серед критично налаштованих до східнохристиянської імперії римо-католиків. (Прим. ред.)] цілунком, коли губи сплітаються з натиском і трепетом, коли легкий поцілунок стає чарівним і язики двох торкаються один одного. Знав, які пестощі полюбляють куртизанки в Римі, пам'ятав і те, чого навчився в одалісок із гаремів країни Серкланд[47 – Серкланд (ісланд. «земля сарацинів») – тут більша частина Іспанії, яка у IX ст. належала арабам.]. Жодна жінка після такого не залишиться напруженою.

І Карина здалася. Уже перший поцілунок ніби оглушив її, вона здивовано завмерла, розслабилася, розгублена, захоплена. А потім схлипувала і

задихалася, зім'ята стихією пестошів. Це були не безсилі спроби Бोरигора, не груба настирлива сила Медведька, не квапливе насильство Родима. Це було... Чужинець немов сам мав утіху від того, що пестив її, і вона розкрилася перед ним, і сама раптом обійняла його, почала пестити, спочатку боязко, потім навіть із викликом.

Коли незнайомиць, цілуючи її тіло, почав опускатися по ньому нижче, доторкнувся язиком, губами до ледь опуклого живота, Карина раптом злякалася, навіть відсунулась. Він притуманеним поглядом ласкаво поглянув на неї з-під волосся, що впало на чоло.

– Що таке?

Вона ж раптом захвилювалася, що він помітить її ваготу й відштовхне ту, яка носить чуже дитя. Але під його грайливим поглядом вона знову розслабилась. І все не розуміла, чому він не візьме її своїм правом, чому пестить, як пестять тільки отроки в гаях, домагаючись першого кохання від своїх обраниць. Карина ж відчувала, як збурилася його мужська плоть, але не могла зрозуміти, чому він не звільниться одразу, не візьме її силою, задовольнивши свою природну хіть. І запитала, трохи задихаючись:

– Пощо змучуєш себе? Ти ж не старець... А я однаково твоя.

Він глянув трохи здивовано, а потім неголосно засміявся. У Карини мурашва побігла по тілу від його хрипкого, м'якого сміху. І вона засміялася разом із ним, а потім уже схлипувала, стогнала, сама ще не знаючи чому.

Карина й гадки не мала, що її тіло здатне на таке. Воно палало і тремтіло одночасно. Коли чужинець увійшов у неї, трохи не скрикнула від насолоди, відкинула голову, а руками сильніше притисла його до себе, подалася вперед. Помирала в його обіймах, поринала в зоряні безодні... ще раз... і ще...

Коли опам'яталася, помітила, що плаче. Він здував пасма волосся з її обличчя, сушив губами сльозинки. А вона лише тулилася до нього, повторюючи нісенітне:

– Тільки не залишай мене, не губи мене, ладо мое негадане.

Напевно, вона й уявити собі не могла, що буде ось так, не соромлячись свого оголеного тіла, притискатися до малознайомого чоловіка. Сміялася його жартам, дуріла. Чи не вчора вона, виснажена, була ображена на всенький світ? Здавалось, відтоді минула ціла вічність.

Вони тільки зараз помітили, що до них за занавіску зайшло хазяйське хлоп'я-пуцьвірінок, безштанько. Стоїть собі карапуз у сорочині до пупа, дивиться серйозно, засунувши пальця до рота. У хаті розмови, метушня, а цього, вочевидь, привабилло вовтузіння на місці, де зазвичай спали батьки. Варяг жартівливо заричав на нього, клацнув зубами. У малюка в першу мить перелякано округлилися очі, потім він захихикав і втік, блиснувши голеньким сраченням.

Торір сміявся, відкинувшись на шкури. Карина підвелася на лікті, не маючи сил відвести від нього погляду.

- Ти хоча б скажи, як називати тебе?

Належати повністю чужинцеві і навіть імені його не знати – оце вже диво!

У нього було незвичне, іноземне ім'я – Торір. Вона почала звати його на свій кшталт, ласкаво – Торша. Його це потішило. Але коли спитав, як її саму величати, вона зніяковіла.

- У мене недобре ім'я. Кара. Кариною звать.

- А як на мене, навіть гарно. Карина. У ромеїв це означає Карійська країна, що в південних землях.

Він говорив їй тільки приємне. І вона лежала поруч, схиливши голову на його плече, слухала. Навіть не уявляла, що можна мати таку насолоду поряд із чоловіком. Відчувати близьке биття його серця, вдихати його запах. І це чудове відчуття захищеності, немов нічого більше на світі не існувало. Вона ледве звертала увагу на звуки, що долинали зовні: голоси, скрип дверей, коли їх іноді відчиняли і зовні тягло холодом. Але Торір ніби чогось чекав, прислухався. Коли за занавіску зайшов хазяїн, варяг спитався, чи не було вістей від волхвів. Карина захвилювалася: зараз він покине її. Але ні, у них ще був час, і вони лежали обік одне одного, пустували, їли варену ріпу, пили кисляк, принесений хазяйкою. Торір ласкаво грався волоссям Карини, а вона, помітивши блиск у його очах, знову потяглася до нього, почала цілувати, як він навчив, пестити. Її ж бо теж дечого навчили попередні подружжя, знала, які ласки чоловічому тілу приємні. І знову вони кохалися, доводячи одне одного до знемоги.

Та скоро Торір знову впав у задуму, іноді трохи хмурився. У такі хвилини він не думав про свою вродливу попутницю, хвилювався, чому так довго немає звістки від волхвів. Що він не так зробив, не так сказав, чому вони не шлють вістового?

- Торшо, – тихенько покликала Карина. – Ти візьмеш мене із собою? Я до далеких переїздів звична, не заважатиму.

Його погляд був спрямований невідомо куди, рука майже машинально ковзала по її плечу.

- Думаєш, далеко іду?

- Так. Ти зібраний, як для далекого переїзду. Сам ти нетутешній, але куди їхати, намітив. І коня жалієш, не заганяєш, отже, потрібний він тобі, щоб одвіз чимдалі.

Торір уважно подивився на неї. Бач, яка – одразу й зметикувала. І хоч гарна дівка для любовних утіх, та ж зовсім не для того, щоб у його справи втрутати.

- Зваж: поїдеш зі мною чи ні, я нічим не зобов'язаний тобі.

У Карини стислося серце. А вона ж чекала, що після того, що між ними було... Знала ж бо напевне, як чоловіки до неї прикипають. Та вдала, ніби це її не обходить. Сіла, відкинувши на спину довге волосся, обхопила руками коліна.

– Я завадою не буду. Ти ж чоловік не тутешній, а я в землях радимичів усі шляхи знаю, можу й за провідницю стати.

І подивилася через плече, спершу спокійно, а вже потім крізь мимовільну сльозу.

Торір бачив кохання в її погляді. Що ж, жінки часто любили його. А ця... Він споглядав у напівтемряві її світлі очі під пухнастими віями, бачив кармінні уста, посмаглі від поцілунків. Далебі, вродлива, що й казати. А краса – також сила, її в разі потреби і використати можна. Але хто ж ця красуня? Нічого він не знає про неї. А дівка ця явно не проста. Є щось особливе в її погляді, в інтонаціях голосу. Він поцілував її долоню – ніжну, майже не огрубілу від роботи. У місцевих жінок інші руки, тверді, шорсткі, інша постава, без цієї виключної гордовитої грації.

– Хто ти, Карино?

«А сам ти хто?» Вона відчувала в ньому щось незрозуміле, але простодушно усміхнулася.

– Я жила у радимичів. Мене Родим до свого терему менщицею брав, та Параксева-княгиня прогнала.

– А...

У його погляді спалахнув новий інтерес. То он воно що, виявляється... Карина. Та, про яку з такою тугою оповідав князь Родим. Повернути хотів... Тут було про що замислитися. Але відволікли, покликали, повідомивши, що прийшов до нього від волхвів посланець.

Варяг ураз підхопився, почав одягатися. Карина й собі хотіла збиратися, та він зупинив її:

– Зажди. Не ходи за мною.

Він вийшов на ганочок, після напівтемної хати світло полуденного сонця просто засліпило. Прикривши рукою очі, варяг огледівся. Волхва він побачив коло вкритого кригою колодязя. Той був зібраний, як у дорогу, – у валянках, довгому кожусі, підперезаному ликом. За повід тримав непоказну конячину з бесагами при сідлі. Отже, все ж провідник, не з головних, просто з тих, хто ще посвячення не пройшов. Та все ж служитель тримався не надто привітно, поглядав спідлоба, навіть головою в кошлатому ковпаку похитав, ніби з докором. І вже підходячи до нього, Торір побачив ще декого: коло дальніх огорож стояли два зоружені кметі в хутряних накидках поверх обладунків. Зустрівшись із ним поглядами, ті, щоправда, зняли вгору руки у звичайному вітальному жесті. Торір кивнув. Не інакше як з Єлانی прийшли, але він побоявся додумати припущення до кінця, здогадуючись, для чого їх послано.

Волхв підтвердив здогадку.

– За тобою слід. Волхви наказали вести тебе, тільки якщо супутниці збудешся.

Торір мовчав. Волхв же пояснив:

– Супутниця твоя не просто баба, а колишня княгиня Карина. Вона чималу владу над колишнім князем Бorigором мала. Люди подейкували, що однією з причин ворожнечі Родима з батьком було його бажання забрати у Бorigора красуню-меншицю. А як забрав, Параксева її вельми незлюбила, погубити обіцялася. Ти ж її собі взяв. Та Параксева не заспокоїться, доки не здихається небезпечної суперниці. І тільки тобі вирішувати, варяже, наслідити ти, розлютивши княгиню-матір, чи підеш чистим. Якщо відмовишся від удови Бorigорової й любаски Родимової – поведу тебе. Якщо візьмеш із собою... Сам дорогу шукатимеш, а нам княжа немилість ні до чого. Ми волхви, у мирські справи не втручаємося.

Торір розумів, що чекає на випадкову полюбовницю, якщо він не захистить її. Та що йому до Карини? Хіба в нього не інше доручення?

– Нехай забирають.

Кметі, зрозумівши з його жесту, що їм не перешкоджатимуть, кинулися в хижку. А Торір пішов сідлати коня. Проте на душі раптом так паскудно зробилося. Навіть сонячний день ніби потьмянів.

Либонь, Карина зрозуміла, навіщо з'явилися еланці. У хаті почувся її крик. А підіслані вбивці не стали оселю чесних поселян кров'ю бруднити, поволокли дівку на ганок. Вона виривалася, хапалася за різьблений стовпчик навісу. Кметі одірвали її грубо, поволокли, не звертаючи уваги на схвильовані погляди самовидців-селян.

Карина на допомогу місцевих і не сподівалася.

– Торшо! – кликала вона. – Допоможи, Торшо!

Та враз осіклася, побачивши, як варяг спокійно провів повз неї жеребця. Що ж, навітшався із вродливою коханкою, і досить із нього. У неї потекли сльози. Страх і образа надали сил. Почала вириватися відчайдушно, кметі одразу й упоратися не могли. Карина ударила головою одного в підборіддя, впилася пальцями в очі другому, знову вчепилася за якусь із будівель. Про допомогу більше не благала. Поселяни, що висипали були з хати, поспішили піти собі. Вона помітила і волхва, що спостерігав осторонь. А Торір спокійнісінько сів собі у сідло й поїхав геть.

Кметі все ж виволокли її за околицю. До лісу тягнули, щоб там і докінчити. Від жаху в Карини перед очима усе пливло.

– Відпустіть мене, заради доброго Рода, – благала. – Я піду тихенько, ніхто не дізнається, куди. А з вами сріблом розплачуся. Намисто у мене є срібне.

Вона рвонула під горлом комір кожуха – дзеленькнули срібні кружальця дирхемів. Щось з'явилося в обличчях убивць, презирнулися миттєво. Потім один несподівано оглушив дівчину сильним ударом кулака по потилиці і, перекинувши обім'якле тіло через плече, поніс у гущавину. Другий ішов слідом, провалюючись у сніг.

– Та постривай ти, – окликнув він того, що з ношею. – Ач, розгін узяв. Куди так поспішаєш? Хазяйка веліла лише убік відтягти і добити.

Перший зупинився, почав діставати ніж.

– Підстав її горло, заріжемо швидко, щоб не мучилася. Та й намисто заберемо. Монети поділимо – і про те мовчок.

– Змовчимо, звичайно. І не лише про це.

Перший уже скинув молоду жінку на сніг, та другий притримав його руку з ножем.

– Почекай, швидкий який.

– Чого чекати? Бачиш, Каринка очунює. Зараз голосити почне.

– Почекай же, Бугаю.

Другий зірвав рукавицю, спішно заштовхав Карині до рота. Сам посміхався.

– Уб'ємо ж ми її однаково. Але невже тобі, Бугаю, не любо спершу княжою плоттю потішитися? Карина гарна, як Діва Лебедина[48 – Діва Лебедина – міфічна істота надзвичайної краси і спокусливості. Уособлення весняних дощів, згодом донька «Морського царя»]. Не дарма ж Бोरис із Родимом за нею так убивалися. Чи ж тобі не солодко буде знати, що і ти княжою втіхою насолодишся?

Бугай подумав і сховав ножа.

– Намисто тільки зніми. Бач, очища розплющила. Нехай же на останнього полюбовника подивиться. Поділ задери їй вище. Яка шкіра! Ніби шовк заморський.

Його обличчя хтиво спотворилося, він заходився квапливо розв'язувати очкур. Але перший кметь відтіснив Бугая, сказавши, що раз він надумав – йому й першість.

Карина ще не зовсім отямилася, слабко чула грубі голоси над собою. Зрозуміла тільки, що лежить напівгола на снігу, намагалася обсмикнути одяг. Хтось ударив її по руках, навалився згори. Одночасно шарили у неї за пазухою, м'яли груди, рвонули кілька разів намисто, аж голова сіпнулася. Нарешті вона опритомніла. Захрипіла, давлячись вовняною рукавицею.

Подальше сталося миттєво. Насильники й не помітили, коли поруч з'явився чужинець. Начебто поїхав геть, а тут виник поруч, немов привид. Схопив одного за бороду, рвонув голову назад і швидко різонував по горлу. І одразу, не послабляючи сили, цією ж рукою увігнав по руків'я ніж у груди другого.

Усе сталося так блискавично, що Карині, яка нарешті прийшла до тями, здалося, ніби нічого й не було. Але обіч лежали скривавлені тіла насильників, а Торір витирав об сніг лезо ножа.

Карина дивилася перелякано і здивовано. Потім зітхнула нервово і кинулася до рятівника, обійняла за коліна.

– Вірною рабою тобі буду, помру за тебе!..

Захлинулася слізьми.

Торір погладив її по чорному розтріпаному волоссю. Не міг собі пояснити, пощо повернув коня, відмахнувся від волхва, який щось торочив, навіщо поскакав по сліду, доки не побачив їх. Тоді все скаламутилося в душі від злості. Безглуздо повівся, але не шкодував. Хоча й розумів, що не додержався зароку посланця, втрутився в місцеві справи. Тому, коли слідом за ним із лісу з'явився провідник, Торір тільки знизав плечима на його осудливий погляд.

Провідник спочатку просто дивився. Потім скинув на сніг бесаги[49 – Бесаги (або бисаги) – дві перев'язані торби, перекинуті через плече або круп коня. (Прим. ред.)] для гостя і повільно поїхав до лісу. Зник у гушавині.

Торір обернувся до Карини. Вона усе ще здригалася від плачу. А він раптом побачив блиск срібла у неї на шиї. Диви яке!

Карина спостерегла його погляд і, знявши блискуче намисто, простягла йому. Але варяг одвів її руку.

– Залиш. Скажи краще, чи не брехала, обіцяючи, що можеш провести мене? Мені у град Копись[50 – Копись – колись містечко верхньої течії Дніпра, а нині селище Вітебської області Білорусі. (Прим. ред.)] на Дніпрі конче потрібно.

Вона нарешті опанувала себе.

– Якщо говорила, то проведу.

– Тоді не барися. Що швидше поїдемо далі від Єлані, то краще.

Розділ 3

Вони їхали і день, і другий, і третій... Засніжений ліс підтавав, спадали з пухнастих ялинових лап пласти важкого сирого снігу, але надвечір усе ще сильно підморожувало, холод проймав. Добре, якщо на чиєсь займище в гушавині виходили, а то довелося й заночувати просто на снігу на нарізаних лапах ялин, зате в обіймах одне одного і біля вогнища. Виспалися непогано.

Та поступово хачі відступали. Почали траплятися селища, де було вже не так безлюдно. Однак прийшлих прийняли з опаскою, чоловіки з рогатинами вийшли, хоча потім, упізнавши Карину, заусміхалися. Світ племені радимичів був замкнутий, тобто кожен рід, кожне поселення жили своїм укладом. І все ж про те, що Дир Київський шастає округою, знали; чували й про те, що він селища розоряє. Але говорили про це хоча й з острахом, утім, у чомусь і

безтурботно: мовляв, чуже лихо – не своє. Та й як було журитися, коли волхви вже час Масниці оголосили, треба було вишкрібати із засіків залишки борошна, пекти круглі, мов сонце, млинці, пригощати подорожніх. Адже не одсвяткуеш як слід Масницю – боги можуть і не послати врожаю. Такий звичай, належить його дотримуватися.

А ще Торір наслухався вихвалень на адресу своєї супутниці. Навіть поглядав на неї здивовано, міркуючи, чому Карина тепер не покине його, не приживеться у своїх? Невже його робота бути приємнішою, ніж шанованою в одноплемінників? Може, переслідувань Параксеви побоюється? Чи переслідувань Родима, про якого багато хто її питав? Чи... Йому солодко ставало від думки, що вона з ним не бажає розлучатися. Та було й ще дещо, усвідомлене варягом: Карина й справді виявилася для нього вправною провідницею. Вона не гірше за справжнього мисливця не стільки знала дорогу, як уміла визначити напрямок за сонцем, зірками, лише іноді орієнтуючись на якісь знайомі прикмети: то схожий на лісовика пень помітить, який уже колись траплявся їй, то ялинку кумедну, то раптом з'явиться домовина на стовпі трухлява, геть забута рідними. Корисною дівка виявилася.

Так, оминаючи гущавину та буреломи, якимсь вони виїхали до ще одного поселення. І тут із Торіром сталося те, що іноді наринало на нього несподівано. Ніби все спокійно було, тихо, темніли за крижаним довгим озером хатинки радимичів, а його тривога сильна охопила. Відчував – лихо там. І завмер, подавши знак і супутниці припинити.

Карина мовчки дивилася на нього, ні про що не питаючи. Вона взагалі була не набридлива – це він теж помітив. Торір же відчував, упізнавав це почуття, що полонило душу. Певніше, передчуття, точніше – упевненість у загрозі. Ще незрозуміле, це передчуття попереджало про небезпеку. Дар богів – так пояснили колись волхви, які виховали його. Якби він залишився з ними, слуги на навчили б його керувати цим відчуттям, бачити небезпеку, навіть відвертати її. Та для того знадобилися б роки, а він не міг марнувати на це ціле життя. Тож покинув волхвів, майже втік від них.

Та зараз було не до спогадів. Торір приглядався до будівель, що темніли на дальньому кінці озера і тихо запитав у супутниці:

– Що там?

– Село. Люди живуть.

– Немає там більше людей, – процідив він крізь зуби.

Спішився, зняв Карину з коня, і разом вони довго вслухалися, ховаючись за деревами, доки не переконалися, що довкруг таки тихо. Аж тоді наважилися під'їхати. Роздивилися навкруги... І Торір пошкодував, що не залишив Карину почекати осторонь. Не треба таке жінці бачити.

– Боги пресвітлі!.. – тільки й видихнула вона, розширивши очі від жаху.

Дивилася на ще димлячі купи колод, на уламки обвуглених сволоків, обгорілі скелети печей. Але ж вона вже бачила щось подібне зовсім нещодавно. У Мокошиній П'яді... І впізнавала цю суміш запахів гару і нудотної

скривавленої плоті, паленого м'яса. З мертвих тіл ліниво злітало вороння, іноді птахи навіть не відлітали, а лише відплигували убік – обважнілі, ситі. Під копитами Малаги хрустіли головешки, обгорілі кісточки. Кінь нервово фиркав від суміші запахів смерті.

– Дир це скоїв, – раптом якось спокійно мовила Карина. – Це його виродки, не боячись гріха, залишають тіла непохованими. А в селі вони були зовсім нещодавно: поки що трупи дісталися тільки воронам, звір лісовий ще не пирував.

Торір здивовано вигнув брови. Погляньте на неї... Інша отупіла б від побаченого, а ця ще й розмірковує. Хоча, як розповідала, вже бачила подібне... Що ж, людина, як і звір, швидко до крові звикає.

У цю мить Торір насторожився, увагу варяга привернув шум, що наближався збоку... От іще халепа! Авжеж, він не повинен був під'їжджати сюди, не подбавши про можливі шляхи для відступу. Тепер же вони з Кариною опинилися біля крутосхилу, по якому ліс ніби дерся нагору, звідки й долинали звуки – віддалені голоси, тупіт копит, брязкіт металу. Згори їх, напевно, вже помітили, а відступити їм немає куди, позаду озеро, а до самого лісу – вільний, відкритий простір. Що ж...

– Ось що, Карино, сховайся-но хутенько.

Вона миттю зіскочила з коня і гулькнула за скелет обгорілої хати, зачаїлася там. Визираючи, бачила, як Торір завмер біля стежки, що вела до верхніх заростей, витяг із-за спини меч, але не дістав його з піхов, а, поклавши перед собою уперек на луку сідла, вичікував.

Торір уже визначив за звуками, що вершників не надто багато. Як усе повернеться, ще не знав, та одне розумів: ті, хто побачать його, не повинні вижити. Ну, помагайте, боги – усі, скільки вас є.

Загін, що спускався стежкою, угледівши самотнього вершника в дорогому чорно-бурому кошуку, не сповільнив ходу коней. Усі були воїни не з абияких – тут помилитися неможливо. У сідлі тримаються вміло, правлять коліньми, залишаючи руки вільними для зброї. Усі як один – кремезні чолов'яги в обладунках зі шкіри з бляшками, на головах високі гостроверхі шоломи. Коні у них міцні, довгогриві, сідла з високими луками. З усього видно, що не з лісових радимичів люди, а із тих, хто давно звик воювати – здобичники.

– Овва! – тільки й мовив перший із них, високий, зі шрамом уперек бородатого обличчя. – Хто такий будеш, боярине?

Торір не відповідав, оглядав їх так, що воїни одразу збагнули – не домовитися їм із цим чужинцем. Та це й зрозуміло, лише боягуз міг би зустрічати ласкаво серед трупів і згарища. Та все ж він один.

Воїни презирнулися. Перший, зі шрамом на щоці, сказав весело:

– Багатий, видно, боярин. Шуба в нього – з лисиці сріблястої. Та й кінь достоту княжий, меч у коштовних піхвах. Не даремно, очевидно, ми поверталися.

Але він уже зрозумів, що вершник, який їх чекає, не такий простий. Не боїться, вичікує. Шока воїна зі шрамом сіпнулася, коли він помітив, як уміло чужинець прикрився щитом, ривком вихопив із піхов клинок. Але хоча й тримається як досвідчений воїн, утім, очі у чужинця молоді – молокосос іще. Куди вже йому встояти перед кметями, навченими в самому Києві. І шрамуватий пришпорив коня. Вихопив шипчасту булаву, гукнув войовничо, налетів, наскочив.

Визираючи зі свого укриття, Карина тільки ахнула, коли Торір спіймав удар булави на щит, сам же з місця навскач рвонув повз, обігнув шрамуватого, а ще одного з кметів ніби прохромив на ходу мечем. Той тільки й устиг вирячити очі й почав завалюватися. Коли варяг зумів дістати третього, Карина до пуття й не розгледіла. Бачила, як Торір відбивався одразу від двох ворогів, що насідали на нього, а перший, шрамуватий, занісши булаву, хотів був іззаду наскочити, та кінь під ним спіткнувся, мало не впав на слизькому снігу. Упоравшись із ним, шрамуватий несподівано побачив дівчину, що виглядала з-за колод. Либонь, щось собі зметикував, бо повернув до неї. Карина бачила його червоне, спотворене шрамом, обличчя, білі від люті очі. І кинулася геть. Металася серед скелетів згорілих хат, а він наздоганяв, кружляв слідом.

Утікаючи, Карина видряпалася по ще теплих колодах на осілу хату і там несподівано помітила, що одним кінцем колода зрубу зависла над проходом, а другим тримається саме в тому місці, куди мав під'їхати ворог. Дівчина з усієї сили стрибнула на кінець завислої колоди, обгоріле дерево піднялося якраз перед мордою коня, але не встиг він проїхати, як Карина зіскочила – і колода впала, збивши воїна і вдаривши по його коневі. Кінь рвонувся, заіржав, а киянин повалився на землю. Карина не бачила, чи сильним вийшов удар, кинулася геть, побігла до лісу, намагаючись там сховатися. Проте, зрозумівши, що її не переслідують, озирнулася, непокоячись за Торіра.

Він відбивався, але відступав. Кметі рубалися мечами майстерно, булатні клинки одно миготіли в повітрі, кресалися, коні іржали, кружляючи на місці. Плямистий Малага добре допомагав хазяїну, кусаючи і хвищаючи коней супротивників. Ось Торір спіймав на клинок меч іще одного ворога, відбив, розвернувся стрімко, саме вчасно, щоб прийняти на щит удар другого, що насідав з іншого боку. І різким випадом дістав нападника, поціливши тому під пахву, де на куртці не було залізних блях. Воїн пронизливо скрикнув і осів, повиснувши на мечі варяга, так що той не міг одразу вивільнити зброю. Рука Торіра мимоволі опустилася під вагою його тіла. А останній супротивник, не гаючи часу, вже підскакував. Торір підставив щит, та нападник був сильний вельми – від щита Торірового летіли тріски, він розсипався мало не до умбона[51 – Умбон – скріплюючий центр щита металевий виступ. (Прим ред.)]. І знову варягові допоміг Малага – звився вгору, вдаривши копитом коня нападника, розкроявши йому до крові плече. Ворожий кінь рвонувся геть, не слухаючись шпор і поведів. Торір тим часом устиг вивільнити руку з мечем, обернувся.

Карина дивилася, не відриваючи очей. І страх, і тиха паніка, і захоплення утримували її на місці. Ось ці двоє знов зчепилися, забрящав булат. І тут вона помітила, як той шрамуватий воїн, якого вона нещодавно оглушила, опритомнівши, з'явився з-за чорного зрубу, хоч був тепер без коня. Її ніби й не помічав, поспішав до тих, що билися, на ходу виймаючи з-за халяви

довгого ножа. Торір не бачив його. Карина крикнула, проте він не почув. І тоді вона подалася вперед, дорогою схопила жменю снігу, зліпила сніжку. Кинула, коли шрамуватий уже заніс був руку для кидка, але снігова грудка засліпила і відволікла його, тож кидок вийшов неточним.

Торір помітив ніж, аж коли той просвистів повз вухо. Майже машинально відхилився убік. Кінний супротивник одразу скористався цим, ударив навскоси, але тільки зрізав на плечі варяга хутро дорогого кошушка, дзвякнувши по кольчuzі під ним. Торір охнув від сильного удару. І похолов, почувши іззаду крик Карини. Далі все сталося миттєво: Торір пожбурих в обличчя нападникові залишки щита і, перехопивши меч обома руками, різко ударив навідліг. Вершник не встиг заслонитися, і вістря варягового меча розітнуло його обличчя до самих складок кольчужної бармиці[52 - Бармиця - елемент шолома у вигляді опліччя, завіси або сітки, що кріпився з нижнього краю і захищав шию, скроні та плечі.]. Бризнула кров, але воїн ще якийсь час тримався в сідлі, відкинувшись на луку. Потім його тіло від поштовху коня впало на брудний сніг. Та Торір вже не бачив цього. Стрімко розвернувши Малагу, він поскакав туди, де Карина з криком утікала від спішеного воїна, що наздоганяв її.

Шрамуватий одразу відчув ворога, що наближався іззаду, і, озирнувшись лише на мить, стрімко рвонувся убік. Навкруги з іржанням кидалися коні його полеглих товаришів, і він спробував упіймати одного з них за повід. Марно! Перелякана коняка сахнулась від нього. А він, більше не гаючи часу і розуміючи, що не встоїть проти вершника, побіг геть, заметався між спалених хат, сподіваючись сховатися там або ж, вигдавши часинку, втекти. Он же він - ліс, як палищею кинути.

Він носився серед обгорілих зрубів, перескакував через тіла. Тупіт копит вершника лунав то з правого, то з лівого боку. Шрамуватий пролазив під навислими колодами, ховався за зруби. І раптом помітив, що ігрєневий, який вигулькнув з-за скелета згорілої хати, був уже без вершника. Де ж ворог? Іззаду почувся легкий шелест. Шрамуватий ще встиг обернутися, відстрибнути убік, але лютий незнайомиць уже наскочив на нього. І шрамуватий не зміг стримати мимовільного скрику. Спіткнувшись об чиєсь напівобвуглене тіло, він упав, порачкував назад, спираючись на лікті, знизу вгору дивлячись на супротивника з мечем, що наближався. У паніці схопив тільце мертвої дитини, прикриваючись ним, як щитом, і став на коліна.

- Не вбивай, витязю! Я визнаю твою силу. Пощади мене!.. Служитиму тобі вірою і правдою.

Незнайомиць ніби задумався, дивлячись ясно-блакитними очима. А сам дослухався, як шрамуватий говорить. Ця напівзабута полянська говірка із глибокими грудними інтонаціями і м'якою співучістю.. У Торіра немов щось кольнуло всередині. Полянин. Але спитав твердо, як рикнув:

- Навіщо палите села радимичів у святки?

- Дир велів. Я ж тільки служу. Він велить - ми виконуємо.

- І гніву богів не боїтеся?

- А що? У Києві на Горі волхви усе замолять.

Торір помовчав, і у воіна з'явилася слабка надія. Заговорив, відклавши мертве тільце і трохи запинаючись від страху:

– П-послухай, витязю, це не п-просто набіг. Так Дир п-підгортає під свою волю п-посадника з Копися. Град не зміг одразу взяти, ось і п-пообіцяв, що спалить усю округу і мертвими тілами закидає град радимичів. І сьогодні п-посадник Судислав змирився. Мир у них відтепер, витязю. Чуеш, мир. Судислав навіть на учту князя до града пустив. Масниця ж як-не-як. А якщо пощадиш мене, сам тебе до князя Дира проведу, радитиму як багатиря. А там і почаствуємося масничними млинцями на бенкеті у посадника кописького.

Тепер він уже не заікався, у голосі з'явилася навіть певна гордість. І, бачачи, що незнайомец мовчить, шрамуватий почав підводитися.

Обличчя Торіра залишалося спокійним, коли він різко змахнув мечем, завдаючи удару.

Карина почула огидний хрускіт. Потім усе стихло. Вона повільно обійшла обгорілий зруб, підійшла ближче. Торір стояв над подоланим ворогом. Вигляд у нього був якийсь відчужений. Потім витер клинок об його труп.

Дівчина кинулася до варяга.

– Торшо!

Він швидко обернувся, обійняв її. Вона усе ще тремтіла.

– Як я боялася за тебе, як боялася...

– А я за тебе.

Він почав нестримно цілувати її, усміхаючись, прибирав з її обличчя пасма волосся.

– А все ж хвацько двоє таких боягузів покінчили з навченими київськими кметями. Але на майбутнє запам'ятай, Каринко: якщо я в сутичці, ти повинна триматися подалі.

Він пішов туди, де лежали піхви його меча. Карина йшла слідом, бурмочучи крізь щасливі сльози:

– Аякже! Управся б ти без мене.

Він засміявся. Знову поцілував її, поправив на її голові плат, що сповз на плечі. Вона ж дивилася на кров на його щоці, бачила, як побуріли, злипнувшись від крові, ворсинки хутра колушка.

– Перев'язати тебе треба, Торшо.

– Потім. Зараз забиратися звідси потрібно. Коли б не награв у іще хтось. А мене знати в лице не повинні.

Може, він і сказав зайве, та зараз не помітив цього. Велів їй ловити коней, що порозбігалися. Вирішено було взяти їх із собою, бо ці коні були не просто здобиччю, важливо, щоб ніхто не знайшов їх і доточно не довідався про те, що сталося. Карина вилізла на одного з них, дивлячись, як Торір поплескує вірного ігренового, говорить йому щось тихенько, ніби хвалить.

Вони поїхали свіжим слідом, який залишили люди Дира. Дорогою Торір велів їй розповісти про посадника Судислава з Копися.

Карина добре знала посадника. В окрузі Судислава називали князем, але у радимичів князями вважалися лише ті, хто дружини водив. Чимало таких князків під виборним головою Бोरигором мали свої дружини, але тільки Боригора було наречено вождем вождів, князем радимичьким. Родим захопив його місце силою, і на найближчому зібранні князів і воїв[53 – Вої – прості ратники у дружині князя.] це ще належить підтвердити. Та на цьому зібранні Судислава не буде, оскільки він не князь, по суті, а править найзаможнішим торговельним містом радимичів – Кописем. Ось і збагатився на торгівлі й митах так, що князі-воеводи поряд із ним нищунами здаються. Проте, видно, не тому мужеві племінні князі град довірили, якщо пішов він на зговір із Диром Кривавим. Адже для Дира узяти під свою руку Копись – означає розширити владу Києва. Судиславу ж однаково, кому служити: полянам чи своїм князям. У нього зараз одне на думці: скоро на Дніпрі крига скресне, не воювати – торгувати час прийде.

Торір слухав мовчки, усе більше поринаючи у глибоку задуму.

Як завжди на під'їздах до більшого міста, навколо лежали заселені землі, усе частіше почали траплятися селища. І не зруйновані – звідусіль линує веселий гомін, як зазвичай і має бути на Масницю. Про те, що за півдня шляху звідси лежать трупи одноплемінників, тут чи то не відали, чи то не думали, не бажаючи псувати світле свято.

Град вони побачили ще від узлісся. Височів він над крижаним Дніпром, вирізняючись на тлі неба чорнотою обсмолених острококів і високими дерев'яними зрубами. Якби Дир захотів був узяти його облогою, йому б довелося довго старатися. Але Копись уже визнав його володарем, і тепер тут, як і належить, теж веселилися. Ворота міста стояли навстіж, через рови було перекинуто мости. А люд за стіни града вийшов, на широкому засніженому просторі скрізь відбувалося буйне святкування. Горіли солом'яні опудала Морени-Зими, навкруги вела танок молодь, із пагорбів пускали запалені колеса, каталися на санях – хто в запряжених трійках, а хто, піднявши голоблі, з'їжджав з накатаних заледенілих схилів і без коней. Навіть сюди, до узлісся, долітали звуки бубнів і гудків, чувся багатоголосий спів.

Карина мимоволі усміхнулася. Але, поглянувши на Торіра, завмерла. Вираз обличчя у варяга був недобрим, блакитні очі зло примружені, рот міцно стиснутий. Їй навіть страшно зробилося. Довкола мир, веселощі, та в неї немов з'явилася передчуття, що тепер, коли вона привела сюди чужинця, усьому цьому настане край.

Узагалі-то вона розуміла, чим викликане його озлоблення. Надто вже багато серед веселого натовпу було людей у воїнських обладунках.

- Дирові хорти[54 - Хорти - мисливські пси, що утримувалися і застосовувалися зграєю. (Прим. ред.)], - процідив крізь зуби варяг. - І ці з ними. Веселяться... з губителями своїх же родичів.

- Але ж Масниця. Так належить весну зустрічати.

Він не розумів її пояснення. Та і їй воно не здавалося переконливим. Вона теж ненавиділа Дира і його зграю, теж була постраждалою. А Копись... Може, в цих веселошах було полегшення через те, що все скінчилося миром?

- Де капище Перуна? - запитав Торір.

І коли вона вказала напрям, зараз же рушив, ведучи на повіді трофейних коней. Карина хотіла була рушити слідом, але він роздратовано велів їй іти до своїх.

- Кидаеш мене? - ахнула дівчина.

Ще сьогодні вони разом відбивалися від ворогів, він був радий, що вона залишилася жива, і ось на тобі... проганяє... І сльози ураз набігли. Але Торіра вони не зворушили.

- Ми прибули, куди треба. А тепер іди до Судислава. Прийме, не прожене. А як знадобиться - я вісточку надішлю.

- А якщо все ж прожене?

Та він уже дивився в бік капища. На супутницю оглянувся майже сердито.

- Ну ти й нездогадлива. Зроби так, щоб не прогнав.

Карина деякий час залишалася на місці. Ось і сталося те, чого вона так боялася. І коли щось і додало їй сили, то це слова Торіра про те, що він надішле звісточку. На це вся її надія. Не може ж він відмовитися від неї після всього, що було між ними. Он як пестив її, як ублажав... Як злякався за неї, коли захищав.

«Я тільки раба для нього», - нагадала собі Карина. І світлий день немов померк.

Але не вік же залишатися тут. І Карина, зручніше перехопивши повід, поїхала схилом гори до міста. Дорогою їй доведеться проминути відкритий простір, де триває ігрище. Промайнули повз дівчину сани, в яких сиділо повно веселої молоді. Лоточники окликали вершницю в добротному кошуку, пропонуючи купити пригощання. Від туші, що оберталася на рожні над вогнищем, вийнуло запахом м'яса. Стрибали скоморохи, діти гралися у сніжки, димно горіли величезні обсмолені опудала.

- Постережися!

Карина ледве встигла притримати конячку, коли зі схилу гори повз неї пролетіли сани із піднятими голоблями. У санях вищали дівчата, сміялися і гукали чоловіки. Жінки були здебільшого місцеві, у вишитих у традиціях

радимичів кожушках, у яскравих головних шалях, а ось розважали їх переважно, судячи з одягу й обладунків, воїни прийшли. Кого цілували в саннях, кого лапали. Але ось, на розвороті, сани похилилися й перекинулися набік. Утворилася купа мала, замелькали подоли, чобітки, валянки, а де й голі стегна серед купи спідниць. Шум, регіт, вереск. Якийсь рудий воїн у багатій кольчuzі підім'яв під себе дівку, ляснув по заголеній нозі.

Конячка Карини захвилювалася серед шуму, і дівчині довелося докласти зусиль, присмиряючи її. А навкруги знов танцювали, дуділи ріжки, просто на поводи конячини наскакували скоморохи у строкатому лахмітті, дзвеніли бубонцями, зазивали:

– Куди ідеш, красна дівице? Погуляй із нами, станцюй по-масничному, порадій кінцеві зими обридлої!

Щоб її не впізнали, Карина іхала, нахиливши голову, до самого носа закутавшись у плат. Хоча серед білого дня, та ще в натовпі напевно знайшлися ті, хто впізнав. Карина навіть розчула, як хтось запитав, що тут молода Бorigорова вдовиця робить? Та на нього зразу зашикали, примушуючи замовкнути. Проте її встигли примітити не одні цікаві очі. Тож коли вона під'іхала до мосту біля городської брами, її вже очікувала сторожа.

Вона впізнала місцевого виборного десятника Давила, кремезного, із сивою бородою, в довгому кільчастому обладунку. Він одразу підійшов, узяв коня за вуздечку. І перше, що запитав – коли ж Родим прибуде з раттю? А як почув, що занедужав Родим, тільки рукою махнув приречено.

– А в нас бачиш, що тут. Гм. Гості на Масницю завітали, хай їм трясця.

Голос був злий. Карина придивилася до Давила, до воїв його. Зрозуміла: не все добре в Кописі, дарма що веселощі. І видно, що багатьом не до вподоби, що поляни гуляють тут, щипають їхніх дівчат, що святкувати доводиться з тими, хто сильніший.

– До Судислава веди! – наказала Карина.

За огорожею навіть у холодному сирому повітрі одразу відчувся сморід нужників, хлівів, свинарників. Кольори навкруги буро-сірі, брудно-руді, довкола все дерево темне, смола, сльотавий сніг, на заметах темні плями золи. Хати, як і заведено, у радимичів, побудовані всередині гостроколу по колу, між ними вузькі проходи, такі, аби віз міг проїхати. Прямого шляху немає, усе між будівлями петляти доводилося. Хати стоять одноверхі, довгі, зі схожими на скирти покрівлями. З-під стріх, крізь волокові віконця струмують цівки диму – топлять по-чорному.

У центрі Копися, де вічовий майдан, стояв двір-терем посадника, єдина двоярусна споруда в місті. Його оточували двори з будівлями, з різьбленими покрівлями, півниками на схилах дахів. У центрі досить велика гридниця для бенкетів-зібрань, від неї галереї-гульбища на різьблених підпорах відходять. Двір перед будівлями від снігу почищено, пісочком присипано.

Сам посадник стояв перед ганком в оточенні копиських мужів нарочитих, з ними було й декілька прийшлих. Судислав – маленький, круглий, як барильце, чимале черевце випинається під довгою шубою, покритою візерунчастим

сукном. Стояв руки в боки, задерши рябу бороду, поглядав знизу вгору на височенного варяга.

Карина теж подивилася на чужого, і серце аж йойкнуло – чи не сам це Дир Київський? Такий уже ж набундючений, так пишається! Кольчуга на ньому довга під розхристаною накидкою з білих шкур. На грудях золочена кругла бляха. З-під високого шолома на плечі спадає світле волосся, що майже зливається з хутром на плечах. Підборіддя голене, над ним нависли пишні сивіючі вуса. Саме лице ніби дублене вітрами. А очі – одне світле, майже біле, а друге перетягнуте чорною пов'язкою.

Почувши у дворі воружню, незнайомиць озирнувся. Але, побачивши, що кметі просто привезли вродливу жінку, не виявив цікавості. Зате Судислав, схоже, одразу впізнав Карину. Застиг на півслові, пасучи її очима. Звісно, до вродливої меншиці князівської завжди небайдужий був, поглядав на неї плотолюбно. А тут раптом так знітився, що одноокий варяг знову озирнувся. Оглянув прискіпливіше.

– Що, тобі привезли дівку?

По-слов'янськи він говорив із помітною чужоземною вимовою.

– Ні. Тобто так. Тобто ні. Це, пане Ульве, родичка моя. Видно, на млинці масничні з голодних лісів прибула.

І дійсно, майже не збрехав. Карина могла вважатися його ріднею, оскільки посадник Копися взяв собі в жони старшу Бोरигорову доньку. І зараз, бачачи, як варяг Ульв дивиться на гостю, Судислав заметушився, покликав її, щоб зустріла родичку, прийняла, як належить.

Посадникова дружина, падчерка Карини, одразу зрозуміла, що гостю слід якнайскоріше відвести. Взагалі-то вони з юною мачухою ладнали, хоча зазвичай у Карини не дуже виходило із жінками дружити. І про що говорити з ними, не знала, та й недолюблювали її місцеві баби: чи то заздрили, чи то відчували її перевагу. Падчерка ж хоч і трохи старша була за мачуху, і красунею ніколи не вважалася, але боги наділили її вдачею доброю, незлобивою.

Дружину посадника звали князівським іменем – Ясномира. Від частих породин вона поглаждала і рано постаріла, але господинею в теремі Судислава була чудовою. Зараз Ясномира одразу провела несподівану гостю до затишної, обвішаної рушниками світлиці, кликнула прислужниць, велівши лазню Карині натопити, млинцями свіжими почастувати.

– А як відпочинеш, Каринонько, тоді й поговоримо трошки.

Карина майже забула, як це добре – бути жінкою княжого роду, багатого, нарочитою, коли всі навколо з ніг збиваються, бажаючи тобі догодити. І так приємно було після довгої дороги відчувати турботу про себе. Дівки-прислужниці в лазні її пропарили на семи травах, вимили, косу їй зачесали, шепочучись захоплено: «Ох і розкішна грива у гості, чорна мов сажа, шовковиста, довга». Одна тільки й наважилася запитати, чому Карина не обрізала, як належить удові, косу після смерті чоловіка. Але інші зацитькали її, боячись розгнівати хазяйську гостю.

Карину заможно вбрали: у сорочку з тонкого браного[55 - Бране полотно - ткане з мережками полотна з рельєфним візерунком у тон тканини або кольоровим.] полотна, поверх неї довгу сукню-ферязь[56 - Ферязь - старовинна жіноча сукня, що застібалася від горла до подолу на безліч гудзиків.] зі світлої шерсті з подолом, розшитим золотисто-коричневими візерунками. Волосся заплели і виклали на голові короною. Усе гадали, чи надягати жіночу кичку високу, чи як удові їй тільки плат належить. Карині вони набридли, і вона одіслала їх, лишившись простоволосою. Але трохи пізніше зайшла Ясномира і, побачивши її такою, без головного убору, мов дівчину незаміжню, подивилася докірливо. Ну гаразд, не відрізала Карина косу після Бोरигора, це можна пояснити, адже одразу Родимовою стала. Проте, оскільки голову не бажає покривати, отже, незаміжньою себе вважає, дає зрозуміти, що нового хазяїна принадити хоче. А про пристрась Судислава до Карини й раніше в Кописі поговорювали.

- Не можна тобі простоволосою, - неголосно, майже благально мовила Ясномира. - Дівки мої запримітили: непорожня ти. За звичаєм не маєш права красуватися, поки не обродишся.

Карина різко обернулася.

- Що, невже так помітно?

Ясномира посміхнулася. Не розуміла, чому гостя хмуриться. Хіба для жінки не найбільше щастя виношувати і народжувати дітей? Але Карина дедалі ставала тільки сумнішою. Знала, що цим гнівить прародителя Рода, але не любила послане ним дитя. Невідомо, чие...

Але про інше заговорила. Вона все про Торіра думала, тому насамперед запитала, як сприйняли волхви із сусіднього капища Перуна, що Копись Дирові віддано?

- А як їм це прийняти? Зачаїлися. Їхнє діло зараз молитися, щоб Громовержець урожай послав, напоїв у свій час землю дощем-грозою. Але те, що на Масницю до града ніхто з них не прийшов, - лихий знак.

Посадник Судислав навідався до родички надвечір. Увійшов, сопучи, - товстий, лисий. Сів на лавку, широко й незграбно розкарячивши ноги. Живіт над кованим поясом звисився, мов тісто на опарі. Карина дивилася на нього мовчки, але так, як мовчати вміла тільки вона. Мов княгиня. І посадник засовався на лавці. Виправдовуватися почав:

- Ну що я міг, Карино? Дир он околишні села грабував, кажучи, що припинить розбій тільки тоді, як я цей край під руку його віддам, у град впущу. І щодня, приходячи після набігу, клав під стінами Копися тіла родичів градських людей. Виття і плач стояли в Кописі. А Масниця ж уже настала. Необхідно було Весну стрічати. І я... Усі ми вирішили: бути нам під Диром. Родим - він де? Згубив Бोरигора, який умів воювати, інші ж воеводи-князі про свої роди тільки дбають. А в мене весняні торги скоро, треба про них думати. Ех! От і справляємо тепер учту велику разом, святкуємо.

Він говорив, а сам підсів і все намагався долоню на коліно їй покласти. Карина його пухку руку відтрутила. Слухала шум, що долітав знадвору:

завзятий спів, примовки скомороші, сміх. Судислав також прислухався. Навіть засміявся. Череву його так і заходило ходором. І знов до Карини ближче присунувся. Війнуло від нього пивним і цибуляним духом.

– Чуеш, Каринко, щойно ці, – мотнув він бородою убік, – відбудуть, я тебе дружиною своєю зроблю, за всіма правилами, привселюдно над водою проточною поведу. Ясномира нічого, згодиться. Ви ж із нею завжди ладнали. І навіть Родим не посміє зазіхати на тебе. Дира побоїться. А ти тут поживеш, дитя своє народиш. Мені сулож[57 – Сулож – за часів багатоженства на Русі головна законна дружина.] моя вже казала, що ти непорожня. Тож і народиш його під чоловіковою опікою, захищу його, вирощу біля себе.

«Ось і рости, – зло думала Карина. – А я піду. Щойно народжу, так і піду. І кичкою жони посадника мене не втримаєш. Я ж до Торіра подамся».

Вона думала про це увесь вечір, безсонно ворочаючись на м'якій перині. Її поселили в окремому покої з кам'янкою, з вискребеними стелинами, зі сволоком, обплетеним духмяними сухими травами. Так би й залишилася тут, скільки ще мусить поневірятися світом... Якби не Судислав. Та й не тільки через посадника надокучливого сумувала вона. Все про варяга свого думала. Ах, з'явився мов той вихор, навчив пристрасті Удової, зародив кохання в серці – і пощез.

«Допоможи мені, світла Ладі, – благала Карина. – Ти дала мені любов, не забирай же її тепер».

А Судислав не відступав. Навідував при кожній слушній нагоді. Ліз. Вона раз навіть відштовхнула його різко.

– Надто швидкий ти, посаднику. Почекай. Звикнутися мені дай.

Він оглядав її згори донизу.

– Почекаю, почекаю. Тільки ти поки тихенько сиди тут. Принишкни. Потерпи, не показуй своє личко ясне перед полянами київськими. Аж надто ці находники до баб охочі, не пропускають жодної. Он навіть Ульв у мене про тебе розпитував, хоча усім відомо, що Ульв живе відлюдьком, а ось для Дира свого і тебе витягнути може.

Дир. Від самої думки про нього Карину пересмикнуло. Ліпше вже вона дійсно Судиславу дістанеться. А Торір...

Коли обридлий посадник пішов, вона дозволила собі поплакати.

Дир із київськими воїнами вирішили пирувати в Кописі усі дні Масниці. Зранку зазвичай вирушали на лови, у дворах побіля терему чулися хвацький посвист, гавкіт собак, ляскання бичів, і ловчі веселою гурбою вирушали до лісу, розім'ятися після пирувань та поповнити запаси до столу, бо навіть у всіх коморах града припасів не вистачить, щоб нагодувати ораву гультіпак-переможців із Києва. А надвечір знову гудів терем, варили, пирували, пили.

Карина ці дні лишалася на самоті. Їй дали нитки і п'яльця, а коли вишивання набридало, вона відчиняла слюдяне віконце, дивилася, як метушаться у дворах тивуни[58 – Тивун – господарський управитель князя.],

ведуть обрахунок данини, яку зажадав Дир, як тягне челядь на вози поклажу, кружала воску, діжки меду, шкури, цілі оберемки хутряних шкурок. Не раз помічала Карина й одноокого Ульва, що походжав поміж возами. Він наглядав за зборами, а якось навіть зірвав із пояса батіг, шмагнув недбайливого тивуна. Судиславові люди не посміли втрутитися, понуро тулилися осторонь, похилявши голови.

Карина усе примічала. Стояла біля розчиненого віконця, вродлива й похмура, кутаючись у пухнасту сіру шаль. Люди у дворі, помітивши її, кланялися. Дехто знав, хто вона, а хтось і так бачив, що жінка ця не з послідуших. Дорога шаль, намисто сріблом на шиї блищить, волосся укладене короною, срібні півмісяці сережок вилискують у тон очей. І обличчя – значливе, не просте.

До Карини приставлено двох служниць-чорнявок, а коло дверей охоронця – молодого унія[59 – Уний – молодший дружинник.]. Не для варті поставлено, скоріше для послуг: дрова носити, воду, піч топити. І базікав без угаву, не звертаючи уваги на те, що чорнокоса красуня не надто дослухається до його балаканини. Подобалися йому руси київські, подобався їхній князь Дир. От де справжні витязі – і воювати вміють, і пирувати, пиво хмільне барилами цмулять, жінок так роз'яtringють, що й без волхвівських віщувань можна не сумніватися – усіх залишать непорожніми. Сам уний мріяв пристати до Дирових людей і гудив тих, хто ремствував проти киян.

– А що, й такі є? – нарешті розмикала вуста Карина.

Уний спльовував за звичкою на підлогу, але одразу ж розтирав плювок ногою.

– Та є сичі. Усе бурчать, лаються. Якби Судислав не стримував їх, ще невідомо, що й затіяли б. А того не розуміють, що бути під таким, як Дир, – сама вигода для них.

Карина одверталася від нього, знову поглядала у віконце. Іноді помічала скоморохів, що снували серед будівель. Це було зрозуміло, адже дні свят для них – найбільш вигідний час: на бенкети кличуть, у хатах пригощають. Тож і мандрують скоморохи від города до города, забави влаштовують, до людей чіпляються. Один із ряджених скоморохів чомусь привернув увагу молодій жінки. Високий, здавався особливо довготелесим через рогату козину личину, що закривала обличчя. Цей не стрибав, як інші, ходив, мовби таївся, під стріхами, навсібіч позираючи. І Карина ніби щось знайоме в його рухах та ході помітила. Навіть промайнула здогадка: чи не її це варяг? Побачила, що й скоморох на неї увагу звернув, часто поглядає в її бік з-під рогатої личини. Один раз, схоже, навіть кивнув. Скоморохи – вони народ зухвалий, але було в цьому кивку щось таке, що схвилювало Карину.

І вона не помилилася. Тільки подумала про дивного рядженого, як за дверима почулися кроки – дрібненькі, наче у дитини, але стелини зарипіли важко. Уний її саме дрова колоти пішов, і гість, не гаючи часу, швидко заскочив до неї.

Карина глянула холодно.

– Ану йди геть!

Перед нею стояв карлик-горбань у строкатому скоморошому вбранні. Обличчя мужиче, бородате, на зріст же ледве їй до пояса сягав. А ось у плечах широкий, міцний. Неприємний був горбань. Та не встигла Карина його випроводити – він двері рвучко захряснув.

– Здогадуєшся, хто послав мене?

І показав їй вже знайомий пояс із пряжкою. Торірів то був пояс.

– Бачу, що втямила. І велено мені передати тобі, щоб на учті сьогодні була. Там поясню все.

Горбань вислизнув, ніби й не було його.

Ясномиру дещо здивувало бажання гості вийти на люди.

– Що, невже так занудилася в закуті? Ой, дивися, Карино, ці кияни, як вип'ють, чіплятися почнуть, не відв'яжешся. Ну, добре. Біля себе посаджу, може, не чіпатимуть.

Щойно стемнішало, посадницький терем знову наповнився гамором, рухом, полиском вогнів. Повз Каринине віконце від господарських дворів котили діжі, несли оббіловані туші, бігала челядь з якимись горщиками, цебриками. Уний, зобов'язаний провести Карину, кудись запропастився, тож вона, не дочекавшись супроводу, пішла сама. Діставшись переходами до гридниці, що гула мов вулик, трохи сторопіла. Стояла осторонь, дивилася, як у дворі перед ганком зібралися люди, спостерігають за кулачним боем. Двоє оголених до пояса чоловіків билися люто, кров'ю харкали, падали, підіймалися, спльовуючи на пісок, яким було засипано двір. Глядачі галасували. Карина зрозуміла, що один із бійців був киянином, другий – із місцевих. Бачила, як розпалилися глядачі, вигуками свого підбадьорюючи. Upізнала в натовпі десятника Давила, злого, розлюченого, він перелаювався із київськими дружинниками.

Тут Каринову увагу відвернув уний, що з'явився ніби з-під землі.

– Пробач, хазяйко, за спізнення. Сестру я до самого Дира водив.

І повів по сходнях до гридниці, пробирався серед горлаючих, а сам усе розказував, як він насилу добився для сестри милості, щоб князь її таки помітив, сподівається тепер, що замовить дівчина і за брата слівце.

Карина ще й досі не бачила Дира, убивці її рідних. Поглянути на нього було цікаво, але й страшно. А ще думалось, що й Торір десь поруч. Адже не даремно звелів їй на бенкет прийти.

У приміщенні гридниці було димно, смерділо горілим жиром, соліннями, важким людським духом. Металося світло смолоскипів. Між розставленими уздовж стін довгими столами стрибали скоморохи, чувся передзвін бубнів, сміх, голоси. Карина одразу помітила, що найкращі місця за верхнім столом призначено для гостей. Але найголовніше місце, між посадником і Ульвом, було порожнє. Ульв – величезний, сивовусий, біловолосий, весь час позирав навкруги єдиним оком. Судислав же мав вигляд пригнічений, розгублений. Видно було, що посадник уже добряче захмелів, соболина шапка зсунулася на

потилицю, пазуха рудої шовкової сорочки розхристана мало не до пупа, на зарослих сивою шерстю грудях поблискувала дорога гривна[60 – Гривна – золота або срібна нашійна прикраса; також вважалася і грошовою одиницею на Русі у «безмонетний період».]

Нарешті Судислав помітив Карину, що стояла у дверях, засовався на місці. Потім показав убік. Вона зрозуміла, пішла туди, де за окремим столом сиділи дружини і доньки боярські. За знаком Ясномири жінки потіснилися. Карина помітила, що більшості з них, причепуреним, розрум'янілим від ідва й питва, подобалося сидіти тут. Вони сміялися, переморгувалися з гістьми. Якась гладка купчиха у кичці, що виблискувала бісером, налила Карині повний ківш браги, підсунула блюдо з кулеб'якою.

– Їж, пригощайся, красуне. Усі веселяться, і нам любо. А в мене сьогодні радість особлива: доньку я змовила за киянина. Обіцявся, як скресне Дніпро, прислати за нареченою лодію-насад[61 – Насад – великий човен з високими нашивними бортами, «насадами». (Прим. пер.)].

Скоморохи перекидалися, танцювали, співали:

Ой, гуляй, гуляй, гуляй,
Їж од пуза, випивай!
Дід по джбанику,
Отрок по кухлику,
Молодець ковшем,
А дівка гольцем...
Баба меду підлила,
Пісня по колу пішла.
Ой, гуляй, гуляй, гуляй...

Карина нарешті помітила знайомого карлика-горбаня: пика розмальована, на голові строкатий ковпак, сам скаче, дудить у ріжок. Він вправно виліз на плечі побратимові по ремеслу, закукурікав півнем. Навіть не вірилося, що цей карлик сьогодні приходив до неї такий похмурий і серйозний.

У цю мить серед учасників учти стався якийсь рух. Голови їх обернулися, усі дивилися у напрямі входу. Гладка купчиха відчутно штовхнула Карину в бік, кивнула високою кичкою.

– Дивися, князь Дир прийшов. Де б оцей охотливий до дівок не забавлявся, а свою чарку на бенкеті ніколи не пропустить.

Карина враз відчула, як холод ніби скував їй серце. Ось він, душогубець, убивця її рідні, Дир Кривавий, хазяїн і гість дорогий у Копись-граді. Виявилося, що вона вже бачила його на масничному гулянні, коли сани, що скотилися з гори, перекинулися, а він у цій купі якусь дівку по заголених стегнах ляскав. Тоді він здався їй простим розвеселим дружинником. Зараз же сила в ньому, владність відчувалися. Стоїть при вході, де народ відразу потіснився, ніби й не поспішає увійти, обіперся ліктем на одвірок. Руки на грудях схрестив, посміхається. Сам високий, кремезний, на широких грудях дорога кольчуга з дрібних кілець виблискує. На очі спадає червоно-рудий чуб, шия м'язиста, виголене підборіддя гордовито задерте догори.

Одноокий Ульв підвівся за столом, підняв ріг із пивом.

- Здоров'я Дира Київського!

Дир рушив уперед - рухався із граційністю небезпечного хижака. Навкруги вигукували, славили. Місцевий старійшина ступив назустріч, простягнув велику чашу-братину, щоб князь ушанував гостей. Чашники, підбігши, заходилися наливати в неї вино одразу з трьох бурдюків. Чаша ж бо величезна, з двома ручками у формі пташиних голови і хвоста. За звичаєм, з неї п'є найдорожчий гість, потім по колу пускають, виявляючи повагу і честь присутнім.

Князь підняв братину над головою, потім підніс до уст, відпив раз, ще раз, і ще. Голоси поступово змовкли, коли присутні зрозуміли, що Дир має намір сам осушити чашу. Це означало, що йому немає діла до присутніх, що він зневажає радимичів Кописі, які підкорилися йому. Але його люди, київські дружинники, мабуть, уже звикли до подібних витівок князя, знову почали сміятися, стукати чашами по столах. Дир усе пив, обливаючись, більше проливаючи, залишки ж взагалі вилив собі на голову. Стояв у калюжі вина, реготав. Але обличчя бояр - старійшин копиських - видовжилися, брови насупилися. Коли Дир недбало жбурнув чашникові посудину, багато хто з них взагалі повиходив з-за столів, попрямував до виходу. Хтось дійсно пішов геть, але багатьох повернули, усадили за столи насильно. Судислав сидів, похнюплено схиливши голову на руки, не підводячи очей.

Дир гукнув:

- Гей, гуслярі, грайте! Нехай дівки танцюють.

Жінки, хто охоче, хто злякано, покійно повиходили з-за столів. Узнявшись за руки, повели танок, навіть щось затягнули, заспівали серед гамору.

Карина залишилася на місці, серед літніх жінок. Бачила, як Дир, посміхаючись, дивиться на танечниць.

Поступово гамір стих, боярині вирівнялися, заспівали більш злагоджено, навіть заусміхалися.

У цю мить Карину щось штовхнуло в коліно. Спершу вона не звернула уваги, вирішивши, що це один із псів, що крутилися тут же, під столами. Але коли коліно під скатертиною стиснула чиясь рука, дівчина здригнулася, нахилилася. З-під столу на неї дивився недавній гість - горбань-скоморох.

- Ходи в танок. Дирові усміхайся. Але коли киянин розохотиться, забереш із собою в одрину[62 - Одрина - спальний покій.] не його, а Судислава-посадника.

Карина несподівано обурилася.

- Не хочу. Йди геть!

Погляд карлика став важким. Він знову показав їй пряжку-підкову від пояса Торіра.

- Слухайся! Володар твій передав наказ.

– Немає у мене володаря.

Але охнула, коли вістря вколело в живіт.

– Порішу, сучко, якщо закомизишся.

Карина судомно ковтнула слину. Карлик спопеляв її знизу гнівним поглядом. Сам не більший за дитину, а рука дорослого чоловіка, сильна. І крикнути не встигнеш. А обдурити, виказати... Невже Торір і справді вирішив змусити її під іншого йти. Міг...

Карина підвелася. Де їй подітися? Пішла. Взяла в танку одну з бояришень за руку.

Дівчата співали, виводили злагоджено. Спільний танок молоді сплітався візерунком, дівчата прослизали попід руками одна в одній, знову тягнулися вервечкою:

Ручайочку, ручайку,
Ти течеш, міняєшся...

Прослизаючи попід зчепленими руками, обходячи інших, Карина опинилася просто навпроти Дира. Він стояв, обіпершись ліктем на стільницю, очі каламутні, п'яні. Карина бачила його довгу сильну шию, міцний борлак[63 – Борлак – кадик. (Прим. ред.)]. Шия здавалася довшою через те, що його волосся з боків і ззаду, майже до потилиці, було зголене, тільки згори кучерявилися червоно-руді короткі завитки, а спереду спадали на перенісся довгим мокрим пасмом. Вилиці високі, ніс хижий, рот тонкогубий, жорсткий. Хоча й розтягнутий у вдоволеній посмішці.

«Стерв'ятник», – подумала Карина. І всміхнулася звабливо.

Танок розвернувся, вона більше не бачила князя, а коли знову стала з ним віч-на-віч, їхні погляди нарешті зустрілися і в очах князя щось промайнуло, руді брови ледь піднялися вгору.

Тепер, кружляючи в танку, вона раз у раз усміхалася йому, проходячи повз, заграючи, закусил губу, навіть підморгнути зважилася. Знала, що приваблива – у цій довгій струмливій сукні, із дзенькотливими скроневими підвісками, у коштовному намисті на високих грудях.

Дир раптом голосно заплескав у долоні. Дивився на неї. Ступнув крок уперед, п'яно хитнувся. Тут заплескали й інші, деякі з княжих дружинників перескакували через столи, обіймали дівчат, намагалися усадити поряд із собою. Дівчата – хто жартівливо ухилився, хто смиренно корився.

Дир рушив був до Карини, але скоморохи-гудошники враз налетіли, наскочили на нього; застрибали довкруг, затріщали торохкалами, заграли на ріжках. Князь, п'яно сміючись, розштовхував їх, але хтось, тицьнувши йому в руку ковша з брагою, утримав, відвернув.

А Карина вже пройшла до посадника, схилилася, ледь обійняла, провела рукою по його спітнілих грудях. Шепотіла у волохате вухо:

– Відведи мене, Судиславчику, пригорни, приголуб, але Дирові не віддавай. Твоею тільки буду.

Судислав аж здригнувся, заусміхався дурнувато.

Дир, загубивши її в натовпі, озирався, п'яно сміючись. Але раптом помітив, як посадник уже накриває чорноволосу красуню своїм парчевим опашнем[64 – Опашень – старовинний просторий довгополий каптан із короткими широкими рукавами.], виводить геть. Навкруги усе скакали скоморохи, від столів чулися здравниці, верескливий жіночий сміх.

Судислав у першому ж переході притис Карину до дощатої стіни, шумно дихаючи, почав слинити шию.

– Каринько, сонечко мое, зіронько ясна...

Був він трохи нижчий за неї, тикався, груди тискав.

– Вітерцеві подути на тебе не дам!

А вона розширеними очима дивилася, як виникла за ними в напівтемному переході висока пряма постать із козиною личиною. Мотнула рогатою головою, немов указуючи: мовляв, далі веде.

Вона й вела, майже тягнула розімлілого Судислава. Той усе лапав її, бурмотів зворушливо:

– Ніжки у тебе он які, задок який... Дух перехоплює! Де треба – тоненька, де треба – гладенька...

Карина боялася розплакатись. Але тепер рогата тінь увесь час ішла за ними назирці. Судислав же нічого не помічав, окрім ніжного тіла, що звивалося в його руках.

Двері до одрини слухняно відчинилися на змашених завісах. У Судислава геть урвався терпець – повалив її просто на підлогу, задрав поділ. А вона бачила, як у дверному отворі виникла рогата постать, скинула личину. Показалися розсипане світле волосся, злобне зосереджене обличчя Торіра. На щоках – щетина, ніздрі тріпотять, блакитні очі примружені. Але немов і не дивився, як поруч його полюбовниці домагаються, спокійно надягнув на голову металевий шолом з личиною і прорізами для очей. То оглядався нетерпляче на прохід, то дивився на Судислава з Кариною, що борюкалися внизу. У руці тримав секиру з довгим держалном, ним він злегка поплескував себе по халяві чобота.

У Карини від образи і приниження все розпливалося у пелені сліз. Не витримавши, відштовхнула посадника, навіть ногою штовхнула грубо, почала стягувати розхристану пазуху.

– Та що ж це ти, Каринько? – сторопів Судислав.

І тільки тут помітив воїна, що стояв поруч. І скрикнути не встиг, так швидко Торір опустив на його голову секиру. Тільки хруснуло, кров і мозок

так і чвиркнули навсібіч. Карина застогнала крізь стиснуті зуби, почала нервово стирати з себе теплі гидотні сліди-пательки.

– Поспішили, – скоріше собі, ніж їй, сказав Торір. Але прислухався і посміхнувся, жадно блиснувши зубами з-під залізної напівмаски. – Та ж ні, якраз вчасно вийшло.

І відскочив за дверну занавіску.

Карина не встигла нічого зрозуміти, аж тут в отворі виник Дир. Охнув здивовано. І все. Глухо стукнуло, очі князеві закотилися під лоба, і він посунувся на підлогу від удару обухом секири в потилицю.

А Торір уже підняв Карину, струснув.

– Ну, ну, молодець. Усе правильно виконала. А тепер головне: біжи у гридницю до учтувальників, кричи, голоси, що Дир Київський зарубав Судислава. Ну ж бо, хутчіш!

І вона побігла. Навіть не тому, що підкорилася, просто була нажахана, з ляку мчала швидко, беззвучно. Так і вибігла на Давила та ще трьох кметів градських, які стояли біля входу до гридниці – розпатлана, розхристана, уся забруднена кров'ю.

Вони розслаблено стояли з чашами в руках. І хоча були в кольчугах, але шоломи зняли, просто стояли, перемовлялися. Та так і уклакли, дивлячись на неї.

– Присягаюся душами праотців!... – немов видихнув Давило. – Карино... Що сталося?

Схлипуючи, вона трусилася, немов у пропасниці.

– Судислав... Там... Князь Дир...

– Та не бекай, як вівця! Що з посадником града? Чия кров на тобі?

– Судиславова, мертвий він...

У Давила засмикалося обличчя, ніздрі розширилися від шумного зітхання. Відкинув чашу.

– Та-ак... Я ж нутром чув, що лихо буде. Як знав!

Його кметі брудно залаялись, а він схопив Карину, грубо поволик у гридницю. Розштовхав тих, що юрилися біля входу.

Шум, дим, запахи тепла, поту, наїдків. Давило заштовхнув її й майже шпурнув уперед. Вона впала, одєжина сповзла, оголяючи забризкане кров'ю тіло.

– Дивіться, чесні кописці! – гримів Давило. – Дивіться, добрі люди! Немає більше нашого виборного голови. Убив його вовк київський заради баби. Кинувся за ним і порішив.

«Хоча б не я це сказала, і то добре», – якимось втомлено подумала Карина. Вона боялася вимовити це прилюдно. Розуміла, що Торір зрадив її, підставив свиню. Зробив свідком того, чого не було.

У грідниці раптом запала тиша. Але зараз же загомоніли всі разом. Закричали:

– Убивці, таті, находники! Розбій творять, за добро кров'ю платять.

За верхнім столом підхопився Ульв. Навіть важке крісло за ним упало.

– Що меле цей пес? Що наговорила ця сука? Де князь? Сам нехай скаже.

Та в цю мить у стіл перед ним устромила сулиця[65 – Сулиця – короткий металевий спис, дротик.]. Ніхто й не помітив, чия рука її кинула. Але це стало немов сигналом.

– Бий за Судислава! Бий русь-киян!

І крики, зойки, брязкіт булату, посуду, шипіння вогню, нестямний вереск жінок, прокляття, лайка, стогони.

Карина виповзла з-під тіла, що рухнуло на неї згори. Поряд із нею з гуркотом перекинувся стіл, покотився посуд, у коліна впилися черепки потрошених мисок. Люди зчепилися, топтали по недоїдках, заходилися від гавкату пси.

Перелякані жінки кинулися до виходу, звискуючи, відскочили, коли й там зчинилася сутичка. Ось і Ясномира раптом впала зі здивованим обличчям, з-під позолоченої кички пробився струмочок крові. Якийсь київський полянин рухнув – у горло йому вчепився пес. Декілька воїнів з мечами наголо кинулися на Ульва. Але той ухилився, шпурнув у них величезну супницю, окостом оглушив того, хто підбіг ближче. Вигадавши момент, поспішив до вікна, вибив його ногою і вистрибнув надвір.

– Де Дир? – долетів його дикий крик. – Князь де?

– Бий русь-киян! Рубай находників!

А потім потягло ідким димом. Звідусіль кричали: «Горимо! Горимо!»

Хтось підхопив Карину під лікоть, потяг за собою крізь натовп, розіштовхуючи людей, що металися в диму. Торір. Страшний, вишкірений з-під личини, рубав секирою всіх, кого бачив. Тільки кров чвиркала й стогнали поранені.

Вже надворі відштовхнув її подалі. І Карина почула знайомий, хрипкий від напруги рик:

– Геть утікай! Іди з города. Приречений він, як і всі, хто тут.

Він кинувся геть, але вона мимохіть побігла слідом. А Торір раптом скочив на якусь колоду, засвистів голосно, несамовито. І зараз же крізь натовп,

душачи й перекидаючи людей, винісся до нього ігренивий Малага. Торіп учепився в його загривок, з ходу злетів у сідло. І тут же рубонув згори когось. Кричав з диким риком:

– Бий Дирових псів! Не прощати пожежі града, не прощати смерті Судиславової! Бий!..

Карина продиралася крізь розбурханий натовп. Спіткнулася, впала. У полиску вогнів зовсім поряд побачила знайомого уного, його застигли розплючені очі. І завершала, немов тільки тепер злякалася. Кинулася бігти, налетіла на стіну зрубу, сіла під ним просто на мокрий сніг.

Довкруги коїлося щось неймовірне. Звідкись набігли ратники-радимичі, багато, немов тільки й вичікували, щоб із киянами зчепитися. І ще хтось був. Карина не могла зрозуміти, звідки їх стільки взялося – верхівців із палаючими смолоскипами в руках. Кидали вогонь на високі покрівлі, димом густим потягло. Крізь його клуби то там, то тут вигулькували язики полум'я. У спалахах вогнів картина бійні здавалася особливо страшною.

У цій колотнечі все ж можна було розрізнити гурт дружинників-киян. Вони відбивалися вміло, стояли пліч-о-пліч, спиною до спини, билися так, що тільки тіла падали, а кияни навіть тіснили нападаючих. І верховодив над ними Ульв.

– Князя шукайте! Дира Київського!

Зі свого укриття Карина бачила, як цей варяг зітнувся з десятником Давилом. Сипалися удари, тріщали щити. Потім раптом зчепилися, немов обійнявшись. І враз Давило впав на коліна. Ланки кольчуги посипалися, а зі спини вилізло довге лезо Ульвового меча.

Той відпихнув тіло переможеного ногою. Знову загукав:

– Дир! Де Дир?

І кинувся, побіг кудись. Ураз його воїни, як вівці, що втратили пастуха, розсипалися, хто куди, порушили лад. На них наскакували, тіснили. Рубали жорстоко.

А звідкись знову й знову вривалися в натовп невідомі зоружені вершники. Рубали, палили, кричали:

– За нас Перун! Допоможи, Громовержцю, спопели, знищ город зрадників землі радимичів. Пали!

Перед Кариною у полисках пожежі несподівано виник карлик-скоморох. Вона злякалася його, закричала.

– Чого кричиш, дурна? Забирайся із града.

І навіть штовхнув, змушуючи підвестися.

Вона метнулася, чи то бігла, чи йшла, чіпляючись за колоди стін. У диму, серед полум'я, що рвалося в небо, розрізнила постаті волхвів – у білому

вбранні, з гривами волосся, що розвівалося на вітрі, з довжелезними – мало не до колін – бородами, немов примари. Волхви йшли, оточені кільцем воїнів, подаючи знаки розгубленим людям, що метушилися безладно. Навколо них, під захистом воїнів, уже збиралися діти, жінки з дітьми на руках, отроки, мужі розперезані, розхристані, в довгих сорочках. І під рукою волхвів усі рухалися в одному напрямі, у напрямі міської брами.

Карина спробувала була прилучитися до гурту, але тут щось сталося. Велика група киян, що з'явилася раптово з-за рогу, напала на біженців, зчепилася з охоронцями волхвів. Люди кинулися врозтіч. А розпалені київські дружинники натискали, гукаючи:

– Бий радимичів! Мстися за Дира!

Карина знов побігла геть, металася серед переходів. Огинаючи якусь будову, трохи не налетіла на Ульва, який майже тягнув ослаблого Дира. Вони не звернули уваги на жінку, що виникла поруч, зате, коли у провулку їх наздогнав воїн з мечем, Ульв відреагував миттєво. Ухилився, відбив випад, сам завдав єдиного різючого удару.

Чомусь Карина попленталася услід. Немов сподіваючись на їхній захист. Ульв ще двічі вправно відбивався від нападників. З останнім йому було нелегко впоратися. Залишивши Дира, який одразу зсунувся на землю, Ульв рубався вправно, відтісняючи ворога. І ніби тільки зараз помітив побіля себе дівчину.

– Князя допомагай тягнути, дурепо!

Він штовхнув її до Дира, але тут у відблиску пожежі все ж розгледів.

– Ах ти, тварюко... Через тебе все.

Вона позадкувала, побачивши його занесену для удару руку. «От і все», – промайнуло в голові, а сама, немов зачарована, дивилася, як зблиснув прикро-червоним його клинок.

Та меч не встиг опуститися – з диму несподівано виник вершник, збив Ульва так, що той тільки охнув, відлетівши і випустивши меча. А вершник, страшний, у шоломі, що виблискував личиною, вже гуркотів копитами зовсім поряд. Карина впізнала Торіра. Та він ніби й не бачив її. Дивився на Дира, що повільно зводився на ноги. Карина навіть подумала: ось зараз уб'є наворопник князя.

Але Торір притримав коня. Поглянув зверху вниз на князя.

– Дивися, Дире, – він показав на заграву навкруги. – Дивися і знай: так зникне усе, що назвеш своїм. Нічого не буде твого, голим залишишся, марно життя проживеш. І тоді я прийду, щоб убити тебе. Чи чуєш мене, виродку?!

Дир дивився на страшного вершника розгублено. Десь збоку волав Ульв:

– Дире, я зараз, Дире!..

Але Торір уже розвернув Малагу, поїхав геть. Дир ошаліло дивився йому вслід. Карина також. Потім опам'яталася, побігла навздогін.

– А я? Як же я?

Навкруги вирувало полум'я. Повз молоду жінку з виском пробігла велика свиня, збивши її з ніг. Карина насилу підвелася, послизнувшись, побігла далі. Але вже упустила Торіра з очей. Зате змогла нарешті визначити, де вона зараз – майже біля самої міської брами. Потрібно було вибиратися звідси за будь-яку ціну.

Біля брамних веж її підхопив потік біженців, серед товкотнечі вона протислася в розкриті стулки біля остроколу. Тиснява там була страшна, а в натовпі на мосту її взагалі притисли до поручнів так, що мало не задихнулася. І відчула в собі тупий ниючий біль. Але зараз про те не думалось. Відштовхуючи когось, чіпляючись за ті ж поручні, вона все ж дісталася іншого боку. І зрозуміла нарешті, куди біжить натовп.

На освітленому загравою пожежі відкритому просторі передгороддя стояли волхви, дивилися на вогонь. Поруч зібралися воїни з радимицьких родів, у хутряних накидках, у шоломах, з довгими копіями. Люди, що покинули град, крмилися навколо них, дивилися, як горить місто, багато які з жінок голосили, але ті ж волхви заспокоювали натовп, навіть надавали допомогу, поїли чимось, давали одяг.

«А Копись же знищили за їхнім велінням», – зрозуміла Карина. І чомусь стало їй сумно. Не було бажання йти під покровительство тих, хто затіяв усе це. І її вряг був чи не найбільшим причинцем цього людського лиха.

Тут вона знову побачила його. Торір сидів на коні біля волхвів, яскраво освітлений загравою пожежі. Він щось говорив волхвам, потім розвернув Малагу, поїхав геть – легко і спокійно, ніби й не після бою. Закрите личиною обличчя повернув у бік палаючого града. Його личина у полисках вогню здавалася жакливою маскою з дірками для очей.

Карина дивилась на нього і на якусь мить, здавалося, зненавиділа. Але тільки на мить. А потім раптом згадала, як вони зустрілися, як він урятував її, яким ніжним був. І защеміло, забилося нерозважне серце.

– Торіре! – загукала вона. – Торшо мій!

Ззаду аж гуло полум'я, попереду гомонів натовп, чувся урочистий обрядовий спів волхвів, що славили покровителя Перуна. Навряд щоб Торір почув крізь цей гамір Каринин голос. Він їхав геть, рухався схилом убік закутого кригою пустельного Дніпра, що нагадував зараз крижану рівнину. Ось він в'їхав на кригу, притримав коня, перейшовши з рисі на тиху ступу, рушив до протилежного берега.

Карина не знала, задля чого біжить за ним. На кожному кроці відчувала ниючий біль у попереку, але не сповільнила кроків, кликала його. Найбільше вона боялася зараз, що Торір поїде, і тоді Доля[66 – Доля – персоніфікація щастя, удачі у слов'янській міфології.] ніколи більше їх не зведе.

Рухаючись в обхід градського валу, вона не встигала наздогнати його, тож подерлася найкрутішим схилом, сподіваючись у такий спосіб дістатися кручі, під якою мав проїхати варяг. Так вона й лізла, угрузаючи по коліна у снігові замети, іноді обтираючи жменями снігу розпашіле лице. Снігові пласти небезпечно сповзали, вона чіплялася за них, не звертаючи уваги на біль у тілі.

Варяг їхав крижаним панцирем повільно і обережно. Карина ж, навпаки, поспішала.

– Торіре! Любий, не залишай мене! Не смій!..

Її волосся розметалося, вона досадливо прибирала його з обличчя, ковзалося, іноді лізла рачки, потім знову підводилася і поспішала.

– Торіре!

О пресвітлі боги! Він усе ж почув її, озирнувся. Притримав коня.

– Торіре, я тут!

Сніг по-зрадницькому вислизав із-під ніг. А серце вже охопила раптова радість. Засміялася щасливо, бачачи, як він розвернув Малагу, іде до неї. Здається, щось гукав, махнув рукою. Жест такий, немов наказував повернутися. Та нізащо у світі!

І тут сніг обрушився, і вона втратила рівновагу. Ковзала, падала, перекинулася через голову. Впала.

Сильно забившись боком, Карина охнула. Якийсь час вона лежала нерухомо, оглушена болем. Потім спробувала підвестися. І зціпила зуби, щоб не завити, завалилася, як у корчах, на спину. Стогін вирвався, коли немов заступом ударило в низ живота, ніби сталевими кігтями рвонуло поперек.

Під головою застугоніла земля. Не земля – лід твердий. Хтось був поряд, але вона в першу мить нічого не тямилася. Було так боляче. Застогнала, коли сильні руки підвели її.

– Карино! Прокляття!.. Голубко моя, що з тобою? Тобі боляче? Та чи ти чуєш мене?

Давно він не говорив із нею так... ніжно, схвильовано, бережливо. Їй ніби аж легше стало.

– Поїхати сам хотів... Мене кинути.

Вона спробувала усміхнутися, але вийшла не усмішка – гримаса.

– Що з тобою?

Він обмацував її боки, руки, плечі, але вона вже зрозуміла, що з нею. Тоді він підняв її на руки, поніс.

– Зараз до волхвів тебе відвезу. Вони підлікують.

- Ні!

Вона ще на щось сподівалася.

- Я просто дуже забилася. Бачиш, можу підвестися.

Карина панічно боялася, що він залишить її у волхвів. Ліпше перетерпіти, поїхати з ним чимдалі, так щоб йому не було сенсу повертатися, навіть коли зрозуміє, що з нею.

Вона змогла триматися за луку сідла, коли він посадив її верхи. Навіть біль здався не таким сильним, якби... Вона відчула, як по ногах потекло тепло. А Торір говорив, ведучи на повіді Малагу:

- Ну що ж ти наробила, моя свавільна, необачна дівчинко? Чому мене не слухаєш? Я ж переговорив з волхвами, прийняли б тебе. А ти...

Вона тільки дивилася вперед, закусивши губу. Темний, порослий лісом протилежний берег наближався, а заграва позаду здавалася все дрібнішою. Карина змогла витерпіти усю переправу, навіть коли варят увійшов під дерева.

І тут біль, що на якийсь час, здавалось, ущух, раптом нахлинув з новою силою - так люто, що Карина вигнулася, застогнала. По ногах текла кров, і кожен крок коня віддавався в усьому тілі.

Торір кинувся до неї й нарешті все побачив.

- Та ти вся у крові!

І вона наважилася:

- Торіре... Допоможи мені. Відвези до жінки. До повитухи. Я...

Біль став таким нестерпним, що вона не змогла більше стримуватися. Закричала, похилилася в сідлі. Відчула, як Торір підхопив її. І все. А далі її накрила глуха рятівна темрява.

Розділ 4

- А йшов би ти, голубе, звідси, - мовила стара. - Не годиться чоловікові бути там, де жінка від плода вивільняється.

Світлі очі старої під чорним платом здавалися майже білястими. Погляд моторошний і владний.

Торір слухняно вийшов. Він і сам уже зрозумів, що сталося з Кариною. Він несподівано для себе вельми злякався за неї. І це недобре. Він не мусить

ні до кого прив'язуватися. Він – вовк-одинак. І в тій справі, яку він для себе обрав, не повинно бути місця ні прихильності, ні довірі.

Біля Торіра з'явилося якесь тендітне, кульгавеньке дівча – служка баби-знахарки. Вона провела його до невеликого хлівця, де ледве стало місця, щоб поставити Малагу. Варяг повільно розсідлав коня, насипав вівса в годівний мішечок і підвісив коневі до морди. Сам рухався повільно, стомлено. Так завжди буває після бою, та ще починаєш відчувати біль від забиттів, ран, порізів. Дівчина-служка при світлі олійного каганчика обробляла його рани, шепотіла замовляння. Еге ж, дісталось йому сьогодні: поріз над коліном кровоточив, саднили численні забиті місця, особливо ті, де від ударів кольчуга повпиналася в тіло, і тепер пекло, немов вогнем. Тоді, у розпалі бою, він нічого не помічав, але волхви передбачливо порадили, щоб їхав за річку, до знахарки Енеї. Мовляв, вона огляне й допоможе, якщо потрібно, та й відпочити йому не завадить після всього. А вийшло, що він до знахарки свою дівку привіз, просив уже не за себе, а за неї. Про одне благав: щоб їй допомогла. А з ним і її учениця дасть раду. Він що... З ним усе гаразд.

І ось тепер, після перев'язки, не відпочивати, не відсипатися пішов, а сидить під знахарчиною хижкою на колоді, здригається, немов не рабу прибудну привіз, а мало не дружину, з якою зі шлюбної чаші привселюдно пив.

Дружину... Торір зневажливо гмикнув. Згадав, як нещодавно розсердився, побачивши, як вона бігла за ним, розпатлана, кричала. Адже він уже був домовився про неї з волхвами, що приймуть її, не покривдять. Волхви не заперечували, а дізнавшись, за кого просить, навіть озвалися про Бोरигорову вдовицю прихильно, шанобливо. А вона усі його плани сплутала, за ним пішла. Нащо вона йому? Тільки тягар. Але й усолода... така усолода втіхами, що й переповісти важко. Тому й розвернув назад Малагу. Думав, якщо не брати із собою, то хоч попрощатися по-людськи. А вийшло, що узяв. Та і як не взяти, коли вона мало не розбилася у нього на очах. Ат, дурненька Карина, дурненька... Хоча волхви і вважають її за розумницю. Та й для їхнього плану з Кописем вона он як придалася.

До розгрому Копися вони підготувалися заздалегідь. Але треба було, щоб колотнеча в самому граді почалася, ніби й без участі служителів. Адже відомий закон волхвів – у справи мирські не втручатися. А якщо вже втручатися, то тільки за нагальної потреби. Ось і був потрібен привід. А вони наперед усе обмірковували і обговорили, підготувалися як слід, і з князями-старшинами місцевими змовилися, рать по округах зібрали, добре, що охочих поквитатися з Дировими псами було більше, ніж треба. А привід... Приводом стала Карина. Хоча волхви й сумнівалися, що така, як вона, послухається. Адже всім відомо – Карина княгинєю була, самого Бोरигора в кулаці тримала. Лише Торір не сумнівався, знав, що не підведе його чорнокося красуня. Так і вийшло. Щоправда, карлик Горух казав: довелося страху нагнати на норовливу княгиню.

Зі знахарчиної хижки долинув стогін. Потім скрик. Знову стогін. Чулося, як бурмоче щось Енея. Щось стукало, дзвякало металевим холодом. Торір тріпнувся. Підвівся, заходив по двору, кружляючи до плоту і назад. Іноді бачив у темному небі полиски далекої заграви – то за річкою все ще догоряв Копись. Але це вже в минулому. З цим він упорався. І тепер він на цьому

березі, у краю дреговичів. Йому про це думати потрібно, а він... Він усе про Карину, про цю черевату хвилюється. Причому черевату не від нього, а невідомо від кого. Сказала ж Енея, що реченець великий. Значить, не може бути це дитя його. А запитати Карину – так, мабуть, не зізнається. Адже напевно думала, як це у жінок заведено, байстря своє на нього повісити.

Вже зовсім розвиднилося, коли скрипнули двері й на порозі з'явилася худа, згорблена постать знахарки.

– Усе, хоробре. Що можна було зробити – зроблено. І якщо вогневиця-лихоманка не зжере твою милу та не стече вона кров'ю – жива буде.

У напівтемряві хижки пахло утробно, кров'ю пахло. Карина безсило покоїлася на лежанці. Обличчя бліде, коса до підлоги звисилася, до скронь прилипли мокрі пасомка. Її трясла лихоманка, проймав дроз. Енея їй на живіт грудки льодяні укладала, читала півголосом замовляння-заклинання.

Карина пролежала непритомною майже добу. То вогнем горіла, то тремтіла вся. А то затихала так, що Торір схвилювано схилявся над нею, прислухаючись: чи дихає?

Вона опритомніла тихо. Він тільки помітив, що дивиться на нього сяючими очима.

– Торшо... Прости мені. І дякую, що не залишив, соколе мій ясний.

А надвечір знов пропасниця. Марила. Проте вже за кілька днів кровотеча у Карини припинилася. Енею це заспокоїло. Сказала варягові:

– Вона у тебе сильна. Вичухається.

Але їхати Торір вирішив, тільки коли знахарка остаточно переконалася, що Карина йде на поправку. Вона тепер багато спала, їла з апетитом. Торір сумно дивився на її змарніле обличчя. Про те, від кого вона носила, так і не запитав. Навпаки, ніжний був, уважний. Але одного разу, коли молода жінка заснула в полуденну годину, пішов сідлати Малагу, вивів коня до загорожі.

Стара Енея вийшла провести.

– Даремно ти так поспішаєш їхати, витязю. Тобі й самому зцілитися не завадило б.

Він спочатку не зрозумів. Адже всі садна й порізи його зажили, затягнулися. Але стара не те мала на увазі.

– Душа у тебе хвора, не тіло. Бачу, Чорнобог[67 – Чорнобог – один з темних богів у давніх слов'ян.] заразив тебе ненавистю та люттю, зло тебе сповнює. А вона, – вказала Енея на хижку, де залишилася Карина, – вона зцілення твое.

Обличчя варяга стало ще більш замкненим. Мовчки розплатився з Енеєю кунами[68 – Куна – хутро куниці, грошова одиниця в Київській Русі.]. Знахаркам належить платити. Щоправда, на Карині було багате срібне

намісто, але у Торіра рука не піднялася, щоб обібрати її. Заплатив із власного статку. Велів Енеї оберігати і лікувати Карину, скільки буде потрібно. Знахарка кивнула. Більше не вмовляла чужинця затриматися. А він поїхав і все міркував над знахарчиними словами. Але тільки міцніше стискав щелепи.

«Нехай усе залишається, як є. Моя злість – моя ж і сила. Доки не помщуся – життя не матиме сенсу. А Карина... Видно, не судилося. Та така, як вона, не пропаде».

До першого в землях дреговичів капища він доїхав за підказками Енеї. Послухав, про що йому місцеві волхви повідали. Дізнався, що в цьому краї київські князі велику силу набрали. Уже років десять-дванадцять, як беруть із дреговичів данину. Дреговичі за вдачею народ спокійний, поступливий. Кажуть, що в жилах у них тече не кров – вода болотяна. Та й самі вони живуть посеред боліт, їздять серед боліт, полюють на болотах. Навіть сама назва їхня – дреговичі – від давнього «дрегва», тобто «болото», походить. Проте, попри всю їхню миролюбність і неспішність, довгий час їх нікому під себе взяти не вдавалося. Славилися вони невразливими, оскільки їхні землі та ліси непрохідні для чужаків, тільки місцеві знали стежки серед заводей і трясовин. Але тут уже не можна заперечити, що князі-варяги були кмітливими. У самий глибокі землі дреговичів, у болота, вони не полізли. Просто увійшли на лодіях у гирло великої річки Прип'яті, що протікає на межі земель племені, і зайняли їхні торгові погости. Дреговичі хоча й жили у глушині, проте на торги-міни до річкового шляху сходилися, без цього жодному племені не прожити. Ось Аскольд із Диром, заволодівши торговими місцями дрегви, літо їх пограбували, друге, а потім і мирову запропонували. Не будуть, мовляв, вони більше кривду вчиняти племенам болотяним, а навіть беруться обороняти їх від одвічних ворогів – диких деревлян, що живуть за Прип'яттю. Але за умови, що дреговичі владу Києва визнають, на полуддя приймуть і візьмуть на себе обов'язок дань платити. Данину спочатку призначили легку, але з кожним роком збільшували. І покірна дрегва терпіла. Слов'янські люди взагалі швидко до всього звикають. А найбільш меткі з дреговичів навіть на торги до стольного полянського града почали їздити. Жителі на болотах не бідні: і тури дужі в їх краю водяться, і бобри та інший звір хутрянний, і ведмеді бродять, борті в їхніх лісах сочаться медом. Що вже й казати про болотяну руду, яка завжди в ціні та з якої ковалі-умільці кують усе: від земельних лемешів до добрих мечів-гартованців. Отож було чим полян порадувати. Аскольд же з Диром слова не зламали: поставили на берегах межі – Прип'яті – добротні городи-кріпості, оберігали дреговичів од набігів деревлян. Наскільки могли, оберігали. Адже деревляни люті й напористі. Для них розбійництво – одне з головних ремесел. Вони навіть околиці Києва грабувати наважувалися.

Ось у такому краю опинився тепер Торір, наворопник Олегів. Зумів зацікавити волхвів на капищі, і вони, коли настав час, дали йому провідника, щоб до Прип'яті вивів. Але час цей настав не одразу. Весна з таненням снігів затримала його надовго, та й уже коли в дорогу вирушив, пересувався болотяним краєм не так швидко, як сподівався. У землях дрегви й пішому пройти важко, не те що кінному проїхати. Текло в місцевих лісах безліч річок із багnistими берегами і заводями, а малих струмків та річечок було стільки, що годі й злічити. Під час весняних повеней вони виходили з берегів, зливаючись у суцільне водяне поле в лісах. Тож Торіру з Малагою доводилося не так їхати, як плисти на довгому човні-плоскодонці.

І все лісами, де нескінченно стояла вода, темна, нерухома, з хижками на палях, що зрідка здіймалися над водою, та ще зроблені з колод гаті іноді сполучали поодинокі острівці, де ховалися капища.

На таких капищах жерці-волхви з якимось подивом прислухалися до слів посланця великих перунників із півночі. Звичайно, їм хотілося б вивищити Перуна Громовержця над іншими богами, а для цього прислужитись трохи. Хіба трохи? Аж видовжувалися обличчя волхвів. Та щоб позбутися влади Аскольда і Дира, здавалося, потрібно буде і небо, і землю перевернути.

Торіра дратували їхні сумовиті, розгублені обличчя, їхні сумніви, боязкість. Та й капища Перуна тут були поганенькі, бідні. Не надто, видно, шанували бога війни і грому болотяні дреговичі. Більше молилися Сварогу – богові вогню, молилися Велесу, Роду, Сонцю-Хоросу, але понад усе шанували всяку нежить лісову: лісовиків, водяників та болотяників. Звично їм так було, іншого й уявити не могли. Але до посланця ставилися з повагою, давали провідників. От тільки, казали, нехай вода спаде. А коли спаде? Весняна повинь була саме в розпалі, перелітні птахи летіли зграями, гніздилися в заводях. Заводі ж були скрізь, куди не кинеш оком.

До великої річки Прип'яті варяг дістався тільки у другій половині квітня. Завантажилися з конем у довгу лодію, вирушили проти течії, тримаючись ближче до північного берега – берега дреговичів. На протилежному ж березі хазяйнували люті деревляни. Торірові веслярі підозріло косували в той бік.

– Вода спадає. Поганий час. Час, коли від деревлян якраз можна сподіватися набігу.

Але поки що все було тихо. Та все ж веслярі просувалися обережно своєю стороною річки. Іноді їх окликали з берега. Доводилося причалювати. А не причалиш, зараз же з десятків човнів охоронних услід кинуться, засвистять стріли з риб'ячою отрутою. Однак волхв-супровідник заспокоював місцевих. Волхви – люди мирні, їхня справа з богами спілкуватися, через те й шанують їх. Часто навіть у гості запрошували. Торіра ці зупинки в дорозі тільки дратували. Та на одне звернув увагу: його дреговичі не знали, а ось про коня його прочули. У якихось поселеннях старійшини починали навіть торгуватися, бажаючи прикупити собі такого рідкісного скакуна. Але волхв-супровідник виявився кмітливим. Придумав байку, що, мовляв, коня веземо у великий дреговичів град Туров[69 – Місто Київської землі на правому березі р. Прип'ять, нині – м. Туров на Гомельщині (Білорусь). (Прим. пер.)], щоб віддати на жертву богам. Після таких слів уже ніхто надокучати з торгом не наважувався. І тільки тоді до чужоземця придивлятися починали. Торір, аби не привертати зайвої уваги, уклав обладунки в бесаги, сам же убрався, як дрегович: у простий одяг із серм'яги, у безрукавку з чорної повсті, оздоблену по краю яскравими візерунками. Ноги взув у постоли місцевого крою, бороду не голив, а волосся округ голови обхопив стьождою. Та все одно чужинця в ньому розпізнавали, а гостеві тут – головна шана. І до вогню ближче посажать, і почастують смачнішим, і дівку вродливішу підкладуть. Торіра це навіть розчулювало. Подобався йому місцевий люд своєю відкритістю, простотою та щедрістю.

Та коли почали з'являтися гостроколи-кріпості полян київських, Торір звелів просуватися обережніше. Пливли тепер переважно ночами, але веслярі

в лодії все одно кланялися навіть остроколам, що темніли в сутінках, виявляючи повагу.

У град Туров вони прибули, коли настав час влаштовувати велике свято на честь водяника великої Прип'яті. Туров виявився найбільшою з фортець, які Торіру довелося бачити у землях дреговичів. Височів він над річкою на величезному валу, остроколи стояли у два ряди, обсмолені, чорні, щоб дерево не псувалося від негоди. А навкруги розкинулися слобідки ремісників і торговців, селянські й рибальські хижки. На свято сюди зібралося чимало люду, навіть з лісових селищ поприходили. Із рублених веж града на них спокійно поглядали воїни-поляни, усі в добротних обладунках, гостроверхих шоломах, з довгими копіями. Торговці намагалися розташувати свої рундучки поближче до града, закликали киян. Худобу підводили, пропонували діжки з медом, інші дівок приводили, подоли їм задирали мало не до плечей. Мовляв, дивіться, яка славна, може, котрий у лади чи суложі візьме. А як ні, то й так добре, якщо київський витязь приділить дівці увагу. А зачереватіє яка – і то радість, адже мати в роду дитя від самих хоробрів київських – почесно.

Торір скоро зміркував, що тут йому мало що вдасться. Дарма, виходить, іхав до Турова, хоча тут і було найбагатше капище перунників. У тому й річ, що найбагатше. Місцеві волхви не розуміли, для чого їм якихось одновірців із далекого Новгорода підтримувати, якщо вони й так у пошані живуть. А нового князя визнати... Навіщо? Їм і під киянами непогано. Свое ж бо вони мають, а більшого й не потребують. От коли раптом сплохують витязі полянські, не зуміють силу втримати – тоді й про інших властителів погомоніти можна. Торір запам'ятав ці їхні слова. І увесь наступний день він блукав побіля рубленої фортеці, оглядав усе. Та тільки засмучувався. Недаремно дреговичі так пишаться Туровом над Прип'яттю. Величний город. Хоча взяти його можна. От тільки хто піде на це? Аж ніяк не мирна дрегва, задоволена своїми захисниками-полянами. От якби деревляни... Але де ці небезпечні любителі набігів? Мирно навкруги, шумить град, звучать дудки, сопілки, водять на лужках коло парубки з дівчатами. Свято як-не-як. День водяника Прип'яті.

До полудня усі зібралися біля кручі над річкою, дари водяникові підносити. Спочатку так, дрібниці: півнів зі зв'язаними лапами кидали у воду, голубам голівки скручували, теж пускали за водою. Дівчата, співаючи, опускали на хвилю гірлянди квітів. Потім чоловіки бика привели, міцного, темного, з велетенськими рогами – явно з благородною домішкою крові диких турів. Жрець-волхв оглушив його майстерно, одним ударом. Скинули тушу з обриву, здійнявши хмару бризок.

Потім наспіла черга віддавати водяникові наречену. Одну з перших красунь віднайшли волхви у селищах. І ось стоїть вона на березі, струнка, у білій вишитій сорочці, з вінком на розплетених русявих косах. Стоїть спокійно, лише трохи похитується – обпоїли її волхви зіллям, щоб долі своєї не страшилася. За звичаєм, перед жертвопринесенням з нею найвідоміші нарочиті мужі злягалися, щоб знав владика Прип'яті, що не якусь там зневажену миршавицю йому пропонують, а таку, якій найпочесніші мужі честь виявили. А більшість із почесних – витязі полянські. Так і привели красуню з розкритих воріт дитинця[70 – Дитинець – укріплений центр давньоруського міста.].

Жерці монотонно виспівували гімни, здіймаючи руки до неба. Потім один різко штовхнув жертву з обриву. І чи то невдало зіштовхнув, чи, може, в холодній воді опам'яталася дівця від дії дурманного зілля, та тільки заволала вона відчайдушно, заборсалася з усієї сили. Її зносило течією, а вона все кричала, не тонула, благала врятувати.

Торір помітив, як до кручі підбіг русявий хлопчина, немов хотів кинутися услід за дівчиною. Та волхви разом накинулися на нього, утримали.

– Не гніви Прип'ять, юначе!

– Я ж благав, просив, – побивався хлопець. – Моя б вона була. А так усякий її... А я...

– Не гніви Прип'ять! – обурювався натовп.

Уже не стало чути вигуків жертви, її голова занурилася у здійняті вітром над омутом річкові хвильки. А люди все перемовлялися: погано йшла до водяника наречена, не давалася.

Та невдовзі про це забули. Ігрища, веселощі, тривали. На полянах уздовж берега розклали вогнища, смажили цілі туші, по руках ходили ковші з брагою, з медом хмільним, знову надривалися дудки, дзвеніли сопілки, гуділи гудки. Порозставляли столи, посідали за пригощання, відганяючи дітей, які бігали тут же.

Торір не приєднався до свята. Пішов у ліс після перших застільних заздоровниць. Хотів був узагалі одразу вирушити в дорогу, навіть Малагу забрав із капища, але зараз, у розпалі свята, не міг відшукати супровідника. Доводилося чекати. І він, одійшовши подалі, самотньо лежав під деревом, жував травинку, спостерігаючи за ігреним, який пасся поблизу. Стежив, як сонце починає хилитися до верхівок дерев, як бігають по гілках яскраво-червоні в призахідному сонці вивірки. Галас віддаленого свята тут був ледве чутний. Торір навіть задрімав, але раптом різко прокинувся, сів. Серце гучно закалатало в грудях, дихання стало важким. Начебто все спокійно навкруги, але він уже впізнавав це відчуття, коли в грудях у передчуванні лиха зростало занепокоєння.

Він схопився, квапливо почав натягати скинуті постоли, вовтузитися із зав'язками, потім нервово відкинув їх, побіг босий. Дорогою так забив ногу об корч, що мимоволі охнув. Але поспішив, накульгуючи, далі. Завмер, аж коли добіг до узлісся над відкритим простором біля річки.

На перший погляд здалося, що біля Турова нічого не змінилося. Водять танок дівчата у світлому одінні, підіймають ковші сиві патріархи, скачуть скоморохи. Сонце вже майже спустилося за край лісу на протилежному березі, вогні від багать стали яскравішими. Усе мирно навкруги.

Але Торір відчував: зараз... Он вона, біда, – там, біля гаю березового. І з іншого боку, де берег круто здіймається. І там, де над капищем в'ється блакитний димок. У Торіра навіть чоло спітніло, долоні кололо. Відчував: буде багато крові, повітря затремтить від плачу. Може, піти? Але чи не цього він чекав?

І тут у веселий гамір свята увірвався нестямний крик, виття. Багатоголосий, лютий, деренчливий.

Вони з'являлися звідусіль, давно, мабуть, підкрадалися, а тепер вискочили усі разом, немов за сигналом. Були нападники у незвичному для ока одязі: поверх обладунків накинута звірині шкури, на головах – личини звірів: кабанів, рисей, вовків, деякі навіть із рогами оленів, кіз. Обличчя жажко розмальовані різнобарвними смугами.

«Деревляни!» – здогадався Торір.

І здивувався, як несподівано нестримно і люто вони вчинили напад.

Варяг раптом заусміхався, немов подія потішила його, кинув погляд туди, де височів ідол Перуна.

– Я твій, Громовержцю, – він зробив шанобливий жест убік божества, накресливши зигзаг блискавки в повітрі. – Ти почув мене і допоміг!

Однак зосереджуватися на молінні зараз, серед бучі, що зчинилася, не було часу. Та й Перун не ображається, коли в гарячий момент до нього не звертаються. Божеству війни головне – щедру жертву принести. Кров'ю, перемогою. І Торір уже дав уявну обітницю, що пролле кров на честь Перуна. І знав чію – дрегви миролюбної.

А тим часом він лише дивився, оцінюючи те, що відбувається. Бачив, як усе нові виючі звірині силуети вриваються у розбурханий жахом натовп, як то там, то тут спалахують покрівлі жител, як повзе над землею чорний дим, як злітають і опускаються руки із занесеною вгору зброєю. А дрегва... Чоловіки втікали, жінки верескливо прикликали дітей, захмелілі незграбно підводилися і притьмом падали під ударами тесаків нападників. Дехто з дреговичів усе ж чинив опір, відбивався тим, що траплялося під руку: голоблею, рогачем, бичачою кісткою. Але більшість людей усе ж розбігалися. Вони перекидали столи, за якими щойно самі ж бенкетували, торгові рундуки; пролазили попід возами, стрибали через полум'я, мчали бозна-куди. Ті, хто не зовсім утратив глузд, поспішали до капища: якщо встигнуть забігти за огорожу, їх не скривдять, бо під захистом священного місця навіть дикуни-деревляни не наважаться їх погубити. Але тих, хто в паніці метався або, подурівши, мчав до річки, до лісу, – кого рубали, кого арканили петлею, валили на землю. Проте більша частина дреговичів звично кинулася під захист дитинця Турова. Звідти вже висипали захисники-поляни, обороняли втікаючих.

Спостерігаючи зі свого укриття, Торір бачив, що дружинники полянські не дурно їли хліб дрегви. Невідомо, коли вони встигли отямитися, вишикувалися стіною, зімкнули щити, стримуючи натиск деревлян, відступали повільно, даючи людям час заховатися за гостроколом. Самі ж оборонялися шалено. На них із вереском і виттям набігала дика орда деревлян і хвилями відкочувалася назад, даючи простір наступній хвилі. На землі залишалися забиті, оглушені, поранені з обох боків. Але нападники переважали, просуваючись уперед, не вмінням, а кількістю. І лави полянських хоробрів-захисників рідшали; вони відбивалися, та вже було зрозуміло, що усі вони смертники.

Торір навіть трохи підвівся.

– Нехай світлий Вирій зустріне вас, витязі! А ці... Ех, не вміють воювати варвари.

Це стосувалося вже деревлян. На думку Торіра, їм слід було не змагатися в бою з навченими воїнами, а намагатися захопити ворота дитинця. Та ось ворітниці здригнулися, почали зближатися. Зачинилися.

Деревляни якщо навіть щось і зміркували, то запізно. Сігнали свій гнів на захисниках перед градом, усіх порубали жорстоко, у полон не брали. Але для витязя більша честь – полягти у бою, ніж носити нашійник раба. У цьому для них була остання вояцька вдача.

Торір мимоволі підняв руку вгору, ніби салютуючи полеглим. Але доки дитинець Турова не впав, перемога деревлян усе ще не була повною. Усього лиш іще один вдалий набіг. От якби напоумити їх узяти дитинець в облогу та допомогти захопити його... Але як?

Торір повернувся до лісу, де залишив Малагу. Вийняв обладунки з торби, одягнувся, щільніше стягнув кольчугу, перевірів лезо меча, змахнув ним, немов розминаючи руку. Коня одвів чимдалі в ліс, не стриножив, а обійняв за ший, перш ніж піти.

– Довго не затримаюся, – прошепотів він на вухо улюбленцеві. – Але якщо не діждешся – тоді ти вільний.

Поцілував у шовковисту морду і пішов, не озираючись. Кінь зараз був єдиним, хто залишав у душі тепло. Усе інше вовче, звірине. Так і потрібно перед сутичкою. Ані найменшого вагання, ні жалю, ні страху. Інакше диких деревлян під свою волю не підбити. А вони мусять зрозуміти, що прийшов ще сильніший, лютіший. Вони повинні визнати його.

Та все ж, коли Торір знову, прийшовши на узлісся, спостерігав за тим, що діється, навіть його воля, зібрана в кулак, зрадила. Його пересмикнуло, хоча, здавалося, був готовий до всього, що побачить. Достатньо вже він чув про звірства деревлян, що зробили їх найнебезпечнішими з усіх слов'янських племен. І зараз, у вогні слобідок, що палали навколо Турова, Торір бачив, що нападники не лише стягли до купи награбоване, зігнали худобу і полонених, не лише танцювали войовничі танці, брязкаючи зброєю, ударяючи нею об щити. Головне – вони виконували свій давній обряд: поранених не просто добивали, ні, вони різали їх живцем, розпорювали животи, витягали з тіл внутрішні органи, що судомно тіпалися, і пожирали їх. Розкраювали черепи і висмоктували мозок. За їх повір'ями, таким чином вони вбирали в себе силу і розум убитих і водночас ріднилися з ними кровно. Це дозволяло уникнути помсти вбитого ворога з того світу. Адже кровно споріднений не мститиме родичеві навіть зі світу мертвих.

Поступово запала ніч, але від полум'я багать було світло. Дим і гар змішувалися в повітрі з легким річковим туманцем. Силуети тих, хто святкував перемогу, в цьому мареві здавалися примарами. Убрані у своє дикунське одіяння, вони скидалися на напівлюдей-напівтварин. Торір незабаром вирізнув серед них високого деревлянина, очевидно, ватажка. Той, оточений гуртом сподвижників, віддавав накази. Самого його розгледіти було

неможливо – увесь у чорній турячій шкурі, що волочилася на кшталт накидки, на голові туряча личина з розложистими рогами. Він частіше за інших підходив до принишклого дитинця Турова, але зупинявся на безпечній відстані, щось вигукуючи і погрожуючи кулаком.

Торір навіть презирство до нього відчув. Хіба це вождь? Але тут деревлянина-тура окликнули, покликали туди, де відбувалася дільба здобутого. Оскільки зі здобичі вождеві належить перша частка. І він пішов туди, де зігнали полонянок. Вибрав собі одну, молоду, огрядну, з розтріпаними косами. Вона ревіла, запинаючи розхристану пазуху сорочки. І, мабуть, цим викликала у деревлянина нестримне бажання задовольнити хіть. Схопив жертву за волосся, поволик. Навкруги вдоволено зареготали. Але не порозумілися, либонь, ватажок із полонянкою. Ніби й місце спокійне опріч знайшов, шпурнув тілисту обраницю додолу. Однак молодиця виявилася несподівано дужою, і вони довго борюкалися під регіт і вигуки деревлян, що спостерігали за ними. Мелькали оголені стегна полонянки, злітала важка чорна накидка насильника. Збоку здавалося: буцає жінку звір. Та ось він несподівано відскочив, заревів, ухопившись за промежину. Сміх його соратників перетворився на рев. Але деревлянинові-туру було не до сміху. У гніві вихопив тесак, ще мить – і заколов би норовливицю. Але та ухилилася, зірвалася на ноги. Попри свої огрядні форми, диною козою метнулася геть, у зарості. Деревлянин, усе ще згинаючись, гарчачи, мотаючи рогатою головою, кинувся слідом.

Торір несподівано зрозумів, що утікачка і переслідувач мчать просто на нього. Озираючись. Лісок тут був обходжений, кущів мало, сховатися йому не було куди. А жінка вже підбігала. Торір вийняв меч, присів за непримітною осикою. Вони були вже поруч – утікачка і «тур», що наздоганяв її.

Ймовірно, можна було й відсидітися собі тихенько, але Торір уже вирішив. Підвівся на повний зріст, ступив крок уперед. Коли жінка побачила воїна з мечем, що з'явився з морю, остовпіла.

– Геть, дурна!

Навіть огрів мечем легенько – плазом, щоб пристрашити. Вона так і одскочила вбік. І зараз-таки на варяга вибіг деревлянин у турячій шкурі.

Тут, за деревами, від града їх не було видно. Торір діяв рішуче. Не чекаючи, доки вождь опам'ятається, наскочив на нього, встромив меч, крутнув, ламаючи кістки і розпорюючи живіт. Повергнений захрипів, затіпався у передсмертних корчах. Торір вирвав меч із тіла, одразу ж опустив знову, розрубуючи череп. Деякий час возився, зриваючи із ще теплого тіла чорну шкуру, накинув її на себе. Потім заходився потрошити деревлянина. Було гидко, але він переборов себе. Вирвав рукою ще живу печінку. Перехопивши попід пахви меч, покопирсався долонею в розкритому черепі, витягнув холодець-мозок. Густа кров масно стікала поміж пальцями.

Деревляни біля града, либонь, запідозрили лихе. Кілька з них рушили були в цей бік. Але спинилися, упізнавши рогатий чорний силует, що вийшов назустріч. Та одразу зрозуміли, що помилилися. У відсвітах вогнів перед ними під турячою личиною постав незнайомиць. В обох його руках тріпотіла ще жива кривава плоть. Деревляни застигли. Бачили, як чужинець угризався в печінку, жував. Потім підніс до рота мозок.

Торір боявся, що його зараз знудить. Давлячись, запихався, ковтав кривавий м'якуш, перемелюючи його міцними зубами. Шлунок то підстрибував до горла, то грудкою стискався всередині. Але він не зважав, ковтав далі. Усе, тепер кров, розум і душа ватажка деревлян увійшли в нього. Вони стали одним цілим. Відтепер він і чужинець, і деревлянський вождь.

– Він убив Турячого Мала! – схаменувся нарешті один із деревлян.

«Якщо зараз накинуться усі разом – мені кінець», – подумав Торір, напружений, мов тятива.

Але ось довгий худий деревлянин із рисячими вухами поверх шолома підняв руку.

– Стояти! Чи ви не зрозуміли? Він сам став Турячим Малом. Зачепимо його – і знов уб'ємо Мала.

І деревляни, що збіглися були, уповільнили кроки, зупинилися, дивилися на чужинця під турячою личиною.

Торір відкинув залишки сирого м'якуша, облизав долоню.

– Чого вирячилися? Не впізнаєте? Я знову з вами!

За все своє бурхливе, сповнене небезпек життя Торіру ще жодного разу не доводилося ускакувати в подібну халепу. І тільки коли деревляни опустили зброю, він зміг перевести дух. Серце й далі безумно калатало, але він уже зрозумів, що виграв.

– Мал? Це справді ти?

– Я. Тепер я в цьому тілі, сильнішому, спритнішому. Хай мое колишне тіло пустять за димом у священному вогні, і, присягаюся святими родами богів, я поведу вас за собою, ми візьмемо дитинець Туров, і тоді матимете срібло й куни з його скарбниць.

Навряд чи справжній Мал запропонував би їм подібне. Але ідея взяти таку неприступну фортецю, як Туров, надихнула деревлян. Вони були племенем нападників, у походах діставали чимало: здобич, багатство, славу, честь. А де вони більше збагатяться, ніж тут, захопивши Туров, що їх може уславити ще більше? Узяти таке укріплення... Ех! А той, хто запропонував це, вочевидь, не простий. Він убив Турячого Мала, але знає їхні звичаї, і цим прихиляє їх до себе. До того ж, не дурень, розуміє, чим йому обернеться невдача з узяттям града. Але запевняє, що Туров ляже. Ось тоді вже!.. У деревлян чесалися руки, горіли очі.

Торір готував їх до нападу два дні. І весь цей час відчував за спиною недовірливі, злісні погляди. Але його досвід, його воля все ж приборкували деревлян. Вони зрозуміли, що він сильніший, хитріший за них. І, немов дике стадо, визнали нового ватажка.

Однак Торір не хотів ризикувати і набрав собі охорону. Насамперед наблизив до себе воїна в рисячій подобі. Той так і звався – Рись. У деревлян було

заведено давати собі імена диких тварин, бо вважалося, що так вони набувають їхньої сили і спритності. Торір вибрав Рися тому, що той першим визнав його. І не через те, що був особливо віруючим, просто виявився кмітливішим за інших, зрозумів, що чужинець не з простих, силу його відчув. Рись був честолюбним – із простих воїнів, він не мав вельможної рідні, тому вище десятника піднятися не зміг би. А от при новому сильному ватажкові – хто знає. І новий «Мал» одразу відзначив його, доручивши підібрати загін для своєї охорони. Рись упорався із завданням чудово, зі знанням досвідченого воїна. Він же й розповів Торіру про деревлянські справи.

– Колишній Турячий Мал був улюбленцем головного з деревлянських князів-старійшин Мала Старого. Той навіть збирався передати синові своє верховенство в родах. Але ти убив його, і, якщо хоч на мить оступишся, знайдеться чимало таких, хто захоче вислужитися перед Старим Малом і покласти до його ніг голову вбивці коханого сина.

– А ти?

– Я? Я з тобою. Адже я першим тебе визнав, тож Старому Малу неодмінно про це повідомлять. Отож, якщо візьмемо Туров, я до Мутьяна піду. Він також син Старого Мала, але нелюбий син, свавільний. Він давно вийшов з-під батьківської влади, навіть свій град вибудував, Іскоростенем[71 – Нині – м. Коростень Житомирської області. (Прим. пер.)] назвав. І Старий Мал змушений був визнати силу непокірного Мутьяна. А тепер возвеличить і поготів, адже Мутьян останній з його синів залишився. Багато їх було у Старого, та всі вже відійшли у світлий Вирій, занадто завзяті були. А Мутьян – той ще пройдисвіт. Хитрий і владний. Дружину собі зібрав таку, що, мабуть, у жодного деревлянського князя-старійшини такої немає.

Торір роздумував. Як би усе це не називалося у деревлян, він визначив це ромейським словом «політика». Сказав Рисеві:

– Відведеш і мене до Мутьяна. Я ж йому владу над Туровим передам, над дреговичами.

Рись дивився збентежено. Як це – владу над дреговичами? Та ж вони чужинці. Торір пояснив: якщо вони візьмуть Туров, владі киян у цьому краю настане кінець. І відтепер дреговичі почнуть сплачувати данину деревлянам. Без воєн і набігів, просто щоб їх не били, відкуплятимуться миром. І возвеличиться Мутьян, узявши їх під свою руку.

– Як же возвеличиться? – не розумів Рись. Навіть жовна випнулися від напруги на худому щетинистому обличчі. – Як він возвеличиться, якщо завзятість свою і силу не покаже? Ні, чужинцю, чогось ти не розумієш. Ми ж не пожадливі кияни, яким тільки данину подавай. Та й не за багатство шанують і бояться деревлян – за відвагу, за вміння зброєю отримати своє. Тому ніхто і не наважується воювати з нами. А зачепи нас – тоді вже ми себе покажемо! Свого не віддамо, а чужого візьмемо, скільки потрібно. Ось це ми і називаємо величчю.

Торір не наполягав. Ці варвари рано чи пізно самі все зрозуміють. Йому ж зараз про інше дбати потрібно – про те, як навчити цю дику орду брати укріплені фортеці.

Тому, хто ходив із ромеями на кам'яні укріплення, хто брав з арабами цитаделі кастильців, а з кастильцями – твердині арабів, заволодіти дерев'яним остроколом на валу не здавалося аж надто важкою справою. І варяг навчав деревлян, як за сигналом починати наступ, як відволікати сили обложених, доки самі закидатимуть на огорожу кодоли[72 – Кодоли – цупке й тривке мотуззя, застарілий відповідник канатів. (Прим. ред.)] з гаками, або як пускати стріли із запаленим клоччям у внутрішні двори, спричиняючи пожежу і паніку. Поки що деревляни були натхненні, хоча й неорганізовані, неслухняні. Торір бачив, що вони будь-якої миті готові йти в наступ, не страшачись смерті, бажаючи слави – відвагу показати, як вони це називали. Проте варто було Торіру завести мову зі своїм гривасто-рогатим воїнством про те, що відвага – це не лише божевільна хоробрість, а й тактика, і вміння усе розрахувати, як деревляни одразу хмурилися, починали ремствувати. Мовляв, що це за Мал, який не рветься у бій, а все мудрує? Торір їх тут-таки присаджував. Ідіть, мовляв, самі, а я подивлюся. А що, багато ви городів узяли? І деревляни замовкали. Не розумом, так чуттям розуміли: ох і не простий чужинець, що прийшов до них, ковтнувши крові Турячого Мала.

Торір ходив серед них у незручній турячій накидці, давав накази, гарчав своїм грубим риком, сам став яко звір. Подобою ж – деревлянин, обличчя розмальоване, очі геть білі од люті та напруги. Тільки коли сідав на Малагу та об'їжджав град, щось схоже на захоплення з'являлося у поглядах деревлян. Коней ці дикуни шанували як священних тварин, у своїх лісах бачили їх мало – лише найродовитіші могли собі дозволити мати комоня. А тут такий огир... Та й як тримається на ньому їхній ватажок – немов єдиним тілом з конем стає. Ех!

Але по коню впізнали Торіра волхви з капища. Надвечір наавтра навіть наважилися вийти, підійшли ближче. Деревляни їх не зачепили: вбивати перунників навіть у них вважалося святотатством. Волхви ж, відкликавши Торіра, погрожували проклясти, вважаючи, що саме він і навів деревлян. Мусив схилитися перед ними, істи землю, доводячи свою непричетність до набігу. Ні, він аж ніяк не ворог дреговичам. Його зло торкнеться тільки киян, що сховалися в дитинці.

– Я сказав уже: мені лиш владу Аскольда з Диром знищити потрібно.

Волхви зиркали один на одного, скрушно хитали головами, перебирали амулети.

– Бачимо велику силу в тобі, чужинцю. Проте її недостатньо, аби приборкати деревлян, коли вони захочуть убивати. Але послухай: скоеного не повернеш, ти вже розохотив зайд, і вони сплять Туров. Про це і вогонь гуде, і вітер несе звістку, і вода плеще. Це воля богів, не твоя. Але присягнися в одному: ти назавжди покинеш нашу землю.

І Торір зробив останню спробу:

– Якщо я врятую дреговичів, що сховалися в граді, чи послухаєте мене? Чи залишитеся вільним племенем, не будете оглядатися на Київ і полянських князів-варягів?

Волхви презирнулися, і щось промайнуло в їхніх очах. Старі вже були, пам'ятали вільний час, коли дреговичі нікому не підкорялися.

– Ти спершу переможи, – тільки й мовили перунники і пішли, не оглядаючись.

Увечері Торір, сидячи верхи на Малазі, розмовляв зі своїм воїнством.

– Завтра візьмемо дитинець Турова. І його комори, і кліті, і казна його – усе ваше. Дружинники полянські теж ваші. Хочете – вбивайте, хочете – беріть у полон, якщо кому потішно, щоб його нужник чистив витязь із Дирової дружини.

Деревляни дружно зареготали. Може, тепер не лише про смертовбивство думатимуть. Він же провадив далі: про те, що не буде їм великої честі, якщо порішать беззахисних дреговичів у граді. Деревляни одразу принишкли, а Торір відчув застережливий погляд Рися. Але наполягав на своєму. Покликав на милосердя деревлян, якщо їм відоме таке слово.

Проте деревляни заремствували, дехто навіть вигукнув гнівно:

– Пощо нам дрегву жаліти? Гидота вони болотна, жаб їдять.

– То навіщо ж їхньою поганою кров'ю бруднити благородний булат? Чи не ліпше, якщо вони данину платитимуть доброхотів?

Не вийшло. Як і Рись, вони не бачили в цьому глузду.

– Пощо нам дань од дрегви? Нас данню ніхто не обкладав, тож і нам чужого не треба. Свое ж візьмемо й так.

Торір більше не переконував. Можливо, потім, коли вони втомляться після бою, він знову спробує заступитися за дреговичів. А Рисеві сказав:

– Ти у бій не надто рвися, тримайся ближче до мене. Можливо, у тому для тебе і не велика слава, але зваж: почесні й перемога залишаються тому, хто вціліти зуміє.

Рись подивився з розумінням. Невже щось починає тямити дикий деревлянин? Але цей худий і рухливий воїн з поцяткованими, немов шкаралупа куріпчиних яєць, очима, справді був доволі тямущий. І Рись йому ще стане у пригоді.

Штурм дитинця почався на світанку. Але дружинники у граді показали себе, встигли підготуватися до нападу. О, як же вони били деревлян! Посилали з-за острококів хмари стріл, лили згори окріп і смолу, метали гострі сулиці. Та деревлян неможливо було зупинити. Ватажок давав гасло до штурму – і вони кидалися вперед, пробиралися під стіни, сховавшись під зробленими з колод щитками, збивали з пращ і луків захисників, що мелькали на заборолах. А на єдиному пологовому під'їзді до воріт Турова, яким зазвичай потрапляли у город вози, деревляни розганяли на колесах потужний стінолом зі збитих разом міцних стовбурів. Гатили так, що надворотну вежу аж трусило, відкочували назад, знову розганялися і знов били у ворота. А їхні одноплеменники тим часом вправно сипали углиб дитинця запаленими стрілами, намагаючись підпалити град ізсередини.

Та все ж тільки тоді, коли сонце перевалило за полудень, а схили Турова вкрилися, мов битими мухами, тілами деревлян, вони зуміли розбити ворота й увірватися досередини. Їхнє переможне виття летіло до небес разом із чорним димом від палаючих міських будівель.

Тепер і Торір разом із Рисем та його загоном поспішили в дитинець. Торір мусив устигнути врятувати дреговичів. Але це вдалося не відразу. Сама дрегва відчайдушно чинила опір, билися навіть жінки й підлітки. Торір зі своїми людьми ледве зумів одтіснити їх убік. Деревляни не одразу це помітили, розпалені грабунками, поспішали винести з палаючих будівель градські багатства. А коли схаменулися, дрегву вже захистили волхви, яких Торір викликав із капища. Стояли у своєму довгому білому вбранні, піднявши над головами паколи з настромленими на них черепами биків-турів.

Якоісь миті Торіру здалося: те, що він замислив, удалося. Та все зіпсував молодий дрегович. Він раптом вийшов уперед, поглянув на розмальованого, як деревлянин, варяга і раптом випалив:

– Упізнав я тебе, виродку. З нами на бенкеті хліб-сіль їв, а сам деревлян навів!.. Нехай же Кровник[73 – Кровник – бог вічної муки, який очікує усіх злочинців після смерті.] живцем забере тебе до часу!

І плюнув у бік Торіра.

Натовп деревлян сколихнувся і завмер. Торір майже на дотик відчував їхні погляди, відчував, як вони чекають, що робитиме ватажок. Сам же дивився на блілого від ненависті дреговича. Він теж упізнав зухвальця – це був той самий юнак, що побивався за жертвою дівчиною. Тоді це було безглуздо. Зараз же своєю витівкою він звів майже нанівець усі зусилля Торіра врятувати дрегву. Торір помітив, як звузилося круг нього кільце деревлян, помітив стривожений погляд Рися. А цей білявий дрегович навіть осміхається. Зате волхви спохмурніли. До цього трималися з гідністю, тепер відступили, переглядаючись.

Торір відчув, як скипає гнівом. А заговорив – голос звучав спокійно, навіть поблажливо:

– Дурень еси. А з такими дурнями знаєш, як учиняють?

Він ступив крок уперед, зробив різкий випад і, як учили його ще араби, натиснув пальцями в певні місця на горлі дреговича. Той одразу витріщив очі, задихнувся, посірів. Торір не став чекати, поки дрегович упаде, схопив за волосся, різко нахилив, затиснувши голову хлопця між своїми колінами, і ривком зірвав із поваленого ногавиці, оголивши зад. Сам же спокійно розстібнув ремінь на поясі, склав удвічі і, замахнувшись, із силою оперіщив білі сідниці дурноголового дреговича. Раз, ще і ще раз.

Ремінь зі свистом розтинав повітря, голосно періщив по тілу. На заду дреговича спухли багрові смуги. Той рвонувся, заволав. Але варяг тільки сильніше стискав його голову колінами. Ох, і шмагав же він його – злий був страшенно.

У натовпі деревлян хтось засміявся. А за мить надривно реготав увесь натовп. І не чекали подібного, і сторопіли, і весело усім стало. Навіть

сльози виступили на очах од сміху, витирали їх ще скривавленими руками, розмазуючи по обличчю бойове розмалювання. А Торір, даючи вихід величезній напрузі, безперестанку поров дурня, що пручався і виривався з усіх сил.

Коли ж нарешті відпустив його, хлопець знесило впав. Але варяг підняв його ривком, стусонув у бік.

– Ходи, дурню! Нехай мамочка дасть тобі каші й наставить своє дитя на добрий розум.

Тепер і деревляни штовхали хлопця. Кричали крізь сміх:

– Забирайся, нехай мамочка цицьки тобі дасть!

А Торіра несподівано охопила млявість. Дивився, як волхви ведуть полонених крізь розвеселілий натовп деревлян. Останній з волхвів озирнувся на варяга і ледь помітно кивнув.

Торір пішов геть. Відчував безмірну втому. І хотілося лише одного: побути в тиші, відпочити, змити з себе кров.

Пізніше його відшукав на березі Прип'яті Рись.

– Ну, ти й далі з нами, чи як?

Рись усе ще був у бойовій маскувальній полуді, вуса його злиплися від крові. Торір же щойно вийшов із річки, краплі води блищали на м'язах його грудей, стегон, ніг.

– Я тепер поїду вглиб землі вашого племені. Чи візьмешся провести?

Рись замислився. Сів, заходився розмотувати схрещені на халявах ремінці шкур'яних постолів. Теж вирішив обмитися.

– Казав же тобі, до Мутьяна піду, в Іскоростень. Ось туди можу й провести.

Торір кивнув. А невдовзі зрозумів, як пощастило йому з цим Рисем. Без нього він скоро пропав би в деревлянській хащі – у драговину міг потрапити, напоротися на яку-небудь із ям-пасток, або прошила б його отруйна стріла когось із лісових сторожів-доглядників. Пості сторожі деревлянської траплялися раз за разом, уміли вони охороняти свій край, з'являлися попереду раптово, немов з-під землі, усі в шкурах, прикриті гіллям, обличчя в плямах бруду – їх і помітити можна було тільки тоді, коли із сулицями наперевати виходили на стежку. Навіть пахли не як люди, по-звіриному.

Рись легко спілкувався з ними місцевою говіркою, слова заповітні вимовляв. А вечорами біля багаття Торір пояснював йому:

– Мені би пристати до капища, де Перуна шанують. Там би мене прийняли.

Рись перевертав над вогнем убитого дорогою зайця, відмахувався від диму.

– Ти, чужинцю, на наших служителів не надто розраховуй. Прийняти тебе вони, може, й приймуть, але без певного знаку від князів-старшин не допомагатимуть. Волхви, звісно, люди божі, та тільки й вони під князями живуть.

Так, у деревлян було інакше, ніж в інших племенах. І виходило, що Торіру не обійтися без опіки місцевих правителів. Скажімо, того ж Мутьяна.

– А який знак мені дасть Мутьян для зустрічі з перунниками?

– Який? Напевно, вінець царський.

Торір не зрозумів, і Рись почав пояснювати: якось Мутьян пограбував на Дніпрі лодію, що сіла на мілину, і серед здобичі дісталася йому корона краси надзвичайної, царгородської роботи, не інакше. І в землі деревлянській Мутьян здобув собі славу володаря такої краси. Тож якщо сподобається йому чужинець прийшлий, можливо, він дасть йому показати волхам своє добро.

До града деревлянського Іскоростеня вони дісталися тільки четвертого дня. Мутьян виявився здоровенним чолов'ягою з довгим густим волоссям і різким звіриним запахом. Прийняв він Торіра у просторій, вистеленій хутрами, землянці. На відкритих волохатих грудях Мутьяна висів величезний медальйон, на могутніх раменах – накидка зі шкури світлого вовка, на голові – вінець із коштовними каменями, фініфтю та перлами скатними. Така розкіш здавалася надмірною, погано пасувала до його варварського вигляду. А очі Мутьян мав маленькі, хитрі й розумні.

– То це ти, витязю, душу мого братика Турячого Мала в себе взяв? Що ж, я завжди радий з родичем чашу-брatчину осушити.

І всміхнувся хитро.

Торір гадав, що він давно навчився пити не хмеліючи. Та не з Мутьяном було йому змагатися. До кінця учти сам не пам'ятав, що набазікав князькові. А зранку прокинувся одразу з трьома дебелими баберами – наложницями Мутьяновими, яких той прислав ублажати гостя.

Пізніше, коли Рись вилив йому на голову кілька відер холодної води, Торір розпитав, що саме він встиг наговорити Мутьяну? Виявилось, що пообіцяв господареві Іскоростеня допомогти захопити на Дніпрі караван суден новгородських, які невдовзі мали вирушати зі Смоленська на південь. Але новгородці були союзниками Торіра, вони належали тим, хто йому справу доручив. Однак тепер слово Мутьяну вже було дане. Та й вінець позичити для перунників Мутьян пообіцяв, якщо допоможе варяг.

Торір відфиркувався, струшуючи воду, що лилася на голову. Потім зірвав жмут трави, почав обтиратися. Помітив, як поглядає на нього Рись.

– Кажи.

Рись задумливо потер густу щетину на щоці.

– Не відпустить тебе Мутьян. Потрібен ти йому. Аби підучив, і як городи брати, і як лодії топити.

Торір же подумав, що зараз Рись зраджував свого вождя, даючи зрозуміти, що для нього чужинець ближчий за власного князя. Наворопнику був потрібен серед деревлян такий ось надійний чоловік. І не потрібен хитрий Мутьян.

– А ти, Рисе? Чи хотів би сам князем деревлянським стати?

На Рисеві зараз не було бойової полуди, і здавалося, що по його обличчю геть усе можна було прочитати. Але ж ні. Тільки завмер на мить, повіки опустив. А коли поглянув – його крапчасті очі палали вогнем.

– Я ж бо завжди під кимось ходив. Тепер же виходить, ти позвизд[74 – Позвизд – у слов'янській міфології старший вітер, вважається богом бурі, тут вжито у значенні «вітер змін».] у моїй долі. Тебе мені боги послали, пам'ятаючи тебе мої багаті.

«Ач як його занесло», – тільки й подумав Торір. Поспішив отямити Рися:

– Я тільки спитав. А там побачимо, як вийде. Поки що постарайся звести мене з волхвами. Допоможеш мені – і я тобі допоможу.

Мутьян страшенно докучав Торіру. Та все вінець ромейський небаченої коштовності перед ним вертів, немов жінку яку цяцькою спокушав.

– Послужи мені, чужинцю прийшлий, я ж нікому тебе кривдити не дозволю, добром мене згадаєш.

Але Торір пам'ятав, про що казав йому Рись. І увесь час помічав, що за ним назирають. Але навіть у доглядників Мутьянових не виникло підозри, коли чужинець, що назвався Малом, почав навідуватися до Перунового капища. Що ж, Перунові кожен, хто меча носить, уклонитися поспішає. А якщо усамітнюється з волхвами, то це звичайна річ. Волхви сказане їм оберігають: то лише для богів вість.

Торір же взяв на себе неабияке завдання – умовити деревлянських служителів Перуна піднятися над волею князів-старшин. У деревлян про таке нечувано було, проте і приємно, принадно. Інша річ, що Мутьяна і батька його, Старого Мала, служителі побоювалися. Тому й відповідали так: ти з Мутьяном справся, а за нами діло не стане, на князювання наречемо того, кого пораїш. Навіть клятву дали посланцеві перед негасимим вогнем Перуна, а це вже серйозно.

У лісову хашу до Мутьяна дійшла звістка про те, що лодії новгородські от-от на підході. Деревляни враз похвувалися, заходилися виконувати необхідні перед набігом обряди, готувати зброю, розмалювалися по-бойовому. У належну годину рушили до Дніпра.

Торір заздалегідь набачив місце, де ліпше напасти. Лісисті береги тут вузько стискували течію Дніпра, у прибережних очеретах можна було заховати не один десяток рухливих човнів-довбанок. Торір велів усім зайняти місця, зачаїтися і чекати сигналу.

Сам розмальований, як деревлянин, він схилювся до Мутьяна, що сидів обіч.

– Як подам сигнал, так першим, князю, виступай. Відвагу свою покажи. Я ж із запасними силами прибуду, тільки-но підмога тобі знадобиться.

І подумалося: може, яка заблукала стріла і позбавить від неугодного?

Але Мутьян не довіряв, чи що? Тільки блимнув сердито з-під вовчої морди, насунутої на лоба.

– Про відвагу мою воїни і так відають. А ось ти... Як вирушиш, тут одразу і я за тобою.

Караван новгородських суден з'явився, як і чекали, коли заходило сонце. Пливли за течією три крутобокі лодії на веслах, із вишитим на вітрилах священним світилом, на високих носах-штевенях морди вищирених чудовиськ вирізано. Ряди весел злагоджено здійсмалися й увіходили у воду. Швидко пливли лодії, прагнучи якнайскоріше проминути невідомі ворожі береги. Охороняли їх, як донесли, найманці-варяги. З берегів їх упізнавали по поставі, по шоломах рогатих, по міцних круглих щитах. Деревляни варягів побоювалися. Знали їх уміння в бою, та ще й на водах. Мутьян же свого чужинця як запоруку перемоги виставляв. Мовляв, один сіверянин знає, як інших побити.

Торір, ледь розсунувши очерети, дивився, чекаючи, коли перша лодія досягне місця, де деревляни перегородили річку корчами та буреломом. На першій лодії, напевно, досвідчені стерничі, помітять по бурунах перешкоду під водою, уповільнять хід. Ось тоді...

Йому не хотілося цього «ось тоді». Підсвідомо бажав, щоб відбилися союзники-новгородці. Проте в очах деревлян, в очах Мутьяна це буде визнанням його, Торіра, слабкості. Що ж, доведеться постаратися. Як вчить місцеве прислів'я, коли взявся за гуж...

Торір помітив, що на першій лодії головним був ставний бородатий купець у високій кунячій шапці. Походжав уздовж бортів поважно, щось наказував охороні. Іноді зупинявся на кормі, де під напнутим сукном лежали пакунки з крамом, а часом підходив до шогли, біля основи якої було напнуто невеличке шатро. Ураз запона шатра відкинулася, і з'явилася дівця. Вийшла, стала біля купця.

Торір навіть очі протер, ніби не вірячи собі. А вона виникла перед ним як видиво – висока, зграбна, довга чорна коса на груди перекинута, чоло перев'язане строкатою тасьмою. Купець пильно про неї дбає, це помітно, під руку намагається узяти. Вона ж ніби й не дивиться на нього. Манера триматися усе та сама, князівська, голову тримає майже з ромейською гідністю.

Коли Торір зрозумів, що перед ним Карина, першим його почуттям була несподівана засліплююча радість. Це ж треба, і не згадував майже, а як побачив – душа заспівала. Але радість ущухла, подолана страхом. Адже він сам навчав деревлян, як напасти, як лодію брати, пощади не знаючи ні для кого. Он як зиркають люто, не стримати, не зупинити їх тепер. Тож як

попадеться ім Карина... І чого, питається, не сиділось їй під тихим дахом знахарки? А тепер...

Він пробрався крізь зарості туди, де ховався в човні за осокою Мутьян.

– Зараз сам поведу воїв. Своїх же попередь, щоб дівку з чорною косою не чіпали. Моя вона.

Мутьян глянув глузливо. Бач, як заметушився чужинець. Не огинається більше, не ухиляється від нападу. А щоб дівку чорнокосу приберегти... Чи сам не розуміє, що, коли б Мутьян і віддав такий наказ, про нього дізнаються лише ті, хто на цьому березі. А як бути з тими, хто в засідці на тому боці заचाївся?

Торір був напружений. Помітив, як ощирився Мутьян, очікуючи сигналу. Вуста в густій бороді кривилися в недобру посмішку.

Із заростей було видно, як стерничий на першій лодії помітив бурелом, що перегороджував течію, подав знак, і лодія уповільнила хід, ряди весел опустилися, гальмуючи рух.

– Слушний момент, князю, – мовив Торір. – Не упусти нагоду.

Мутьян негайно, склавши особливим способом долоні біля рота, прокричав диким пугачем, подаючи сигнал.

І зараз же вузькі довбанки нестримно рвонули від обох берегів навперейми каравану. Пливли поки тихо, не витрачаючи сил на виття, зберігаючи їх для веслування.

На лодії їх помітили. Охоронці враз згрупувалися, сипонули стрілами.

Торір, котрий теж був на одному з човнів, майже не звернув уваги, як поряд упав у воду деревлянин, пройнятий стрілою наскрізь. Але тепер і з довбанок пускали стріли, розкручували над головами пращі. А із заводей з'являлися усе нові човни, оточуючи караван. Ось полетіли, димлячи, палаючі каганці. На першій лодії закричали, заходилися гасити пожежу. Весла тепер кілька разів змахнули назад, але прибрати на лодії вітрило не встигли, і потужний корабель, підхоплений вітром і течією, усе ще сунув назустріч нападникам, доки не напорівся на затор, здригнувся усім корпусом і спинився.

Ось тепер деревляни вже завили. Кидали на борти мотузки з гаками, стрибали на весла, дерлися, не зважаючи на смертоносні стріли, що свистіли в повітрі. В інших двох лодіях, що не встигли потрапити в пастку, посилено налягали на весла з одного борту, намагаючись розвернутися. Але останнє судно спалахнуло, почувися накази гасити полум'я. Корабель став упоперек річки, загороджуючи шлях до відступу.

Торір поки не поспішав кидатися на перший корабель. Помітив, що Карина встигла сховатися в шатрі. Попри шалений тиск деревлян, охоронці-варяги зуміли відбити перший напад. Торір чекав, коли деревляни все ж видеруться на борти. Ці перші майже завжди смертники. А Торір мусив уціліти. Він чекав на свій час. Помітив, як купець у високій шапці рішуче завмер біля шатра, стоїть, прикриваючись щитом, меч наготові – охороняє чорнокосу. І

несподівано Торір розсердився на нього. Ще сам не усвідомлюючи того, нараз відчув, що ревнує.

- Цього в шапці сам візьму! - гаркнув він гучно.

Побачив, що час присків, деревляни вже рубалися на лодії. Пора! І сам завив, заголосив, наслідуючи крики деревлян.

Майже поруч були довгі весла, вони спускалися у воду під вагою сповзаючих мертвих та поранених, що чіплялися за них. Торір рвонувся, вибіг веслами вгору, як сходами. Меч його застукотів одразу по трьох клинках.

Деревляни лізли з обох бортів, лодія хиталася. Недосвідчені лісові воїни падали від самої качки, тим часом як охоронці-варяги, вправно балансуючи, рубали направо і наліво. Та деревлян було набагато більше. Дерлися з тесаками в зубах, метали ножі, сулиці. Усе ж поки що їх раз за разом відкидали.

Торір потрапив у кільце добре навчених північних вікінгів. Він одскочив, притиснувся до борту, відбивався. Метнув ножа, підставив щит, рубонув по ногах, відштовхнув щитом. Рука скоро заболіла, приймаючи удари на щит. Поряд саме вчасно наспів Мутьян - ревів, орудуючи величезною гудзувуватою палицею.

Несподівано спалахнуло вітрило. Вікінги на мить одскочили. Загаявся тільки купець. Щось кричав про крам, про те, щоб оберігали його. Торір устиг цим скористатися, підскочив до купця, чиркнув його мечем по горлу так, що голова у волохатій шапці почала відкидатися, мов кришка короба. Підхопивши за поперек усе ще вертикально стояче тіло купця, Торір з усієї сили штовхнув його на варягів. І тут краєм ока побачив Карину. Її намет зайнявся від палаючого вітрила, і дівчина вискочила надвір. Вігла, мов сліпа, просто на Торіра. Він миттю спіймав її за косу, рвонув, перевертаючи, тягнучи за собою, звалився з нею по веслах у воду, мимоволі перекинувши довбанку з деревлянами, що саме нагодилася. Інші й далі лізли, дерлися вгору, туди, де над бортом дико ревів сп'янілий від бойового шалу Мутьян.

Торір не відпускав Карину. Вона, не впізнаючи, відбивалася в місиві тіл, заважаючи йому плисти. Торір пірнув з нею під воду, виринув. Щоб хоч якось утихомирити, оглушив дівчину ударом руків'я по голові. Знову пішов під воду, випірнув. На мить завовтузився, ховаючи меч, відпустив Карину, і вона одразу ж безсило пірнула під воду. Він злякався, підхопив її упоперек тулуба, загрибав воду однією рукою, другою, утримуючи обличчя Карини на поверхні, відштовхував плаваючі мертві тіла і поранених, що судомно хапалися за них. Тільки б дістатися до берега, до мілководдя. Йому зараз байдуже було до деревлян, до їх князя, до палаючих кораблів новгородців. Це не його війна, він хотів вийти з неї. Хотів виплисти, попри течію, порізи і рани, важку кольчугу і ломоту в усьому тілі.

Нарешті течія підхопила його і понесла за собою. Торір плив, гребучи до берега. Під корчами на мілководді відчув ногами мулке дно. Збиваючи воду, тягнучи безсиле тіло Карини, вибрався на берег. Сів, одсапуючись. За низько нависаючими деревами він не бачив битву на воді, чув лише брязкіт заліза, вигуки, чийсь одчайдушний крик - заклик рятувати Мутьяна. Торір

зараз і не думав про те, чи врятують того, чи згорять судна, чи відіб'ються його співвітчизники-варяги від деревлян.

Він повільно схилився над бездиханною Кариною. Плескав по щоках, повторював її ім'я. Вона нарешті слабко застогнала, розплющила очі, знову заплющила в напівнестями. Потім зітхнула і перевернулася на бік. І ще неусвідомлено, якимось по-дитячому безпорадно припала до варяга. Торір завмер, обіймаючи її, підтримуючи. Сам не помітив, як запосміхався.

Розділ 5

Карина розрізняла дзвінки дівочі голоси, що виводили пісню:

Ой, ти, білая нитко,
На сонячне світло ясне...

Карині здавалося, що вона у себе в селищі, де подібно наспівували жінки, коли вибілювали полотно. А ще вона вловила запах юшечки, рибний, пряний. Карина завжди любила рибу – сором сказати – навіть дужче, ніж хліби-короваї. Усі слов'яни шанують хліб, вважаючи його головним з усього, що дає Мати-Земля. А от вона віддавала перевагу тому, що дає водяний хазяїн. Якимось зізналася в тому Збудові, та він не розсердився, мовив лише, щоб дари водянику робила, добре слово йому говорила. Інакше водяник зрозуміє, що дівці усе його любо, може й до себе заманити. Жартома чи серйозно мовив це, та тільки відтоді Карина остерігалася темної води... І як зачепила її вода, коли тягнув її в річку деревлянин невідомий, коли топив у холодній чорній каламуті...

Вона застогнала, враз усе згадавши, розплющила очі. Не маренням це було – явою страшною. А схаменулася – мов і не було нічого. Лежала вона на бараниці під кущем, накрита чужим плащем. Та все ж було, було те: і наглий напад, і вогонь, і вишкірений рот ворога під машкарою шолома, і каламуть холодної води, куди тягнула її жорстока рука.

Конец ознакомительного фрагмента.

Текст предоставлен ООО «ЛитРес».

Прочитайте эту книгу целиком, купив полную легальную версию (https://www.litres.ru/pages/biblio_book/?art=29190407&lfm=362673004) на ЛитРес.

Безопасно оплатить книгу можно банковской картой Visa, MasterCard, Maestro, со счета мобильного телефона, с платежного терминала, в салоне МТС или Связной, через PayPal, WebMoney, Яндекс.Деньги, QIWI Кошелек, бонусными картами или другим удобным Вам способом.

notes

Примітки

1

Заборола – захищені галереї на фортечній стіні. (Тут і далі прим. авт., якщо не зазначено інше.)

2

Відомі імена трьох князів-засновників Києва – Кий, Щек, Хорив. Авторка взяла на себе сміливість зробити ці імена династичними в роду київських князів. Так, чоловік однієї з героїнь роману, князь Хорив, не є тим легендарним засновником, про котрого оповідає «Повість минулих літ», а просто зображений як один з його нащадків.

3

Хель – у скандинавів володарка потойбічного світу, крижаного пекла Хельгейму (названого за іменем цієї великанші), хтонічне чудовисько із гниючими ногами.

4

Пісня списів – битва. Такі поетичні метафори, що мають назву кенінги, часто вживалися в мові скандинавів.

5

Ярл – (букв. шляхетний) скандинавський вельможа, за станом рівний бояринові у слов'янських племен.

6

Велес – язичницький бог давніх слов'ян, покровитель скотарства, торгівлі та подорожей.

7

Валькірія – небесна діва, посланниця богів, що переносить душі воїнів-героїв; Біврьост – райдужний міст до скандинавського раю – Валгалли.

8

Кати – важкі обрубки колод, що їх спускають на ворога зі стін під час облоги.

9

Глуздир – нерозумна дитина (насмішк.).

10

Свейське – старошведське (від swei – старошведи, Свеонія – Швеція).

11

Міклегард – так вікінги називали столицю Візантії Константинополь, у слов'ян – Царгород.

12

Поляни – слов'янське плем'я, що жило на берегах Дніпра та в низинах Десни.

13

Гридниця – просторе приміщення для бенкетів та зібрань дружини.

14

Омела золота – дуже гарна жінка, вродливиця (кенінг).

15

Перун – верховний бог-громовержець, покровитель воїнів у слов'янському язичницькому пантеоні.

16

Наворопник – розвідник-дозорець і нападник у давніх слов'ян, тут і далі у значенні «шпигун».

17

Березозол – березень у давньоруському календарі, який ще в народі називають березолем. (Прим. пер.)

18

Терпеі – одне з найбільших слов'янських племен на землях спільноти радимичів.

19

Коров'яча Смерть – злий дух, що викликає падіж худоби.

20

Меншиця – за часів багатоженства молодша дружина.

21

Вуй, вуйко – дядько по матері.

22

Дирхеми – арабські срібні монети; за часів, коли слов'яни не карбували свою монету, дирхеми використовували і як гроші, і як прикраси.

23

Кичка, волосник або очіпок – старовинний головний убір заміжніх жінок, різний у різних племен.

24

Тобто вагітних.

25

Кам'янка – невелика, викладена з каміння піч.

26

Кметі – кінні воїни, дружинники князя.

27

Леля – богиня весни, символ чистого кохання, юності.

28

Давні слов'янські племена.

29

Нарочитий – шанований, обраний, вельможний.

30

Поньова – слов'янська спідниця особливого крою, якою жінки обгортали стан.

31

Емальованими. (Прим. пер.)

32

Біла - злий дух, передвісник скорої смерті.

33

Линтвар - верхній одяг, зроблений із баранячої шкіри. (Прим. пер.)

34

Верхогризка - морова язва, чума.

35

Находники - зайшли люди, що здійснюють набіги; грабіжники.

36

Корзно - елітна мантия-накидка з найдорожчих імпортих паволок, на відміну від порівняно більш «приземлених» мятіля, луди, волопа, гуні та ін. Корзно, як і подібні мантиї, застібалася на правому плечі, лишаючи праву руку відносно вільною, по канту часто оторочувалося золотом або хутром. У джерелах корзно згадується тільки як князівська відзнака (можливо, на знак наділеності небесною харизмою-благодаттю), хоча припускається, що й шановані співці як натхненні богами гіпотетично могли одержувати корзно як князівський дар - нагороду на знак визнання їхніх заслуг. (Прим. ред.)

37

Вирій, Ирій – слов'янський рай, де панує вічна весна.

38

Намітка – скручений поверх очіпка на голові й довкола шиї шмат полотняної тканини у заміжніх і літніх жінок. (Прим. ред.)

39

Морена – злий дух, смерть.

40

Уд – бог хтивості і плотських бажань.

41

Ряд – заст. договір, угода.

42

Весь, полочани, чудини – назви угро-фінських і слов'янських племен, що мешкали на півночі.

43

Бога Велеса часто зображували у вигляді змія.

44

Шад – одна з кількох назв військово-адміністративного заступника хозарського кагана в арабських джерелах. (Прим. ред.)

45

Семиряга – груба, домоткана, нефарбована тканина.

46

Ромеї – мешканці Східної Римської імперії, чия столиця Константинопіль образно і офіційно звалася Другим Римом. Звичні у наш час назви «Візантія», «візантійці», виникли пізніше серед критично налаштованих до східнохристиянської імперії римо-католиків. (Прим. ред.)

47

Серкланд (ісланд. «земля сарацинів») – тут більша частина Іспанії, яка у IX ст. належала арабам.

48

Діва Лебедина – міфічна істота надзвичайної краси і спокусливості. Уособлення весняних дощів, згодом донька «Морського царя».

49

Бесаги (або бисаги) – дві перев'язані торби, перекинуті через плече або круп коня. (Прим. ред.)

50

Копись – колись містечко верхньої течії Дніпра, а нині селище Вітебської області Білорусі. (Прим. ред.)

51

Умбон – скріплюючий центр щита металевий виступ. (Прим ред.)

52

Бармиця – елемент шолома у вигляді опліччя, завіси або сітки, що кріпився з нижнього краю і захищав шию, скроні та плечі.

53

Вої – прості ратники у дружині князя.

54

Хорти – мисливські пси, що утримувалися і застосовувалися зграєю. (Прим. ред.)

55

Бране полотно – ткане з мережками полотно з рельєфним візерунком у тон тканини або кольоровим.

56

Ферязь – старовинна жіноча сукня, що застібалася від горла до подолу на безліч гудзиків.

57

Сулож – за часів багатоженства на Русі головна законна дружина.

58

Тивун – господарський управитель князя.

59

Уний – молодший дружинник.

60

Гривна – золота або срібна нашийна прикраса; також вважалася і грошовою одиницею на Русі у «безмонетний період».

61

Насад – великий човен з високими нашивними бортами, «насадами». (Прим. пер.)

62

Одри́на – спальний покій.

63

Борлак – кадик. (Прим. ред.)

64

Опаше́нь – старовинний просторий довгополий каптан із короткими широкими рукавами.

65

Сулиця – короткий металевий спис, дротик.

66

Доля – персоніфікація щастя, удачі у слов'янській міфології.

67

Чорнобог – один з темних богів у давніх слов'ян.

68

Куна - хутро куниці, грошова одиниця в Київській Русі.

69

Місто Київської землі на правому березі р. Прип'ять, нині - м. Туров на Гомельщині (Білорусь). (Прим. пер.)

70

Дитинець - укріплений центр давньоруського міста.

71

Нині - м. Коростень Житомирської області. (Прим. пер.)

72

Кодоли - цупке й тривке мотуззя, застарілий відповідник канатів. (Прим. ред.)

73

Кровник - бог вічної муки, який очікує усіх злочинців після смерті.

74

Позвизд - у слов'янській міфології старший вітер, вважається богом бурі, тут вжито у значенні «вітер змін».

